

Non omne quod licet honestum est

Studia z prawa
cywilnego i handlowego
w 50-lecie pracy naukowej
Profesora Wojciecha Jana Katnera

Non omne quod licet honestum est

Studia z prawa
cywilnego i handlowego
w 50-lecie pracy naukowej
Profesora Wojciecha Jana Katnera

redakcja naukowa
Szymon Byczko
Aleksander Kappes
Bartosz Kucharski
Urszula Promińska

Fot. K. Stryzowska-Sobieraj

Wojciech J. Katner

Fot. archiwum prywatne Jubilata

SPIS TREŚCI

I. Słowo wstępne	11
II. Życiorys Pana Profesora Wojciecha J. Katnera	13
III. Prace naukowe Profesora Wojciecha J. Katnera – bibliografia	19
IV. Artykuły	37
RAFAŁ ADAMUS, Uniwersytet Opolski	
<i>Warunki uczestnictwa syndyka (zarządcy) zagranicznego, ustanowionego dla dłużnika mającego siedzibę główną poza Unią Europejską, w osobie prawnej z siedzibą w Polsce</i>	39
EWA BAGIŃSKA, Uniwersytet Gdański	
<i>W sprawie niestosowania przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu do należności publicznoprawnych</i>	51
MATEUSZ BALCERZAK, Uniwersytet Łódzki	
<i>Należyta staranność producentów i sprzedawców części zamiennych</i>	62
ZBIGNIEW BANASZCZYK, Uniwersytet Warszawski	
<i>Możliwość zastosowania art. 439 k.c. w odniesieniu do przypadków sprowadzenia stanu bezpośredniego niebezpieczeństwa wyrządzenia szkody niezgodnym z prawem wykonywaniem władzy publicznej</i>	72
MIROŚLAW BĄCZYK, Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu	
<i>Współczesny i przyszły model prawny subrogacji w prawie polskim</i>	81
ADAM BRZozowski, Uniwersytet Warszawski	
<i>Nominalizm i waloryzacja – ocena art. 358¹ k.c. z perspektywy trzydziestolecia jego obowiązywania</i>	100
LÁSZLÓ BURIÁN, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapeszt	
<i>The impact of the recodification of Hungarian private international law on the homeward trend</i>	109
SZYMON BYCZKO, Uniwersytet Łódzki	
<i>Konsorcjum w orzecznictwie Sądu Najwyższego</i>	118
ANDRZEJ CAŁUS, Szkoła Główna Handlowa	
<i>Uwagi do projektowanych artykułów 385¹ § 1 i 385³ k.c.</i>	129
JULIA CHLEBNY, Uniwersytet Łódzki	
<i>Przy dźwiękach bąbelków – kilka słów z problematyki zdolności rejestracyjnej znaków dźwiękowych</i>	136

MAŁGORZATA DUMKIEWICZ, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie <i>Wprowadzenie do umowy spółki z o.o. możliwości przymusowego umorzenia udziałów jako zmiana umowy spółki uszczuplająca prawa udziałowe (art. 246 § 3 k.s.h.)</i>	145
MARIUSZ FRAS, Uniwersytet Śląski w Katowicach <i>Ochrona dóbr osobistych osób nieheteronormatywnych. Kilka krytycznych uwag na tle judykatury</i>	153
JÓZEF FRĄCKOWIAK, Uniwersytet Wrocławski <i>O problemach z normatywną definicją osób prowadzących działalność gospodarczą lub zawodową we współczesnym polskim prawie prywatnym</i>	161
BERNADETTA FUCHS, Uniwersytet Śląski w Katowicach <i>Informacje przedkontraktowe organizatora sieci franchisingu. Uwagi na tle projektu ustawy o działalności franczyzowej</i>	172
MAŁGORZATA GERSDORF, MATEUSZ PILICH, Uniwersytet Warszawski <i>Autonomia sędziów i sądów w przyszłości prawa państw Unii Europejskiej</i>	186
BEATA GIESEN, Uniwersytet Łódzki <i>Autorskoprawna umowa licencyjna zawarta na czas dłuższy niż 5 lat – kontrowersje wokół art. 68 Prawa autorskiego</i>	193
RICHARD GIESEN, Ludwig-Maximilians-Universität München <i>Die Einwilligung ins Delikt nach Deutschem Recht</i>	207
BARTŁOMIEJ GLINIECKI, Uniwersytet Gdański <i>Przepisy intertemporalne ustawy z dnia 20.05.2021 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego oraz Deweloperskim Funduszu Gwarancyjnym</i>	223
MATEUSZ GROCHOWSKI, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht <i>Mikrokasa – makroproblem. Prawo krajowe a granice kontroli postanowień umów konsumenckich</i>	232
JACEK GUDOWSKI, Sąd Najwyższy <i>Kodeks postępowania cywilnego A.D. 2022</i> <i>Esej o postmodernizmie obskurantyzmie prawnym i niekompetencji</i>	242
MACIEJ GUTOWSKI, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu <i>Problem kredytów frankowych. Dalsze perspektywy</i>	264
MAGDALENA HABDAS, Uniwersytet Śląski w Katowicach <i>Prawnoekonomiczne uwarunkowania rozwiązywania konfliktów sąsiedzkich poprzez interwencję publiczną na przykładzie obszarów specjalnych tworzonych dla lotnisk w Polsce i Niemczech</i>	279
ANDRZEJ HERBET, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II <i>Podstawowe elementy struktury kapitałowo-majątkowej prostej spółki akcyjnej</i>	294
JAKUB JANETA, Uniwersytet Łódzki <i>Powództwo o przejęcie majątku spółki de lege lata i de lege ferenda</i>	310
ALEKSANDER KAPPES, Uniwersytet Łódzki <i>Podmiotowość prawna sztucznej inteligencji. Rzeczywista potrzeba czy kreacjonizm prawniczy?</i>	321

PRZEMYSŁAW KATNER, Uniwersytet Szczeciński <i>Precz z lichwą 2.0! Niekończąca się opowieść?</i>	342
ANDRZEJ KIDYBA, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie <i>Cywilistyczne mutanty</i>	353
WOJCIECH JERZY KOCOT, Uniwersytet Warszawski <i>Umowa sprzedaży w systematyce Kodeksu cywilnego</i>	361
KATARZYNA KOPACZYŃSKA-PIECZNIAK, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie <i>Umowa a statut spółki komandytowo-akcyjnej</i>	376
JOANNA KRUCZALAK-JANKOWSKA, Uniwersytet Gdański <i>W jaki sposób wspierać w Polsce budowanie kultury restrukturyzacji – uwagi na tle wdrożenia dyrektywy 2019/1023</i>	390
BARTOSZ KUCHARSKI, Uniwersytet Łódzki <i>Prawa leasingobiorcy samochodu do odszkodowania ubezpieczeniowego</i>	397
ZBIGNIEW KUNIEWICZ, Uniwersytet Szczeciński <i>Sytuacja prawna pełnomocnika powołanego przez zgromadzenie wspólników do reprezentowania spółki kapitałowej w umowach oraz sporach z członkiem zarządu</i>	411
KRZYSZTOF KUROSZ, Uniwersytet Łódzki <i>Kilka uwag o relacji między prawem cywilnym a pięknem i brzydotą (właściwościami estetycznymi)</i>	419
ZBIGNIEW KWAŚNIEWSKI, ALEKSANDRA SIKORSKA-LEWANDOWSKA, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu <i>Model prawny zaskarżania uchwał korporacyjnych organów spółek kapitałowych – postulaty de lege ferenda</i>	437
PAWEŁ TOMASZ LASOŃ, Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim <i>O tym, dlaczego stanowisko Profesora Wojciecha Jana Katnera powinno wyznaczać kierunek rozstrzygnięć sądów w sprawach frankowych</i>	445
MAREK LEŚNIAK, Uniwersytet Wrocławski <i>Wybrane uwagi o konieczności stosowania art. 210 § 1 Kodeksu spółek handlowych do zawarcia oraz zmiany umowy spółki komandytowej między spółką z ograniczoną odpowiedzialnością a członkiem zarządu tej spółki</i>	454
KRYSTIAN MARKIEWICZ, Uniwersytet Śląski w Katowicach <i>Czy ex iniuria ius non oritur?, czyli o „sędziach” powołanych niezgodnie z prawem uwag kilka</i>	465
ELWIRA MARSZAŁKOWSKA-KRZEŚ, IZABELLA GIL, Uniwersytet Wrocławski <i>Obowiązki spółki związane z ujawnieniem w KRS zmiany wspólników w wypadku śmierci wspólnika spółki z ograniczoną odpowiedzialnością</i>	486
ADAM MASSALSKI, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Delegatura IPN w Kielcach <i>Aparat represji wobec uczniów od grudnia 1954 r. do listopada 1956 r. w świetle biuletynów Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego</i>	497

WIKTOR P. MATYSIAK, Uniwersytet Łódzki <i>Kilka uwag na temat zastrzeżenia w umowie między przedsiębiorcami zakazu prowadzenia działalności konkurencyjnej bez wynagrodzenia</i>	507
MAREK MICHAŁSKI, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie <i>Kilka refleksji na temat koncepcji spółki akcyjnej z perspektywy instytucjonalnej</i>	517
MAŁGORZATA MODRZEJEWSKA, Uniwersytet Warszawski <i>Tajemnica przedsiębiorstwa jako czyn nieuczciwej konkurencji i jako nakaz lojalnego zachowania członków organów spółek kapitałowych</i>	531
TERESA MRÓZ, Uniwersytet w Białymstoku <i>O zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej z perspektywy kilku lat</i>	545
IZABELA MYCKO-KATNER, Uniwersytet Szczeciński <i>Obowiązki informacyjne sprzedawcy wobec kupującego konsumenta wynikające z art. 546¹ k.c. – prawo a rzeczywistość</i>	559
MONIKA NAMYSŁOWSKA, Uniwersytet Łódzki <i>Zawrotna kariera czarnej listy nieuczciwych praktyk handlowych przedsiębiorców wobec konsumentów</i>	576
JACEK NAPIERAŁA, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu <i>Jurysdykcyjno- i kolizyjnoprawne aspekty skargi pauliańskiej w orzecznictwie TSUE</i>	587
JERZY P. NAWORSKI, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu <i>Problem wykonywania prawa kontroli w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością przez pełnomocnika. Wykładnia art. 212 § 1 zd. 2 k.s.h.</i>	597
ARTUR NOWACKI, Uniwersytet Warszawski <i>Dopuszczalność wyłączenia lub ograniczenia rozporządzania warrantami subskrypcyjnymi</i>	612
EWA NOWIŃSKA, Uniwersytet Jagielloński <i>Ta kłopotliwa prasa!</i>	617
WŁODZIMIERZ NYKIEL, Uniwersytet Łódzki <i>Prawo podatnika do zapłaty podatku w wysokości wynikającej z ustawy</i>	625
ADAM OLEJNICZAK, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu <i>Rozporządzenie przedmiotem z majątku wspólnego po ustaniu ustroju wspólności, czyli o niektórych skutkach odesłania z art. 46 k.r.o.</i>	631
KONRAD OSAJDA, Uniwersytet Warszawski <i>Odpowiedzialność członków organów prostej spółki akcyjnej</i>	642
HENRYK PIETRZKOWSKI, Sąd Najwyższy <i>Zajęcie ruchomości przez komornika sądowego oraz obrona osób trzecich i małżonka dłużnika, których prawa zostały naruszone zajęciem bezzasadnym</i>	656
PIOTR PINIOR, Uniwersytet Śląski w Katowicach <i>Ochrona praw akcjonariuszy mniejszościowych a prawo ustąpienia akcjonariusza</i>	669
WOJCIECH POPIOŁEK, Uniwersytet Śląski w Katowicach <i>Kilka uwag w sprawie umorzenia akcji prostej spółki akcyjnej</i>	676

URSZULA PROMIŃSKA, Uniwersytet Łódzki <i>Problem obrotu faktycznym monopolem</i>	686
WIESŁAW PUŚ, Uniwersytet Łódzki <i>Łódź – centrum handlu międzynarodowego na przełomie XIX i XX wieku</i>	698
MAŁGORZATA PYZIAK-SZAFNICKA, Uniwersytet Łódzki <i>Kilka uwag o nadużyciu prawa podmiotowego przez wierzyciela</i>	707
WOJCIECH PYZIOŁ, ANNA WALASZEK-PYZIOŁ, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego <i>Kilka refleksji na temat statusu prawnego spółki jawnej w fazie „końcowej”</i>	718
WOJCIECH ROBACZYŃSKI, Uniwersytet Łódzki <i>Niewykonanie lub nienależyte wykonanie cywilnoprawnego zobowiązania jako naruszenie dyscypliny finansów publicznych</i>	723
MICHAŁ ROMANOWSKI, Uniwersytet Warszawski <i>Katmer jest zbyt młody, aby nie orzekać w Izbie Cywilnej Sądu Najwyższego</i>	738
MARTA ROMAŃSKA, Uniwersytet Jagielloński <i>Stosowanie sankcji cywilnoprawnych z inicjatywy organów administracji publicznej jako instrument publicznoprawnej ingerencji w cywilne stosunki prawne</i>	753
ANNA RZETELSKA, Uniwersytet Łódzki <i>Wierzytelność zabezpieczona przewłaszczeniem na zabezpieczenie w postępowaniu restrukturyzacyjnym</i>	769
TOMASZ SIEMIĄTKOWSKI, Szkoła Główna Handlowa <i>Komitet audytu: wciąż jeden czy już dwa – konkurencyjne – systemy nadzoru w polskiej spółce publicznej? O nieporozumieniu, które stało się prawem</i>	783
JACEK SKRZYDŁO, Uniwersytet Łódzki <i>Odpowiedzialność korporacji za naruszenie praw człowieka w świetle amerykańskiego prawa federalnego</i>	802
STANISŁAW SOŁTYSIŃSKI, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu <i>Konsekwencje nierównego traktowania mieszkaniowych kredytów walutowych i złotówkowych dziś i jutro</i>	817
TOMASZ SÓJKA, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu <i>Uwagi dotyczące automatycznego umorzenia akcji na wniosek akcjonariusza</i>	825
MIROŚLAW STEC, Uniwersytet Jagielloński <i>Umowa spedycji – skąd przyszła i dokąd zmierza?</i>	833
ROBERT STEFANICKI, Uniwersytet Wrocławski <i>Matżeński ustrój majątkowy i prawo korporacyjne – zarys problemu</i>	847
KRZYSZTOF STRZELCZYK, Sąd Najwyższy <i>Zmiana umowy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (zagadnienia wybrane na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego)</i>	856
JANUSZ A. STRZĘPKA, Uniwersytet Śląski w Katowicach <i>Odbiór robót budowlanych w polskim i niemieckim systemie prawnym</i>	867

Spis treści

ANDRZEJ SZAJKOWSKI, Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk <i>Wiarołomny włodarz jako model zarządcy w spółkach Skarbu Państwa</i>	875
ANDRZEJ SZUMAŃSKI, Uniwersytet Jagielloński <i>Potrzeba regulacji prawa grup spółek w Polsce i związane z tym dylematy ustawodawcy</i>	881
MONIKA TARSKA, Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk <i>Ekspektatywa prawa udziałowego w spółce z o.o.</i>	891
MARCIN TRZEBIATOWSKI, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II <i>Zakaz venire wskutek bezczynności wobec używania znaku towarowego (także renomowanego) – zwłaszcza na gruncie przepisów u.z.n.k. (na tle orzecznictwa)</i>	901
MACIEJ WĘGIERSKI, Uniwersytet Łódzki <i>Umowa o świadczenie usług w chmurze obliczeniowej w świetle wytycznych Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego</i>	922
TADEUSZ WIŚNIEWSKI, Akademia Leona Koźmińskiego <i>Czy postępowanie odrębne w sprawach o naruszenie posiadania jest konieczne?</i>	931
ALEKSANDER JERZY WITOSZ, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach <i>Warunek w prawie restrukturyzacyjnym</i>	943
MICHAŁ WOJEWODA, Uniwersytet Łódzki <i>Niedaleko pada jabłko od jabłoni (choć niekiedy na grunt sąsiada), czyli kilka refleksji na temat art. 148 k.c.</i>	954
JAKUB JAN ZIĘTY, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie <i>Zmiana uchwały o podziale zysku w świetle uprawnień wspólników (akcjonariuszy)</i>	964

I. SŁOWO WSTĘPNE

Zgodnie z akademicką tradycją, z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera oddajemy w ręce Czytelników i Autorów pracę zbiorową pod tytułem *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*.

Tytuł dzieła nie został nadany przypadkowo. Nie wszystko, co dozwolone, jest godziwe – w tej krótkiej paremii wyraża się rola słuszności, sprawiedliwości i dobrych obyczajów w prawie prywatnym, przejawiona między innymi w instytucji nadużycia prawa podmiotowego, dlatego wybraliśmy ją na tytuł, a w istocie motto niniejszej Księgi. Według Profesora Katnera bowiem te pozaprawne wartości muszą uzupełniać, a nawet korygować normy ustawowe w procesie stosowania prawa przez sąd i w wykładni dokonywanej przez doktrynę. Dopiero ich odpowiednia synteza daje sprawiedliwe prawo. Paremia ta jest też jedną z 86 uwiecznionych na budynku Sądu Najwyższego w Warszawie przy placu Krasińskich, gdzie Profesor pełnił służbę sędziowską w Izbie Cywilnej.

Księga powstała wysiłkiem 82 Autorów i składa się z 79 artykułów z zakresu prawa cywilnego, handlowego, ale także innych gałęzi prawa. Kilka z nich dotyczy bliskiej Profesorowi w ostatnich latach problematyki praworządności (a ściślej: naruszania jej).

Udział w Księdze zadeklarowała również wybitna cywilistka i sędzia Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku, prof. dr hab. Biruta Lewaszkiewicz-Petrykowska. Pani Profesor bardzo zależało na uczestnictwie w Księdze poświęconej Jej Wychowaniu. Niestety, w trakcie pisania artykułu zdrowie ostatecznie odmówiło Jej posłuszeństwa, a kilka tygodni później zmarła w wieku 95 lat. Artykuł – z zakresu prawa porównawczego – pozostał *in statu nascendi*, z wielką stratą dla Księgi, jako że Pani Profesor była wybitną komparatystką, a w ostatnich latach poświęciła się głównie badaniom prawnoporównawczym.

Jako redaktorzy Księgi, wraz z pozostałymi współpracownikami Profesora z Katedry Prawa Gospodarczego i Handlowego Uniwersytetu Łódzkiego, kierujemy wyrazy podziękowania do wszystkich Autorów artykułów składających się na Księgę. Mamy świadomość, że w smutnej dobie pisania „dla punktów” udział w księgach jubileuszowych stanowi pewien „luksus” oraz wyraz rzeczywistej sympatii i szacunku dla Jubilata. Dziękujemy również Wydawnictwu Uniwersytetu Łódzkiego i Wydawnictwu Wolters Kluwer za sprawnie przeprowadzone prace wydawnicze.

I. Słowo wstępne

Wyrażamy ogromną wdzięczność dla Donatorów Księgi, bez których hojnego wsparcia nie byłoby możliwe jej wydanie, a są nimi:

- BSH Sprzęt Gospodarstwa Domowego sp. z o.o.,
- Filip i S-ka Dromader spółka jawna,
- Monnari Trade S.A.,
- Naczelna Rada Adwokacka,
- Okręgowa Izba Radców Prawnych w Łodzi,
- Okręgowa Rada Adwokacka w Łodzi,
- Petecki sp. z o.o.,
- Polska Izba Ubezpieczeń,
- PPU Cza -Ta Niciak sp. jawna,
- Rossmann Supermarkety Drogerijne Polska sp. z o.o.,
- Wydział Prawa i Administracji UŁ.

Prof. dr hab. Urszula Promińska
Prof. UŁ dr hab. Szymon Byczko
Prof. UŁ dr hab. Aleksander Kappes
Prof. UŁ dr hab. Bartosz Kucharski

II. ŻYCIORYS PANA PROFESORA WOJCIECHA J. KATNERA

Wojciech Jan Katner urodził się 24 stycznia 1950 r. w Łodzi. W rodzinnym mieście ukończył VIII Liceum Ogólnokształcące im. A. Asnyka. Już na tym etapie życia rozpoczął się kontakt przyszłego profesora z prawem cywilnym, jako że jego najbliższą sąsiadką była Profesor Biruta Lewaszkiewicz-Petrykowska, a 100 metrów od niego mieszkał Profesor Adam Szpunar. Tuż obok mieściła się też Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego.

Od czasów szkolnych rozpoczął się kontakt z harcerstwem, które od kilkunastu lat stanowi ważny wątek jego życia.

W październiku 1967 r. dzisiejszy Jubilat rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Łódzkiego. W ich toku zdecydował się na udział w seminariach z prawa cywilnego, prowadzonych przez wielkiego cywilistę, Profesora Adama Szpunara. Studia ukończył z wyróżnieniem w czerwcu 1971 r., przedkładając pracę magisterską pt. *Służebność drogi koniecznej*. Jej fragmenty zostały opublikowane w „Zeszytach Naukowych UŁ” oraz w rozwiniętej postaci w nieistniejącym dzisiaj „Nowym Prawie”.

Bezpośrednio po studiach rozpoczął aplikację sądową w Sądzie Wojewódzkim dla m. Łodzi w Łodzi. Odbýwał ją w latach 1971–1973, zdając egzamin sędziowski na ocenę bardzo dobrą. Otrzymał od razu propozycję pozostania w Sądzie w Łodzi jako asesor, jednak w ówczesnym czasie nie można było łączyć stanowiska sędziowskiego z pracą uniwersytecką. Tymczasem wiosną 1972 r. W.J. Katner został zatrudniony jako asystent, a następnie starszy asystent w Katedrze Prawa Cywilnego. Mając dwie możliwości, zdecydował się wybrać pracę naukowo-dydaktyczną.

W listopadzie 1978 r. obronił rozprawę doktorską pt. *Ochrona przed pośrednim naruszeniem własności nieruchomości w prawie cywilnym*. Praca ta otrzymała nagrodę indywidualną Ministra Edukacji Narodowej, zaś w 1982 r. została opublikowana jako monografia przez Wydawnictwo Prawnicze.

W dalszych latach Jubilat kontynuował zainteresowania prawem rzeczowym oraz zajął się badaniami w zakresie ochrony przez prawo prywatne środowiska naturalnego człowieka, w ramach zespołu badawczego Polskiej Akademii Nauk. Jednym z rezultatów tych badań było przygotowanie w późniejszym czasie (wraz z Profesorem M. Pyziak-Szafnicką) raportu, a następnie projektu rozdziału na temat odpowiedzialności cywilnej za naruszenie środowiska naturalnego w nowej ustawie o ochronie środowiska. Proponowane przepisy znalazły się w tej ustawie i w kształcie niezmienionym obowiązują do dzisiaj.

W toku przygotowywania monografii habilitacyjnej Wojciech J. Katner uzyskał w drodze konkursu amerykańskie stypendium Fulbrighta (1984–1985). W czasie pobytu

w USA prowadził prace naukowe oraz miał wykłady gościnne w sześciu uniwersytetach (w Kalifornii: Berkeley, San Diego, Western University in Los Angeles, a ponadto w University of Michigan in Ann Arbor, Harvard University i University of Washington in Seattle). Od stycznia do września 1988 r. przebywał na stypendium rządu francuskiego w Université Paris I Panthéon-Sorbonne.

W listopadzie 1988 r. Jubilat uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nadany przez Radę Wydziału Prawa i Administracji UŁ, na podstawie monografii pt. *Przeniesienie własności rzeczy ruchomych*. Praca ta ukazała się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego i uzyskała nagrodę indywidualną Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Zdobyła uznanie czytelników, czego wyrazem było jej zaktualizowanie i opublikowanie przez Wydawnictwo Prawnicze w 1992 r. (wyd. drugie w 1995 r.).

W 1989 r. objął stanowisko docenta, a od 1990 r., po zmianach ustawowych, został profesorem nadzwyczajnym w Uniwersytecie Łódzkim. W kolejnych latach przygotował monografię, pt. *Umowa sprzedaży w obrocie gospodarczym*, której pierwsza, podstawowa część obejmowała zagadnienia prawa cywilnego (Wydawnictwo ABC, Warszawa 1996).

Postanowieniem Prezydenta RP z dnia 8 lipca 1997 r. uzyskał tytuł naukowy profesora nauk prawnych, w następstwie czego otrzymał nominację na stanowisko profesora zwyczajnego.

Odnosząc się do działalności dydaktycznej Jubilata, odnotować należy, że w okresie pracy w Katedrze Prawa Cywilnego prowadził cieszące się dużym uznaniem studentów ćwiczenia i seminaria z prawa cywilnego, a potem wykład na drugim roku prawa (część ogólna kodeksu cywilnego i prawo rzeczowe).

Jesienią 1987 r., po śmierci Profesora Andrzeja Rembielińskiego, objął wykład z prawa obrotu uspołecznionego, a rok później, po habilitacji został kierownikiem Katedry, która przyjęła nazwę Prawa Gospodarczego i Handlowego, co wiązało się z początkami przechodzenia Kraju do gospodarki rynkowej. Katedra ta, we wcześniejszych latach jako Zakład Obrotu Uspołecznionego, funkcjonowała w ramach Katedry Prawa Cywilnego i stąd wzajemne związki, które między tymi jednostkami przetrwały kilkadziesiąt lat. Początkowo, obok Profesora w Katedrze Prawa Gospodarczego i Handlowego były, pracujące już wcześniej – Pani Urszula Promińska, dzisiaj profesor tytularny i Pani dr Anna Rzetelska (dzisiaj emeryt. st. wykład.). W ciągu ponad trzydziestu lat Katedra kierowana przez Profesora W.J. Katnera rozrosła się do dwóch, a w pewnym czasie – trzech zakładów, zatrudniając kilkunastu pracowników, w tym obecnie pięciu profesorów i doktorów habilitowanych, prowadząc trzy seminaria magisterskie i mając grono doktorantów.

Przedmiotem badań naukowych i zajęć dydaktycznych Profesora stały się problemy prawa handlowego (gospodarczego prywatnego), będącego działem prawa cywilnego, wykładanego jako ostatnia część prawa prywatnego, na czwartym roku prawa. Obejmuje zagadnienia prawa przedsiębiorców, zwłaszcza spółek handlowych, umów w obrocie gospodarczym, prawa ubezpieczeń, instrumentów finansowych, gospodarki elektronicznej, a także szczególnej dziedziny, jaką jest prawo własności przemysłowej.

W latach 1990–1992 Jubilat pełnił funkcję Prodziekana Wydziału Prawa i Administracji UŁ. Kadencję przerwało powołanie W.J. Katnera na prawie dziesięć lat do służby państwowej, o czym jest mowa dalej.

W 2003 r. Rektor UŁ powierzył Profesorowi kierowanie Polsko-Amerykańskim Programem Offsetowym Uniwersytetu Teksaskiego w Austin i Uniwersytetu Łódzkiego. Pełniąc tę funkcję, inicjował i nadzorował pracę dwóch zespołów realizujących tzw. program offsetowy, mający za zadanie wykorzystać doświadczenia i programy amerykańskie przez wiązanie innowacji technologicznych z praktyką gospodarczą oraz uruchomić we współpracy z uczelnią amerykańską kształcenie MBA, nowe wówczas w Polsce, powierzone przez rząd polski Uniwersytetowi Łódzkiemu.

W kadencji 2005–2008 Profesor pełnił funkcję Prorektora ds. współpracy zagranicznej Uniwersytetu Łódzkiego, rozwijając podstawy dla szerszego rozwoju współdziałania Uczelni z uniwersytetami zagranicznymi, w tym w warunkach uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej i promując nauczanie w Uniwersytecie Łódzkim dla studentów z innych krajów. Na lata 2007–2008 został wybrany przez grono przedstawicieli 20 uniwersytetów europejskich wiceprezydentem Europejskiego Programu Stypendialnego Campus Europae z siedzibą w Luksemburgu.

Podsumowując zainteresowania naukowe Jubilata w ciągu minionego pięćdziesięciolecia, zaznaczyć należy ich obszerność tematyczną. Obejmują one problematykę klasycznego prawa cywilnego, prawa handlowego (gospodarczego prywatnego) i prawa ochrony środowiska. W szczególności skupiają się na zagadnieniach części ogólnej prawa cywilnego, prawa rzeczowego, w tym mienia państwowego, prawa zobowiązań, ustroju przedsiębiorców, funkcjonowania spółki cywilnej i spółek handlowych, przekształceń własnościowych, prywatyzacji i reprivatyzacji, umów handlowych, odpowiedzialności odszkodowawczej i cywilnoprawnych środków ochrony środowiska naturalnego. W pewnym stopniu dotyczyły one także prawa na dobrach niematerialnych i prawnej problematyki *e-commerce*.

Efektem pracy naukowej Jubilata jest 31 monografii i rozdziałów w monografiach, 123 artykuły naukowe, 28 głos do orzeczeń Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego, 9 podręczników i rozdziałów w podręcznikach, 44 publikowane przyczynki do dyskusji, 31 sprawozdań i recenzji oraz 17 innego rodzaju opracowań (*varia*). Wśród publikacji na podkreślenie zasługują, oprócz monografii te, które stanowiły rozdziały w tomach „Systemu Prawa Prywatnego”, „Systemu Prawa Handlowego” oraz w komentarzach kodeksowych i do ustaw szczególnych. Poza dokonanym wyliczeniem pozostaje kilkadziesiąt ekspertyz i opinii prawnych, nieraz bardzo obszernych, sporządzanych w okresach niepełnienia służby państwowej, w ramach prac legislacyjnych rządu i parlamentu (niektóre publikowane) oraz w celu przedłożenia w sporach sądowych.

Profesor Wojciech J. Katner uczestniczył w licznych wyjazdach stypendialnych i stażach zagranicznych. Poza wspomnianymi wcześniej długoterminowymi stypendiami w USA i we Francji był słuchaczem kursu prawa porównawczego w Faculté internationale de droit comparé w Uniwersytecie Strasbourg III oraz kursu prawa amerykańskiego w ramach Amsterdam-Leyden-Columbia Summer Program in American Law w Uniwersytecie w Leyden. Był także stypendystą Programu Socrates-Erasmus (Uniwersytety w Antwerpii i w Grenoble) oraz uczestnikiem wymiany naukowej między Uniwersytetem Justusa Liebiga w Giessen (Niemcy) i Uniwersytetem Łódzkim, czynnie też brał udział w cyklicznych konferencjach międzynarodowych, w ramach umowy

z Uniwersytetem P.J. Šafárika w Koszycach. Przygotował kilkakrotnie raporty krajowe i przedstawiał je na Światowych Kongresach Prawa Porównawczego: w Brighton (Wielka Brytania), Brisbane (Australia), Waszyngtonie (USA) i Wiedniu (Austria). Uczestniczył w kilkudziesięciu konferencjach krajowych i międzynarodowych (w tym także jako przewodniczący lub współprzewodniczący) z referatem lub głosem w dyskusji. Był stażystą naukowym i gościnnym wykładowcą na uczelniach w Europie (Francja, Niemcy, Włochy, Wielka Brytania, Belgia, Holandia), w USA, Ameryce Południowej (Chile), Azji (Japonia, Chiny) i Afryce (Kenia).

Profesor Wojciech J. Katner był promotorem kilkuset prac magisterskich, dziesięciu rozpraw doktorskich i recenzentem ponad trzydziestu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych, osiem razy w postępowaniu o nadanie tytułu profesora, raz jako superrecenzent w takim przewodzie oraz raz w przewodzie o nadanie godności doktora *honoris causa*. Przez okres trzech lat Profesor był członkiem Komitetu Badań Naukowych, czterokrotnie – członkiem Sekcji Prawa w Zespole Nauk Prawnych i Ekonomicznych Komitetu Badań Naukowych, dwukrotnie – członkiem Zespołu Prawa Rzeczowego w Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości, a z ramienia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego reprezentował stronę polską w Radzie Polsko-Amerykańskiej Komisji Fulbrighta. Jako współzałożyciel i pierwszy przewodniczący otrzymał godność honorowego przewodniczącego Polish Fulbright Alumni Association, organizacji krajowej amerykańskiego Fulbright Association z siedzibą w Waszyngtonie.

Jest także członkiem sekcji polskiej francuskiego prawniczego Stowarzyszenia Naukowego *Henri Capitant* (w Paryżu) oraz członkiem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego.

Jubilat przez trzydzieści trzy lata (1988–2021) prowadził wykład kursowy dla czwartego roku prawa z prawa gospodarczego i handlowego oraz w różnych latach wspomniane wcześniej wykłady z prawa cywilnego, a także wykłady monograficzne, zwłaszcza z prawa umów w obrocie gospodarczym, prawa ubezpieczeń gospodarczych i zagadnień prawnych *e-commerce*. Wykłady te cieszyły się dużym zainteresowaniem i wysoką oceną ze strony studentów, którzy chwalili przede wszystkim niezwykle uporządkowany sposób ich prowadzenia oraz precyzję wyводу, cechy jakże ważne na studiach prawniczych. Niektóre z wykładów są kontynuowane w naszym Uniwersytecie.

W 2020 r. Profesor osiągnął wiek emerytalny, jednak z uwagi na stanowczą prośbę wszystkich współpracowników w Katedrze do dziś pełni funkcję kierownika Katedry Prawa Gospodarczego i Handlowego, składającą się obecnie z Zakładu Prawa Handlowego i Zakładu Prawa Własności Przemysłowej.

Niezależnie od kariery akademickiej Jubilat był stale obecny na niwie publicznej i blisko praktyki prawniczej. Wkrótce po studiach przez blisko 20 lat wykonywał zawód radcy prawnego i adwokata, a po 2001 r. był także stałym arbitrem w Sądzie Arbitrażowym przy Krajowej Izbie Gospodarczej.

Wspominając o służbie państwowej Profesora Wojciecha J. Katnera, podnieść należy najpierw powołanie go przez Marszałka Sejmu w 1992 r. na stanowisko wiceprezesa Najwyższej Izby Kontroli, które zwłaszcza pełnił jako zastępcę Lecha Kaczyńskiego. Sprawując funkcję do 1997 r., zajmował się m.in. nadzorem nad kontrolą funkcjonowania Państwa w kwestiach przekształceń własnościowych i prywatyzacji przedsiębiorstw

państwowych oraz banków, wykonania rocznego budżetu Państwa i działalności instytucji finansowych. Współpracował ze Światową (INTOSAI) i Europejską (EUROSAI) Organizacją Organów Kontroli. Uczestniczył także w tworzeniu nowej ustawy o Najwyższej Izbie Kontroli z 1994 r.

Od wiosny 1997 r. aż do końca 2001 r. Profesor był wiceministrem-podsekretarzem stanu w Ministerstwie Gospodarki. Poza kierowaniem kilkoma zespołami międzyresortowymi w zakresie prawa gospodarczego i gospodarki elektronicznej (m.in. w sprawie ustawy Prawo działalności gospodarczej, o pomocy publicznej oraz o podpisie elektronicznym), nadzorował funkcjonowanie kilku departamentów oraz ponad dwustu jednostek badawczo-rozwojowych podległych Ministrowi Gospodarki. Kierował negocjacjami w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w odniesieniu do swobody przepływu towarów, usług i przedsiębiorczości oraz małych i średnich przedsiębiorców. W latach 1998–2001 koordynował współpracę rządu polskiego z organizacją OECD z siedzibą w Paryżu, przewodnicząc delegacjom rządowym na sesjach Komitetu Wykonawczego i Konferencjach Ministrów krajów członkowskich OECD oraz odpowiadając za przygotowanie i przedstawienie polskiego stanowiska w omawianych sprawach we współdziałaniu z Przedstawicielstwem Polski w OECD w Paryżu.

Jubilat w latach 2002–2006 reprezentował Ministra Skarbu Państwa w radach nadzorczych, najpierw Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, a następnie był wiceprzewodniczącym i przewodniczącym Rady Nadzorczej BOT Górnictwo i Energetyka S.A. w Łodzi.

Profesor Wojciech J. Katner brał również czynny udział w działalności społecznej. W latach młodości uczestniczył w pracach Studenckiego Koła Naukowego na Wydziale Prawa UŁ i na czwartym roku studiów był laureatem pierwszego miejsca na ogólnopolskim konkursie kół naukowych, przygotowując referat na temat cywilistycznych problemów przeszczepów organów człowieka, co było wówczas nowością w praktyce medycznej. Uczestniczył też z wyboru studentów w orzecznictwie sądów koleżeńskich Zrzeszenia Studentów Polskich. Interesował się Łodzią, ma cały księgozbiór jej poświęcony i jeszcze na studiach oraz kilka lat po nich parą się rolą dyplomowanego przewodnika po mieście z ramienia Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Był także inicjatorem i szefem programu realizowanego w latach 70. XX wieku przez młodszych pracowników Wydziału Prawa, prowadzących lekcje o podstawach prawa w ostatnich klasach szkół średnich w Łodzi, w ramach umowy z Towarzystwem Wiedzy Powszechnej.

Prezentując bogaty życiorys kandydata, należy szczególnie mocno podkreślić jego wieloletnią aktywność w ruchu harcerskim (od 1963 r.). W szczególności włączył się bardzo mocno w proces odrodzenia tradycyjnej działalności skautowej w Polsce w okresie przemian ustrojowych w naszym kraju, we współpracy ze Światową Organizacją Ruchu Skautowego (WOSM), uczestniczył w Światowych Konferencjach Skautowych, w latach 1990–1996 był wiceprzewodniczącym, a następnie w latach 2001–2005 przewodniczącym Związku Harcerstwa Polskiego. W swoim dorobku ma kilka opracowań teoretycznych z zakresu wychowania młodzieży i ponad stuletniej idei ruchu skautowego w Polsce i na świecie.

Za aktywność społeczną otrzymał w 1999 r. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Został również wyróżniony: Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Honorową

Odnaką m. Łodzi, Złotym Krzyżem „Za Zasługi dla ZHP”, Złotą Odznaką Uniwersytetu Łódzkiego, a ostatnio (w 2019 r.) Medalem Universitatis Lodzensis Merentibus. Uzyskał trzykrotnie nagrody naukowe Ministra Edukacji Narodowej/Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz wielokrotnie został wyróżniony nagrodą indywidualną Rektora UŁ za osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjne.

Nowy rozdział w życiu zawodowym Profesora rozpoczął się wraz z postanowieniem Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego z dnia 5 marca 2009 r., którym został powołany do pełnienia urzędu na stanowisku Sędziego Sądu Najwyższego w Izbie Cywilnej.

Wiele razy mówił, że wraz z tą nominacją nastąpiło ukoronowanie jego prawniczych dokonań. Uważał tę pracę za powołanie, jednocześnie zaliczając ją – wśród pozostałych – za najtrudniejszą, ale i najciekawszą, w której można było wykorzystać całe zdobyte doświadczenie i wiedzę. Uczestniczył w wydaniu około 5000 orzeczeń, z czego był sprawozdawcą w około 3000 spraw rozpoznawanych przez Sąd Najwyższy. Twierdził, że sędzia, podpisując wyrok, musi być przekonany o rzetelnym i sprawiedliwym rozpoznaniu sprawy.

Mimo możliwości pełnienia obowiązków sędziowskich jeszcze przez dwa lata, Jubilat przeszedł w stan spoczynku wiosną 2020 r., nie mogąc pogodzić się z niekonstytucyjnymi, jak uważał, zmianami dokonanymi w ustroju Sądu Najwyższego. Profesor należał do zdecydowanych krytyków „zawłaszczania” Sądu Najwyższego przez obóz rządzący Polską od 2015 r. i wielokrotnie występował publicznie, wypowiadając się na przykład o bezprawnym funkcjonowaniu tak zwanej neo-KRS i powoływaniu do SN tak zwanych neo-sędziów. Od 2020 r. jest członkiem Stowarzyszenia Sędziów „Iustitia”.

Szanowny Jubilat od 49 lat jest żonaty. Małżonka Profesora – Pani Janina Mościcka-Katner – jest z wykształcenia fizykiem, przed przejściem na emeryturę była wieloletnim starszym wykładowcą w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Łódzkiego. Profesorostwo Katnerowie są rodzicami dwójki dorosłych dzieci, absolwentów naszego Uniwersytetu; mają trzy wnuczki. Albo oboje, albo rodzinnie podróżują po świecie, odkąd stało się to możliwe, mają dom pełen pamiątek przywiezionych z wielu krajów, jednak prawdziwą ich pasją są góry, zwłaszcza Tatry, w których – jak zgodnie mówią – póki sił starczy, starają się być przynajmniej raz w roku.

III. PRACE NAUKOWE PROFESORA WOJCIECHA J. KATNERA – BIBLIOGRAFIA

- Rozprawa doktorska: *Ochrona przed pośrednim naruszeniem własności nieruchomości w prawie cywilnym*, Łódź 1978, 444 s.
- Rozprawa habilitacyjna: *Przeniesienie własności rzeczy ruchomych*, Łódź 1988, 328 s.

1. MONOGRAFIE I KOMENTARZE

- 1) *Ochrona własności nieruchomości przed naruszeniami pośrednimi*, Warszawa 1982 (streszcz. w jęz. franc.).
- 2) *Przeniesienie własności rzeczy ruchomych*, Łódź 1988.
- 3) *Umowne nabycie własności nieruchomości w prawie polskim*, Warszawa 1992; wyd. II, Warszawa 1995 (streszcz. w jęz. ang.).
- 4) *Historia i współczesność najwyższego organu kontroli w Polsce* [w:] *Najwyższa Izba Kontroli*, Warszawa 1995; publ. wydana w jęz. angielskim: *The Past and Present of the Supreme Audit Body in Poland* (oraz red. nauk. książki w wyd. pol. i ang.).
- 5) *Umowa sprzedaży w obrocie gospodarczym; zagadnienia prawa cywilnego, administracyjnego i podatkowego, część pierwsza: zagadnienia prawa cywilnego*, Warszawa 1996 (streszcz. w jęz. ang.).
- 6) *Standaryzacja umów w obrocie gospodarczym (prawo polskie a prawo europejskie)* [współaut. M. Pyziak-Szafnicka], „Biała Księga”, Warszawa 1995.
- 7) *Podstawowe rozwiązania ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych*, Warszawa 1997.
- 8) *Umowa handlowa na tle prawnoporównawczym oraz Umowa sprzedaży w międzynarodowym obrocie towarów* [w:] *Regulacje handlu i biznesu międzynarodowego*, t. II, red. R. Ludwikowski, Warszawa 1998.
- 9) *Prawo handlowe*, t. III, *Komentarz do ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych* (oraz red. naukowa tomu), Warszawa 1997, nowe oprac., Warszawa 2000.
- 10) *Prawo umów w obrocie gospodarczym* [w:] *Prawo gospodarcze i handlowe*, t. 5, red. S. Włodyka, rozdz. 5: *Odpowiedzialność odszkodowawcza z umów w obrocie gospodarczym*, rozdz. 10: *Umowy w obrocie towarowym*, Warszawa 2001, wyd. II, Warszawa 2006.
- 11) *Umowy regulujące przeniesienie praw* [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. nacz. Z. Radwański, t. 7, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Rajski, Warszawa 2001, wyd. II, Warszawa 2004.

- 12) *Prawo działalności gospodarczej, komentarz, orzecznictwo, piśmiennictwo*, Warszawa 2003.
- 13) *Komercjalizacja i prywatyzacja. Komentarz*, Warszawa 2003.
- 14) *Przedmioty stosunku cywilnoprawnego* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne, część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, wyd. II, Warszawa 2012.
- 15) *Kodeks cywilny, komentarz*, red. M. Pyziak-Szafnicka, t. I, *Część ogólna, art. 43¹ i art. 44–55¹*, Warszawa 2008, wyd. II, Warszawa 2014.
- 16) *System Prawa Prywatnego*, tom 9, *Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, (red. nauk. oraz autorstwo rozdz. I: *Pojęcie umowy nienazwanej*), Warszawa 2010, wyd. II, Warszawa 2014, wyd. III, Warszawa 2018.
- 17) *Odpowiedzialność odszkodowawcza z umów handlowych (gospodarczych) oraz Umowy w obrocie handlowym* [w:] *System Prawa Handlowego. Prawo umów handlowych*, red. S. Włodyka, t. 5, Warszawa 2011.
- 18) *Sprzedaż. Dostawa* [w:] *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, t. 7, red. J. Rajski, wyd. III, Warszawa 2011, wyd. IV, Warszawa 2018.
- 19) *Zagadnienia własności intelektualnej w transferze technologii* [współaut. D. Trzmielak], Łódź 2011.
- 20) *Warunki prawne uczestnictwa państwa w gospodarce III Rzeczypospolitej* [współaut. W. P. Matysiak] [w:] *Skarb Państwa a działalność gospodarcza*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014.
- 21) *Odpowiedzialność przedsiębiorcy za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania* [w:] *System Prawa Handlowego*, red. S. Włodyka, A. Szumański, t. 5A, *Prawo umów handlowych*, red. M. Stec, Warszawa 2020.

2. ARTYKUŁY I STUDIA

- 1) *Ustanowienie służebności drogi koniecznej*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1973, seria I, nr 99 (streszcz. w jęz. ros.).
- 2) *Wynagrodzenie za ustanowienie drogi koniecznej*, „Nowe Prawo” 1974, nr 9.
- 3) *Charakterystyka przepisów prawa sąsiedzkiego*, „Acta Universitatis Lodziensis 1976”, seria I, nr 6 (streszcz. w jęz. ang.).
- 4) *Zastosowanie art. 144 kodeksu cywilnego do różnego rodzaju immisji*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1978, seria I, nr 42 (streszcz. w jęz. niem.).
- 5) *Wykorzystanie środków prawa cywilnego do ochrony środowiska*, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1979, nr 11.
- 6) *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie w stosunkach sąsiedzkich*, „Nowe Prawo” 1979, nr 12.
- 7) *Konstrukcja nadużycia prawa w stosunkach sąsiedzkich*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1980, nr XXIII (streszcz. w jęz. ang.).
- 8) *Ukształtowanie legitymacji w procesie negatoryjnym o pośrednie naruszenie własności*, „Palestra” 1981, nr 5.
- 9) *Wybrane zagadnienia cywilistyczne ustawy o przedsiębiorstwach państwowych z 1981 roku*, „Państwo i Prawo” 1982, nr 10.
- 10) *Zakres i przesłanki roszczenia negatoryjnego – szkic prawnoporównawczy*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1983, nr XXX (streszcz. w jęz. ang.).

- 11) *Zagadnienia cywilistyczne ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska* [w:] *Studia z prawa cywilnego, Księga Pamiątkowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowej Profesora Adama Szpunara*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Łódź 1983.
- 12) *Pojęcie rzeczy ruchomej*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 1985, nr XXXIV (streszcz. w jęz. ang.).
- 13) *Zagadnienie immisji pośrednich w prawie lokalowym i górniczym*, „*Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*” 1986, nr 27 (streszcz. w jęz. ang.).
- 14) *Skuteczność instrumentów cywilnoprawnych ochrony środowiska – koncepcja i zakres badań naukowych*, broszura Instytutu Państwa i Prawa PAN, Wrocław 1987.
- 15) *Protection of Environment in the Polish Legal System*, „*Ecology Law Quarterly*” 1988.
- 16) *Powstanie spółki cywilnej i spółek handlowych* [w:] *Spółki i ich rachunkowość*, red. C. Kosikowski, Łódź 1989.
- 17) *Droit de propriété et environnement, rapport polonais* [w:] *Droit de propriété et environnement en droit comparé, Actes du seminaire*, Université de Limoges – Centre International de Droit Comparé de l’Environnement 1989.
- 18) *Cywilnoprawne środki ochrony praw rzeczowych jako środki ochrony środowiska* [w:] *Materiały z konferencji naukowej: Ochrona środowiska w prawie cywilnym*, Wrocław 1990.
- 19) *Prawo własności mienia (majątku) państwowych osób prawnych*, „*Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*” 1990, nr 44: *Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Andrzeja Rembienińskiego* (streszcz. w jęz. ang.).
- 20) *Prawo człowieka do korzystania z wartości środowiska – obywatelskie prawo publiczne, czy podmiotowe prawo cywilne?*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 1990, nr XLV (opubl. 1993, streszcz. w jęz. ang.).
- 21) *Instrumenty cywilno-prawne i ich stosowanie w zakresie ochrony środowiska (synteza badań naukowych zespołu z lat 1986–89)*, broszura Instytutu Państwa i Prawa PAN, Warszawa–Wrocław 1990.
- 22) *Wpływ zmian w kodeksie cywilnym na unormowanie cywilno-prawnych środków ochrony środowiska w projekcie nowej ustawy o ochronie środowiska. Relacja między ustawą a kodeksem cywilnym. Materiały konferencji w Uniwersytecie Gdańskim*, Instytut Państwa i Prawa PAN i Ministerstwo Ochrony Środowiska 1990.
- 23) *New Elements in the Civil Liability for Environmental Pollution under Amendments to the Polish Environmental Protection Act 1980* [w:] *Materiały Konferencji Międzynarodowej: Problems of Environmental Protection in the Baltic Region*, Gdańsk 1990.
- 24) *Problem własności muzealiów a roszczenia windykacyjne dawnych właścicieli*, „*Kontrola Państwowa*” 1992, nr 2.
- 25) *Sytuacja prawna działalności małych przedsiębiorstw w USA* [w:] *Władza lokalna i gospodarka w USA*, Warszawa 1993.
- 26) *Prawo własności w Polsce na tle zmian ustawodawczych w latach 1989–1992* [w:] *Wynalazczość i ochrona własności intelektualnej*, Kielce 1992.
- 27) *Mienie komunalne jako podstawa działalności gospodarczej samorządu terytorialnego*, „*Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*” 1993, nr 57 (streszcz. w jęz. ang.).

- 28) *Sytuacja prawna i organizacyjna finansowania działalności naukowo-badawczej na podstawie ustaleń Najwyższej Izby Kontroli* [w:] *Wynalazczość i ochrona własności intelektualnej*, Kielce 1993.
- 29) *Ogólne warunki umów, wzory umów i regulaminy po nowelizacji kodeksu cywilnego w 1990 roku* [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga Pamiątkowa ofiarowana Prof. J. Skąpskiemu*, Kraków 1994.
- 30) *Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych a ochrona mienia państwowego* [w:] *Własność prywatna*, red. T. Wawak, Kraków 1994.
- 31) *Zawarcie umowy sprzedaży w warunkach przechodzenia do gospodarki rynkowej w Polsce*, referat, zeszyt specjalny Wyższej Szkoły Handlowej w Kielcach i Politechniki Świętokrzyskiej, Kielce 1994.
- 32) *Konwencja Europejska o odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone działalnością niebezpieczną dla środowiska a prawo polskie. Komentarz*, red. M. Safjan, zeszyt specjalny, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 1995.
- 33) *Rozwiązania prawne i przebieg prywatyzacji w Polsce* [w:] *Studia z Prawa Gospodarczego i Handlowego, Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Włodyki*, Kraków 1996.
- 34) *Business and Commercial Law in Poland at the End of the 20-th Century* [w:] *Education for Transition to Market Economy in Countries of Central and Eastern Europe*, red. K. Cichocki, P. Marer, Warsaw 1996.
- 35) *Ochrona środowiska w prawie cywilnym* [współaut. M. Pyziak-Szafnicka], „Ochrona Środowiska – Prawo i Polityka” 1996, nr 3.
- 36) *Umowa leasingu a odpowiedzialność odszkodowawcza* [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga Pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Prof. B. Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar, W.J. Katner, T. Pajor, U. Promińska, M. Pyziak-Szafnicka, E. Wojnicka, Łódź 1997.
- 37) *Polish Business Law and Reforms Leading to Market Economy* [w:] *Democratization in 1990's*, Japan 1997.
- 38) *Rozporządzanie majątkiem trwałym państwowych osób prawnych*, „Rzeczpospolita” z 18.03.1997 r.
- 39) *Założenia nowego prawa przemysłowego z uwzględnieniem pojęcia przedsiębiorcy i jego nazwy* [w:] *Wynalazczość i ochrona własności intelektualnej*, z. 17, red. A. Adamczak, Rada Rzeczników Patentowych Szkół Wyższych, Wyższa Szkoła Handlowa w Kielcach, Polska Izba Rzeczników Patentowych, 1997.
- 40) *Corporate Governance in the Polish Law* [w:] *Rapports Polonais. Quinzième Congrès International de Droit Comparé*, Bristol, red. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Łódź 1998.
- 41) *Amerykanizacja prawa w Europie i w Polsce*, referat konferencyjny, wydanie okolicznościowe Ministerstwa Gospodarki, Warszawa 1998.
- 42) *Zmiana obecnych uregulowań jest konieczna, projekt ustawy prawo przemysłowe wywołał dyskusję*, „Prawo i Gospodarka” 1998, nr 34.
- 43) *Nowe prawo o działalności gospodarczej (projekt nowych regulacji w zakresie pojęcia przedsiębiorcy, firmy i nazwy)*, referat konferencyjny, wydanie okolicznościowe Ministerstwa Gospodarki, Warszawa 1998.

- 44) *Kupiec, podmiot gospodarczy, przedsiębiorca – ewolucja pojęciowa*, GSP/V, *Księga Pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Prof. K. Kruczałaka*, Gdańsk 1999.
- 45) *Polska legislacja w dziedzinie prawa gospodarczego*, Konferencja Katedr Prawa Gospodarczego i Handlowego, Kazimierz n. Wisłą, Lublin 1999, „Prawo Spółek” 1999, nr 11.
- 46) *Nadzieje przedsiębiorców w nowym prawie spółek handlowych, wprowadzenie do ustawy*, Warszawa 2000.
- 47) *Umowy w gospodarce elektronicznej* [współaut. M. Łabędź] [w:] *Wynalazczość i ochrona własności intelektualnej. Transformacje prawa własności przemysłowej*, z. 24, red. A. Adamczak, Warszawa 2000.
- 48) *Uwarunkowania prawne rozwoju gospodarki elektronicznej w Polsce, stan prac legislacyjnych dotyczących gospodarki elektronicznej*, red. A. Bierć, Warszawa 2000.
- 49) *Sytuacja prawna spółki cywilnej na tle nowego prawa działalności gospodarczej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001, nr 1 oraz [w:] *Kodeks spółek handlowych, studia i materiały*, red. J. Frąckowiak, Poznań–Kluczbork 2001.
- 50) *Czy to prawda, że rzecznicy patentowi nie są przedsiębiorcami?* [w:] *Księga Pamiątkowa z okazji 80-lecia rzecznictwa patentowego Polsce*, red. A. Adamczak, Warszawa 2001.
- 51) *O niektórych kwestiach dotyczących wydania i odebrania rzeczy w umowie sprzedaży* [w:] *Księga Pamiątkowa poświęcona Sędziemu J. Pietrzykowskiemu*, Warszawa 2001.
- 52) *Wzorce umowne według kodeksu cywilnego i przepisów pozakodeksowych*, materiały konferencji w Zakrzewie, referat, Konferencja Międzynarodowa, wydanie okolicznościowe, WPiA UAM, Poznań 2001.
- 53) *Rights of Minority Shareholders in Capital Companies in Poland* [w:] *XVI Congress of International Academy of Comparative Law, Brisbane 2002, Rapport Polonais*, red. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Łódź 2002.
- 54) *State Ownership and Private Ownership. Legal Aspects of Privatization in Poland* [w:] *Ownership and Privatization in Poland, Governance Implications of Poland's Accession to the European Union*, red. F. Bostyn, A. Boytsun, Antwerpen–Apeldoorn–London–Philadelphia 2002.
- 55) *Ochrona praw mniejszości w spółkach kapitałowych*, cz. I, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 3, cz. II, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 4.
- 56) *Rozważania nad zakresem oraz treścią prawa gospodarczego i handlowego w Polsce* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Prof. Ireneusza Weissa*, Zakamycze 2003.
- 57) *Uwarunkowania prawne reprivatyzacji w Polsce (zakres przedmiotowy i podmiotowy, roszczenia reprivatyzacyjne)*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 7.
- 58) *Prawo handlowe*, t. III, e-komentarz do ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji (wydawnictwo wymiennokartkowe), red. W. J. Katner, Warszawa 2003.
- 59) *Les caractéristiques du droit de l'Union européenne* [współaut. A. Rzetelska] [w:] *Influence du droit communautaire sur le droit interne. Cas de la France et de la Pologne*, Warszawa 2003; równoległa wersja polska: *Charakterystyka polskiego prawa spółek handlowych w związku z dostosowaniem do prawa Unii Europejskiej* [współaut. A. Rzetelska] [w:] *Wpływ prawa wspólnotowego (Unii Europejskiej) na prawo wewnętrzne. Przykład Francji i Polski*, Warszawa 2003.

- 60) *Umowa offsetowa jako sposób na rozwój innowacyjności i przedsiębiorczości high-tech* [w:] *Księga Pamiątkowa z okazji 85-lecia ochrony własności przemysłowej w Polsce*, red. A. Adamczak, Warszawa 2003.
- 61) *Nowe przepisy o prokurze* [współaut. P. Katner], Warszawa 2003 (publikacja internetowa dla notariuszy).
- 62) *Prawa mniejszości w spółkach kapitałowych*, Warszawa 2003 (publikacja internetowa dla notariuszy).
- 63) *Przekształcenie spółki cywilnej w spółkę handlową*, Warszawa 2003 (publikacja internetowa dla notariuszy).
- 64) *Łączenie się z udziałem spółek osobowych*, Warszawa 2003 (publikacja internetowa dla notariuszy).
- 65) *Przekształcenie spółki osobowej w inną spółkę osobową*, Warszawa 2003 (publikacja internetowa dla notariuszy).
- 66) *Przekształcenie spółki osobowej w spółkę kapitałową*, Warszawa 2003 (publikacja internetowa dla notariuszy).
- 67) *Tajemnica przedsiębiorcy w pracach Komisji Śledczej ds. zbadania zarzutów w sprawie PKN „Orlen” S.A.*, „Przegląd Sejmowy” 2004, nr 5.
- 68) *Podstawowe zagadnienia prawne nowej ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2004, nr 12.
- 69) *Odpowiedzialność cywilna za szkodę wyrządzoną naruszeniem tajemnicy przedsiębiorcy, zwłaszcza w razie uznania jej za informację publiczną* [w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Prof. Adama Szpunara*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Zakamycze 2004.
- 70) *O rękojmi i gwarancji według kodeksu cywilnego i ustawy o sprzedaży konsumenckiej* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Soltyńskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005.
- 71) *Podwójna czy potrójna podmiotowość w prawie cywilnym?* [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. W. Popiołek, L. Ogiełka, M. Szpunar, Zakamycze 2005.
- 72) *Istota prawa własności a sprawa repriwatyzacji znacjonalizowanego mienia* [w:] *W kręgu teoretycznych i praktycznych aspektów prawoznawstwa. Księga Jubileuszowa Profesora Bronisława Ziemianina*, red. M. Zieliński, Szczecin 2005.
- 73) *Pozakodeksowe uprzywilejowanie akcji – konstrukcja „złotej akcji” Skarbu Państwa według ustawy z 2005 r.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2005, nr 12.
- 74) *Prawo spółek handlowych jako część prawa gospodarczego prywatnego (handlowego) – kwestie teoretyczne i legislacyjne*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 2006, nr 68.
- 75) *La concurrence déloyale et la protection du consommateur dans le réseau informatique* [w:] *Rapports Polonais présentés au Congrès International de Droit Comparé, Utrecht 2006*, red. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Łódź 2006.
- 76) *Pozakodeksowe uprzywilejowanie akcji – konstrukcja „złotej akcji” Skarbu Państwa* [w:] *Kodeks spółek handlowych po pięciu latach*, red. L. Banel, U. Gączkowska, Wrocław 2006.

- 77) *Precz z lichwą! Konsekwencje prawne ustawy z 2005 r. zmierzającej do zwalczania lichwy* [w:] *Współczesne problemy prawa handlowego. Księga Jubileuszowa dedykowana prof. Marii Pożniak-Niedzielskiej*, red. A. Kidyba, R. Skubisz, Kraków 2007.
- 78) *Podpis elektroniczny w prawie europejskim i polskim na tle uwag do procesu harmonizowania obu tych systemów prawnych* [w:] *W kierunku europeizacji prawa. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, Warszawa 2007.
- 79) *Pojęcie przedsiębiorcy – w odpowiedzi na artykuł dr A.G. Harli*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 4.
- 80) *Spółka cywilna nie ma zdolności prawnej i nie powinna być przedsiębiorcą*, „Gazeta Prawna” 2007, nr 137.
- 81) *Cena i inne oznaczenia rzeczy (towaru) w umowie sprzedaży* [w:] *Europeizacja prawa prywatnego*, red. M. Pazdan, W. Popiołek, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, t. I, Warszawa 2008.
- 82) *Rozporządzanie własnością państwową, zwłaszcza państwowej osoby prawnej będącej współnikiem spółki kapitałowej* [w:] *Węzłowe problemy prawa handlowego: VI Zjazd Katedr Prawa Handlowego, Szczecin–Międzyzdroje, wrzesień 2007*, Szczecin 2008.
- 83) *Nowe typy umów handlowych (New Types of Commercial Contracts)* [w:] *Sučasnost a perspektivy právnej regulácie obchodných zmluv*, red. J. Husár, Košice 2008.
- 84) *Pojęcie umowy nienazwanej*, „Studia Prawa Prywatnego” 2009, nr 1 (12).
- 85) *Drogi i bezdroża prawnej regulacji przedsiębiorczości w Polsce w latach transformacji ustrojowej i akcesji unijnej aż po dzień dzisiejszy – zarys oceny i studium przypadków* [w:] *Studia i rozprawy, księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi*, red. A. Janik, Warszawa 2009.
- 86) *Najwyższa Izba Kontroli u podstaw siły i praworządności Rzeczypospolitej*, „Kontrola Państwowa” 2009, nr 2.
- 87) *Ochrona własności w Kodeksie cywilnym i w propozycjach nowego Kodeksu* [w:] *Współczesne problemy prawa prywatnego, Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Edwarda Gniewka*, red. P. Machnikowski, J. Gołaczyński, Warszawa 2010.
- 88) *Przedsiębiorca i konsument w projekcie księgi pierwszej nowego Kodeksu cywilnego – do czego zmierza Komisja Kodyfikacyjna?* [w:] *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji, czy rewolucji. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego*, red. M. Modrzejewska, Warszawa 2010.
- 89) *Financial leasing and its unification by UNIDROIT. Leasing in the Polish Civil Code of 1964/2000* [w:] *Rapports Polonais. XVIIIe Congrès International de Droit Comparé – XVIIIth International Congress of Comparative Law, Washington 25.VII.–1.VIII.2010*, Łódź 2010.
- 90) *Prawo i prawnicy w funkcjonowaniu Najwyższej Izby Kontroli*, „Kontrola Państwowa” 2010, nr 1.
- 91) *Panel dyskusyjny i przebieg zjazdu – résumé* [współaut. U. Promińska] [w:] *Prawo handlowe po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, współred. U. Promińska, Warszawa 2010.

- 92) *Wykorzystywanie do ochrony konsumentów powództwa grupowego* [w:] *Potencjalne i rzeczywiste standardy ochrony prawnej konsumenta*, red. R. Stefanicki, Wrocław 2011.
- 93) *Kontrowersyjny projekt reformy struktury majątkowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością* [współaut. A. Kappes, J. Janeta], „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 4.
- 94) *Dyskusja na temat projektu zmian w przepisach spółki z o.o.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 9 [wstęp i red.].
- 95) *Polska class action – wybrane zagadnienia prawa materialnego i postępowania cywilnego*, [współaut. M. Krakowiak] [w:] *Aurea Praxis – Aurea Theoria, księga pamiątkowa profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.
- 96) *Leasing in the Polish Civil Code*, „Uniform Law Review – Revue de droit uniforme” 2011, vol. XVI, z. 1–2.
- 97) *Obowiązek udzielania informacji akcjonariuszowi spółki akcyjnej (art. 428 k.s.h.) a ochrona tajemnicy przedsiębiorstwa (art. 3 i 11 ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji)*, Warszawa 2012.
- 98) *Charakter prawny i skutki rozdzielenia w prawie polskim rejestracji przedsiębiorców – osób fizycznych i innych przedsiębiorców* [współaut. M. Węgiński], „Studia Prawnicze KUL” 2012, nr 2 (50).
- 99) *Mergers and other types of transformation of commercial companies with special focus on protecting creditors of merging capital companies (Polish law in light of European Union law)* [współaut. K. Fliszkiewicz] [w:] *Právo-Obchod-Ekonomika II*, red. J. Suchoža, J. Husár, Zborník vedeckých prác, Praha 2012.
- 100) *Umowy handlowe w przyszłym kodeksie cywilnym* [w:] *Instytucje Prawa Handlowego w przyszłym Kodeksie Cywilnym*, red. T. Mróz, M. Stec, Warszawa 2012.
- 101) *Uczciwość i zachowanie dobrych obyczajów w obrocie gospodarczym a podobieństwo znaków towarowych (refleksje na tle kilku orzeczeń Sądu Najwyższego i Trybunału Sprawiedliwości UE)* [w:] *Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi*, red. A. Matlak, S. Stanisławska-Kloc, Warszawa 2013.
- 102) *Przedsiębiorstwo w organizacji de lege lata i de lege ferenda* [współaut. J. Janeta, J. Gajownik-Zienkiewicz] [w:] *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, red. J. Krucalak-Jankowska, Warszawa 2013.
- 103) *Łączenie się i inne rodzaje transformacji spółek handlowych ze szczególnym uwzględnieniem ochrony wierzycieli łączących się spółek handlowych (prawo polskie na tle prawa Unii Europejskiej)* [współaut. K. Fliszkiewicz] [w:] *Kodeks spółek handlowych po dziesięciu latach*, red. J. Frąckowiak, Wrocław 2013.
- 104) *Ślusznosc jako klauzula generalna w kodeksie cywilnym (z perspektywy orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 17.
- 105) *Kontrowersje związane z pojęciem umowy deweloperskiej i jej treścią*, „Rejent” 2013, nr 12.
- 106) *Niezgodne z prawem uchwały wspólników spółek kapitałowych: uwagi na tle uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 18.09.2013 r. III CZP 13/13* [współaut. K. Osajda], „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 9.

- 107) *Personal Guarantees between Commercial Law and Consumer* [współaut. P. Katner] [w:] *Rapports Polonais, XIXe Congrès International de Droit Comparé – XIXth International Congress of Comparative Law*, red. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, Łódź 2014.
- 108) *Wstępne uwagi na temat nowych przepisów o ochronie praw konsumenta w zakresie rękojmi i gwarancji przy sprzedaży* [w:] *Ustawa o prawach konsumenta*, red. D. Karczewska, M. Namysłowska, T. Skoczny, Warszawa 2015.
- 109) *Spółki handlowe jako przedsiębiorcy według Kodeksu cywilnego i Kodeksu Spółek handlowych* [w:] *Dylematy spójności Kodeksu spółek handlowych z Kodeksem cywilnym oraz Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym. Konferencja dla uczczenia 40-lecia pracy naukowej Profesora Andrzeja Szajkowskiego w INP PAN*, „Monitor Prawniczy”, dod. spec. 2015, nr 7.
- 110) *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną naruszeniem zobowiązania „de lege lata” i według propozycji zgłoszonych do nowego kodeksu* [w:] *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, red. A. Olejniczak, J. Haberkowski, A. Pyrzyńska, D. Sokołowska, Warszawa 2015.
- 111) *Kontraktowa czy deliktowa podstawa odpowiedzialności cywilnej za nielegalny pobór energii elektrycznej* [w:] *Interdyscyplinarne problemy nielegalnego poboru energii*, red. A. Walaszek-Pyziół, Warszawa 2016.
- 112) *Działalność gospodarcza podmiotów niebędących przedsiębiorcami ze szczegółowym rozważeniem statusu prawnego fundacji i stowarzyszeń* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016.
- 113) *Kontrowersje wokół zasiedzenia dzisiejszej służebności przesyłu na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego* [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego, Księga jubileuszowa Profesora Wojciecha Popiołka*, red. M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2017.
- 114) *Gieldowe spółki Skarbu Państwa jako państwowe osoby prawne – zarysowanie problemu na gruncie współczesnej doktryny i orzecznictwa* [w:] *Spółki Skarbu Państwa na rynku kapitałowym*, red. A. Kidyba, M. Michalski, Warszawa 2017.
- 115) *Niektóre potrzebne i wątpliwe rozwiązania w prawie umów na tle dyskusji o nowym kodeksie cywilnym* [w:] *Prawo kontraktów*, red. Z. Kuniewicz, D. Sokołowska, Warszawa 2017.
- 116) *O pojęciu umowy deweloperskiej jako o umowie nazwanej – raz jeszcze* [w:] *Ius est a iustitia appellatum* [w:] *Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Wiśniewskiego*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, M. Tomalak, Warszawa 2017.
- 117) *Podstęp jako wada oświadczenia woli w czynnościach prawnych przedsiębiorców* [w:] *Czynić postęp w prawie. Księga jubileuszowa Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. W. Robaczyński, Łódź 2017.
- 118) *Dobra osobiste sędziów i ich ochrona przez prawo cywilne* [w:] *Qui bene dubitat, bene sciet. Księga jubileuszowa Profesor Ewy Nowińskiej*, red. J. Barta, J. Chwalba, R. Markiewicz, P. Wasilewski, Warszawa 2018.

- 119) *Konstytucja przedsiębiorczości? Co zawiera i jakie ma cele? Swawole ustawodawcy wokół pojęcia przedsiębiorcy na tle ustawy z 6 marca 2018 r.* [w:] *Ius est ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Frąckowiakowi*, red. A. Dańko-Roesner, M. Leśniak, M. Skory, B. Sołtys, Wrocław 2018.
- 120) *Pozycja prawna stron umowy franczyzy (franczyzowej, franchisingowej). Księga pamiątkowa w 100-lecie Urzędu Patentowego RP* [współaut. P. Katner], red. A. Adamczak, Warszawa 2019.
- 121) *Zakres tzw. konstytucji biznesu. Kontrowersje wokół pojęcia przedsiębiorcy w ustawie Prawo przedsiębiorców z 2018 r.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2019, nr 1.
- 122) *Zasada jedności prawa cywilnego a współczesny zakres podmiotowo-przedmiotowy stosunków handlowych* [w:] *Prawo handlowe. Między teorią, praktyką a orzecznictwem. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Strzępki*, red. P. Pinior, P. Relidziński, W. Wyrzykowski, E. Zielińska, M. Żaba, Warszawa 2019.
- 123) *Brak staranności zawodowej członków organów spółek kapitałowych jako przesłanka ich odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną spółce* [w:] *Sto lat polskiego prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Kidybie*, red. M. Dumkiewicz, K. Kopaczyńska-Pieczniak, J. Szczotka, t. I, Warszawa 2020.
- 124) *Łączy nas podwójne życie... [w:] Profesor Marek Saffjan znany i nieznany. Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin*, red. K. Szczepanowska-Kozłowska, Warszawa 2020.
- 125) *Nie ma nic takiego, jak podwyższona miara staranności przedsiębiorców odpowiadających ex contractu na podstawie KC* [w:] *Wykonanie zobowiązań. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*, red. K. Bilewska, W.J. Kocot, D. Krekora-Zajac, Warszawa 2020.
- 126) *Wybrane orzecznictwo sądowe dotyczące zachowania lojalności (uczciwości) w spółkach kapitałowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2021, nr 10.
- 127) *Arbitraż i mediacja – podstawowe zagadnienia prawne* [w:] *Reforma prawa własności intelektualnej*, red. A. Adamczak, Kielce 2021.
- 128) *Uczciwość zachowania podmiotów obrotu gospodarczego – zagadnienia wybrane na tle orzecznictwa sądowego i poglądów doktryny* [współaut. P. Katner] [w:] *Ius civile vigilantibus est. Księga Jubileuszowa Profesora Adama Olejniczaka*, red. J. Haberko, Warszawa 2022.
- 129) *Od Kodeksu spółek handlowych do Kodeksu handlowego-bis? A co z zasadą jedności prawa cywilnego?* [w:] *Kodeks spółek handlowych po dwudziestu latach*, red. M. Leśniak, Wrocław 2022.
- 130) *Czy pojęcie prawne przedsiębiorcy turystycznego jest sformułowane poprawnie, czy też chaos pojęciowy się pogłębia? Kilka uwag wyjaśniających* [w:] *Księga Jubileuszowa Profesora Mirosława Steca*, Warszawa 2022.
- 131) *Spojrzenie na praworządność w Polsce jako na wartość i zasadę konstytucyjną – przedwczoraj, wczoraj, dziś i jutro. Garść refleksji, częściowo osobistych* [w:] *Księga Jubileuszowa Profesor Małgorzaty Gersdorf*, red. K. Rączka, Warszawa 2022 [w druku].

- 132) *Związki między prawem konstytucyjnym a prawem gospodarczym na przykładzie realizacji zasady wolności gospodarczej* [w:] *Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Krzysztofowi Skotnickiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Domańska, Łódź 2022 [w druku].
- 133) *Cena wynikowa w umowie sprzedaży (art. 540 k.c.) na tle rodzajów cen w obrocie gospodarczym – stanowisko doktryny i orzecznictwa* [w:] *Księga Jubileuszowa Profesora Bogusławy Gneli*, Warszawa 2022 [w druku].
- 134) *Prawo handlowe jako część prawa cywilnego – spojrzenie od strony normatywnej, praktycznego stosowania i nauczania przedmiotu* [w:] *Materiały XIII Zjazdu Katedr Prawa Handlowego*, red. A. Herbet, Wydawnictwo KUL [w druku].

3. GLOSY DO ORZECZEŃ SĄDU NAJWYŻSZEGO I NACZELNEGO SĄDU ADMINISTRACYJNEGO

- 1) *Glosa do orzeczenia SN z 4.07.1974 (III CRN 125/74)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1976, nr 10.
- 2) *Glosa do orzeczenia SN z 4.12.1979 (I PR 93/79)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1982, nr 3–4.
- 3) *Glosa do orzeczenia SN z 2.04.1981 (I CR 80/81)*, „Nowe Prawo” 1983, nr 5.
- 4) *Glosa do orzeczenia SN z 28.12.1979 (III CRN 249/79)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1982, nr 5–6.
- 5) *Glosa do orzeczenia SN z 20.11.1981 (III CRN 232/81)*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 10.
- 6) *Glosa do orzeczenia SN z 3.06.1984 (III CRN 100/83)*, „Nowe Prawo” 1984, nr 12.
- 7) *Glosa do orzeczenia SN z 29.11.1982 (I CR 377/82)*, „Państwo i Prawo” 1985, nr 2.
- 8) *Glosa do orzeczenia SN z 22.11.1985 (II CR 149/85)*, „Nowe Prawo” 1988, nr 10–12.
- 9) *Glosa do orzeczenia SN z 17.06.1987 (IV CR 156/87)*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 10.
- 10) *Glosa do orzeczenia SN z 21.08.1987 (II CR 222/87)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1989, nr 7–12.
- 11) *Glosa do orzeczenia SN z 15.09.1986 (III CZP 46/86)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1990, nr 3–4.
- 12) *Glosa do orzeczenia SN z 8.09.1988 (III CZP 76/88)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1990, nr 5–6.
- 13) *Glosa do uchwały 7 sędziów SN z 18.06.1991 (III CZP 38/91)*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 10.
- 14) *Glosa do orzeczenia SN z 16.12.1992 (I CRN 188/92)*, „Palestra” 1994, nr 3–4.
- 15) *Glosa do orzeczenia SN z 2.09.1993 (II CRN 84/93)*, OSNCP 1994, poz. 158, „Glosa” 1995, nr 1.
- 16) *Glosa do wyroku NSA z 21.06.1996 (III SA 550/95)*, „Glosa” 1997, nr 4.
- 17) *Glosa do wyroku NSA z 21.01.1996 (I SA/Po 292/96)*, „Glosa” 1997, nr 7.
- 18) *Glosa do wyroku SN z 15.1.1997 (III CKN 29/96)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1997, nr 11.

- 19) *Glosa do orzeczenia SN z 28.07.1999 (II CKN 552/98)*, „Przegląd Sądowy” 2000, nr 7–8.
- 20) *Glosa do postanowienia SN z 10.04.2002 (IV Cz 29/02)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2003, nr 4, poz. 52.
- 21) *Glosa do wyroku NSA z 13.09.2001 (IV SA 1246/99)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2003, nr 7–8, poz. 90.
- 22) *Glosa do wyroku SN z 15.11.2002 (V CKN 1340/00)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2003, nr 11, poz. 143.
- 23) *Glosa do wyroku SN z 16.04.2004 (I CK 599/03)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2005, nr 4, poz. 57.
- 24) *Cesja niektórych wierzytelności konsumenckich – glosa do wyroku NSA z 6.06.2005*, „Glosa” 2006, nr 1.
- 25) *Glosa do wyroku SN z 15.06.2005*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2006, nr 10, poz. 112.
- 26) *Umorzenie udziałów w spółce z o.o. a wyłączenie wspólnika ze spółki – glosa do wyroku SN z 12.05.2005*, „Glosa” 2007, nr 2.
- 27) *Glosa do wyroku SN z 1.04.2006 (I CSK 185/05)*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2007, nr 5, poz. 62.
- 28) *Podmiotowość prawna wspólnoty mieszkaniowej – glosa do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 21.12.2007 (III CZP 65/07)*, „Glosa” 2009, nr 2.

4. PODRĘCZNIKI I POMOCE DYDAKTYCZNE

- 1) *Odpowiedzialność za szkody w obrocie gospodarczym (cz. ogólna, rozdz. 4), Umowy w obrocie towarowym (cz. szczeg., rozdz. 10)* [w:] *Prawo umów w obrocie gospodarczym*, red. S. Włodyka, Kraków 1993.
- 2) *Prawo gospodarcze i handlowe, wybór aktów prawnych*, część I: *Podmioty gospodarcze*, część II: *Czynności handlowe*, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego 1991/1992.
- 3) *Podmioty gospodarcze, zbiór przepisów prawa gospodarczego* (red.), Warszawa 1992, wyd. II, Warszawa 1994.
- 4) *Czynności handlowe, zbiór przepisów prawa gospodarczego* (red.), Warszawa 1994.
- 5) *Kodeks handlowy* (wprowadzenia wraz z orzecznictwem do ustaw: Kodeks handlowy, Prawo upadłościowe, Prawo o postępowaniu układowym, Ustawa o działalności gospodarczej, Ustawa o spółkach z kapitałem zagranicznym) [współaut. R. Kasterski], Bielsko Biała 1994, wyd. II, Bielsko Biała 1995, wyd. III, Bielsko Biała 1995, wyd. IV, Bielsko Biała 1996, wyd. V, Bielsko Biała 1996, wyd. VI, Bielsko Biała 1997.
- 6) *Kodeks handlowy*, wprowadzenia do ustaw gospodarczych wraz z orzecznictwem, dotyczących: kodeksu handlowego, prawa upadłościowego i układowego, ustawy o działalności gospodarczej, ustawy o spółkach z udziałem zagranicznym, ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, Bielsko-Biała 1998.
- 7) *Podstawy prawa cywilnego i handlowego dla ekonomistów. Podręcznik akademicki* (red. całości i autorstwo rozdz. I, II, V, X par. 1, 5, 8), Gdańsk 2001.

- 8) *Prawo cywilne i handlowe w zarysie. Podręcznik akademicki* (red. całości i autor rozdz. I, II, III, IV pkt 1–3, IX, XII, XVI pkt 1,6, 10), Warszawa 2004, wyd. II, Warszawa 2006, wyd. III, Warszawa 2009, wyd. IV, Warszawa 2011, wyd. V, Warszawa 2014, wyd. VI, Warszawa 2017, wyd. VII, Warszawa 2019, wyd. VIII, Warszawa 2021.
- 9) *Prawo gospodarcze i handlowe. Podręcznik akademicki* (red. oraz autorstwo rozdziałów: A.I, A.II par. 1–3, 6, A.III par. 1–6, 8–12, A.IV, A.IX, B.I–V, B.VII, B.VIII par. 1, 8, B.X, współaut. rozdz. A.X, B.VIII par. 2 pkt 2.2.1), Warszawa 2016, wyd. II, Warszawa 2018, wyd. III, Warszawa 2020.

5. PRZYCZYNKI I INNE OPRACOWANIA

- 1) *Przyczyny naruszeń norm prawa cywilnego, możliwości badawcze*, komunikat konferencyjny, Warszawa 1977.
- 2) *Zagadnienia cywilnoprawnej ochrony środowiska na tle przepisów kodeksu cywilnego i procedury cywilnej*, komunikat na konferencji naukowej nt. problemów granicznych prawa i postępowania cywilnego, Popowo k. Warszawy, Warszawa 1979.
- 3) *Miejsce prawa cywilnego w ochronie środowiska*, komunikat na Międzynarodowej Konferencji nt. „Odpowiedzialność prawna za degradację środowiska” Karpacz 1984, Wrocław 1987.
- 4) *The Polish Environmental Protection Act of 1980*, referat na konferencję międzynarodową: „The First Annual Hazardous Waste Law and Management Conference”, Seattle 1984.
- 5) *General Principles of the Polish Legal System Today*, referat na seminarium: „Henry M. Jackson School of International Studies”, Seattle 1985.
- 6) *The Polish Environmental Protection Act*, referat: Faculty Colloquium, University of Washington School of Law, Seattle 1985.
- 7) *Protection of Citizens Against Environmental Pollution under the Polish Environmental Protection Act*, referat: „International Law Society”, Southwestern University School of Law, Los Angeles 1985.
- 8) *Environmental Protection in the Polish Civil Law System*, referat: „The Comparative Law Forum, Comparative Law Program of the University of San Diego” 1985; ten sam referat był prezentowany także w University of California School of Law, Berkeley 1985.
- 9) *Pojęcie „środowisko naturalne” w prawie cywilnym* (opracowanie w ramach tematu CPBP 04.10.14), Wrocław 1987.
- 10) *Ogólna charakterystyka przepisów prawa cywilnego dotyczących ochrony środowiska* (opracowanie w ramach tematu CPBP 04.10.14), Wrocław 1987.
- 11) *Prawo człowieka do korzystania z wartości środowiska* (opracowanie w ramach tematu CPBP 04.10.14), Wrocław 1988.
- 12) *Ochrona środowiska w prawie rzeczowym* (opracowanie w ramach tematu CPBP 04.10.14), Wrocław 1989.
- 13) *Protection de l’environnement et droit de propriété en droit civil polonais*, referat: „Séminaire sur Droit de propriété et l’environnement en droit comparé”, Université de Limoges 1988.

- 14) *Foreign Investments in Poland. New Joint Ventures Act of 1988*, referat na konferencję międzynarodową: „1993 – Tomorrow’s Europe – Legal Prospects”, Bruksela 1989.
- 15) *Cywilnoprawne instrumenty wprowadzania gospodarki rynkowej w Polsce. Konceptualizacja badań i ich zakres* (opracowanie w ramach programu MEN), Warszawa 1990.
- 16) *Prawne możliwości dysponowania mieniem trudno-zbywalnym przedsiębiorstw państwowych w procesie ich prywatyzacji. Poradnik* (red. i współaut.), w ramach programu badawczego zleconego przez Ministra Przekształceń Własnościowych, Warszawa 1993.
- 17) *Odpowiedzialność cywilnoprawna w ustawie o ochronie środowiska – raport o stanie prac* [współaut. M. Pyziak-Szafnicka], Wrocław 1995.
- 18) *Cywilnoprawna ochrona środowiska. Opracowanie rozdziału VI w projekcie ustawy o ochronie środowiska*, Warszawa 1995.
- 19) *Realisation of Obligations of Privatisation Contracts*, referat na Seminarium Europejskie EUROSAL, Warszawa 1995.
- 20) *Business and Commercial Law in Central and Eastern Europe* [w:] *International Conference on the Transfer to Market Economy in Central and Eastern Europe*, Warszawa 1995.
- 21) *Structural Changes Before Privatisation of the State Owned Enterprise. XV Konferencja Światowa INTOSAI*, Kair 1995.
- 22) *NIK a spółki: spór o ustawowe kompetencje w podmiotach działających „z udziałem mienia państwowego”*, „Rzeczpospolita” 1996, nr 67.
- 23) *Prawo handlowe, komentarze do ustaw z zakresu prawa gospodarczego i handlowego*, t. 3, (wstęp i red.), Warszawa 1996.
- 24) *Prewencyjne środki ochrony środowiska* [współaut. M. Pyziak-Szafnicka], referat na konferencję ogólnopolską „Odpowiedzialność cywilna podmiotów gospodarczych za naruszenie środowiska naturalnego”, Uniwersytet Łódzki, marzec 1996.
- 25) *Economic Law During Transformation Period in Poland*, referat na konferencję międzynarodową „Public Finances”, University of Florida, Miami 1996.
- 26) *Rozporządzanie majątkiem trwałym przedsiębiorstw państwowych*, „Rzeczpospolita” 1997, nr 65.
- 27) *Reforma prawa spółek handlowych, konferencja naukowa*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1999, nr 2 (wkładka).
- 28) *Z nadzieją, że więcej będzie satysfakcji niż rozczarowań, dyskusja nad projektem nowego prawa działalności gospodarczej*, „Rzeczpospolita” 1999, nr 12.
- 29) *Nie ma powodu do rozczarowań* (artykuł polemiczny wobec wypowiedzi J. Wińskiego nt. Nowego ustawodawstwa gospodarczego), „Rzeczpospolita” 1999, nr 15.
- 30) *Lepiej już było, wątpliwy projekt nowej ustawy o wolności gospodarczej*, „Rzeczpospolita” z 21.10.2003 r.
- 31) *Czy konkurs piękności ma trwać nadal. O projekcie ustawy o swobodzie działalności gospodarczej*, „Rzeczpospolita” 2004, nr 35.

- 32) *Działalność gospodarcza małżonków*, „Rzeczpospolita” z 23.11.2004 r.
- 33) *Introduction to Technology Policy and Innovation: Value Added Partnering in a Changing World* [w:] *Technology Policy and Innovation* [współaut. D. Trzmielak, M. Urbania], Łódź 2005.
- 34) *Zakazać dzikiej windykacji*, „Rzeczpospolita” 2005, nr 33 i 34.
- 35) *Freedom to Adopt and Modify Business and Commercial Law (in Poland) after May 2004*, Washington D.C. 2005
- 36) *Ochrona własności w prawie polskim (założenia do projektu nowego Kodeksu cywilnego)*, *Materiały Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości*, listopad 2007.
- 37) *Poland in the European Union from May 1st, 2004. Is Sovereignty of Member States in European Union? Some Problems of Business and Commercial Law in European Countries*, wykład w ramach „American-Polish Offset Program – University of Texas at Austin – University of Łódź”, July 8th, 2008, Łódź–Austin 2008.
- 38) *Komercjalizacja wiedzy i technologii a własność intelektualna* [wprowadzenie, współaut. i red. D. Trzmielak] Łódź 2010.
- 39) *Zdatność arbitrażowa sporów – Arbitrability of Disputes*, wypowiedź podczas Konferencji w Sądzie Arbitrażowym przy KIG, listopad 2010, „Biuletyn Arbitrażowy” 2010/2011, nr 4 (16).
- 39) *„I have a dream” – o tworzeniu i nowelizowaniu ustaw (kodeksów) w zakresie prawa prywatnego – słów kilka*, konferencja naukowa w dziesięciolecie śmierci Profesora Kazimierza Kruczałaka, Władysławowo, Gdańsk 2012.
- 40) *Wstęp* [w:] *Przekaz i papiery wartościowe. Wybór dzieł Profesora Adama Szpunara* (red.), Warszawa 2014.
- 41) *Spółka za złotówkę budzi nadzieje i opór, komentarz do projektu ustawy o zmianie Kodeksu spółek handlowych*, oprac. M. Domagalski, „Rzeczpospolita” z 8.05.2014 r.
- 42) *Wielka Encyklopedia Prawa*, red. B. Hołyst, R. Hauser, t. XIV, *Prawo handlowe* (red. tomu oraz autorstwo 62 haseł), Warszawa 2018.
- 43) *Sędzia – zawód i powołanie. Kilka refleksji na tle współczesnego prawa i jego praktyki*, „Iustitia. Kwartalnik Stowarzyszenia Sędziów Polskich” 2020, nr 3 (41).

6. SPRAWOZDANIA, OPINIE I RECENZJE

- 1) Recenzja „R. Mikosz, *Prewencyjna ochrona praw rzeczowych*”, „Państwo i Prawo” 1992, nr 10.
- 2) *Sprawozdanie z Konferencji Międzynarodowej „Demokratyzacja w latach 90-tych”, Uniwersytet w Nagoya (Japonia) 1996*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 3.
- 3) *Sprawozdanie z sesji naukowej w Uniwersytecie Łódzkim w związku z wydaniem „Studiów z prawa cywilnego, Księgi Pamiątkowej dla uczczenia 50-lecia pracy naukowej Profesora Adama Szpunara”*, „Państwo i Prawo” 1983, nr 10.
- 4) *Sprawozdanie z seminarium międzynarodowego: Prawo własności a ochrona środowiska w prawie porównawczym, Uniwersytet w Limoges (Francja) 1988*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 1.

- 5) *Projekt ustawy o szkolnictwie wyższym (w ramach prac komisji i podkomisji sejmowej)*, opinia w ramach prac komisji ministerialnej d/s przygotowania projektu (trzykrotnie), 1981.
- 6) *Cywilistyczne aspekty projektu ustawy prawo geodezyjne i kartograficzne*, opinia dla komisji sejmowej, 1989.
- 7) *Przekształcenie przedsiębiorstwa państwowego w spółkę handlową na gruncie projektu ustawy prywatyzacyjnej*, opinia dla komisji sejmowej, 1990.
- 8) *Projekt nowelizacji kodeksu cywilnego (zagadnienia prawa własności)*, opinia dla zespołu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, 1990.
- 9) *Projekt ustawy o samorządzie terytorialnym i przepisy wprowadzające tę ustawę (w zakresie mienia komunalnego i działalności gospodarczej samorządu)*, opinia w ramach prac sejmowych, 1990.
- 10) *Projekt ustawy o publicznym obrocie papierami wartościowymi*, opinia w ramach prac rządowych, 1990.
- 11) *Przedsiębiorstwa państwowe i ich prywatyzacja. Program powszechnej prywatyzacji – Narodowe Fundusze Inwestycyjne i ich prywatyzacja. Komentarz* (koncepcja formalna i merytoryczna komentarza), dla Instytutu Badania Prawa Sądowego Ministerstwa Sprawiedliwości, 1996.
- 12) *Sprawozdanie z obrad sekcji prawa cywilnego, gospodarczego i handlowego [w:] Wpływ prawa wspólnotowego (Unii Europejskiej) na prawo wewnętrzne, przykład Francji i Polski*, Warszawa 2003; wersja francuska: *Notice d'information des délibérations de la section de droit civil commercial et des affaires [w:] Influence du droit communautaire sur le droit interne, cas de la France et de la Pologne*, Warszawa 2003.
- 13) *Po co nowa ustawa o wolności gospodarczej? I to o takiej treści!*, opinia dla Senatu RP z 27.10.2003.
- 14) *Odpowiedzialność cywilna. Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Naukowej poświęconej pamięci Prof. A. Szpunara, Uniwersytet Łódzki 4–5.12.2003 r.*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 4.
- 15) *Recenzja „R.R. Ludwikowski, Handel międzynarodowy, C.H. Beck, Warszawa 2006”*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 8.
- 16) *Recenzja „Prawo prywatne gospodarcze (red. T. Mróz, M. Stec), C.H. Beck, Warszawa 2005”*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 7.
- 17) *Podwyższenie wynagrodzenia wykonawcy w umowie o roboty budowlane, zawartej w trybie zamówienia publicznego*, analiza prawna, opinia dla organów samorządu terytorialnego, Łódź 2007.
- 18) *Naruszenie prawa własności w związku z działalnością operatorów sieci przesyłowych – służebność przesyłu a immisje pośrednie nieruchomości*, opinia, Łódź 2008.
- 19) *Sytuacja prawna nieruchomości w związku ze szczególnymi uprawnieniami inwestorów na tle ustawy z 7.9.2007 r. o przygotowaniu finałowego turnieju Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012 oraz innych aktów prawnych dotyczących gospodarowania nieruchomościami*, opinia prawna, Łódź 2008.

- 20) *Słowo wstępne* [w:] *Prawo handlowe po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, materiały VII Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Handlowego w Uniwersytecie Łódzkim*, Warszawa 2010.
- 21) *VII Ogólnopolski Zjazd Katedr Prawa Handlowego w Łodzi, sprawozdanie* [współaut. U. Promińska], „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 4.
- 22) Recenzja „*Christian von Bar, Doktor Honoris Causa Universitatis Silesiensis*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012”.
- 23) Recenzja wydawnicza „*Studia Ubezpieczeniowe*, red. Sz. Byczko, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2013”.
- 24) *Sprawozdanie z III Forum Prawa Spółek – w 100-lecie urodzin Profesora Adama Szpunara* [współaut. U. Promińska], „Przegląd Prawa Handlowego” 2013, nr 9.
- 25) *Nie musimy za wszelką cenę dostosowywać się do oczekiwań wspólnotowych urzędników* (rozmowa z Dobromiłą Niedzielską-Jakubczyk), „Dziennik Gazeta Prawna: prawo, biznes, polityka” z 23.12.2014 r.
- 26) *Wątpliwe udoskonalanie wolności*, „Dziennik Gazeta Prawna: prawo, biznes, polityka” z 16.01.2015 r., dod. „Prawnik”.
- 27) *Sprawozdanie z VIII Forum Prawa Spółek: Reforma Kodeksu spółek handlowych – systemowa zmiana, czy autorskie projekty?*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2018, nr 9.
- 28) Recenzja wydawnicza „*Wielka Encyklopedia Prawa*, red. B. Hołyst, R. Hauser, t. XVII *Prawo gospodarcze publiczne*, red. nauk. A. Walaszek-Pyziół, Wydawnictwo Fundacji *Ubi societas, ibi ius*, Warszawa 2019”.
- 29) Recenzja wydawnicza „*Roszczenia restytucyjne właścicieli nieruchomości przejętych przez państwo w latach 1944–1989*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2021”.
- 30) Recenzja wydawnicza „*Ustawowe prawo odstąpienia od umowy dystrybucji – przesłanki i skutki jego realizacji*, C.H. Beck, Warszawa 2021”.

7. VARIA

- 1) *Problemy prawa cywilnego gospodarczego: od Katedry Prawa Handlowego do Katedry Prawa Gospodarczego i Handlowego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 1997, nr 64.
- 2) *Legitymacja przedsiębiorcy*, „Prawo i Życie” 1998, nr 7.
- 3) *Cooperation in Science and Culture: The Polish-American Perspective, Introduction* [współaut. A. Dakowski] [w:] *Forum Międzynarodowe w Warszawie: The Celebration of the 40th Anniversary of the Fulbright Program in Poland*, red. A. Dakowski, B. Marciniak, Poznań 1999.
- 4) *Americanization of law in Europe and Poland* [w:] *Wyższe uczelnie stymulatorem przemian systemowych w Polsce. Rola stypendystów Fulbrighta: doświadczenia – bariery – szanse – Universities as Stimulator of System Transformation in Poland. Role of Fulbright Grantees: Experience – Barriers – Chances*, red. B. Marciniak, E. Pakszys, J. Tyszką, Poznań 1999.
- 5) *O doświadczeniach stypendystów Fulbrighta* [w:] A. Filas, *Uczniowie Fulbrighta, „Amerykańskie doświadczenie” przygotowało nas do czasu przemian*, „Wprost” 1999, nr 43.

- 6) *Stan prac międzyresortowego zespołu ds. handlu elektronicznego* [w:] *Uwarunkowania prawne rozwoju gospodarki elektronicznej w Polsce*, red. A. Bierć, Warszawa 2000.
- 7) *Polskie Stowarzyszenie Stypendystów Fulbrighta u progu drugiego dziesięciolecia swej działalności – The Polish Fulbright Alumni Association at the threshold of the second decade of its activity* [w:] *Polish-American Collaboration in the Second Decade of the Socio-Economic Transition – Współpraca polsko-amerykańska w drugim dziesięcioleciu transformacji społeczno-gospodarczej*, red. J. Tyszką, Poznań 2002.
- 8) *Profesor Adam Szpunar (1913–2002)*, Łódź 2003.
- 9) *Niech gospodarują. Jakie są prawne możliwości prowadzenia działalności gospodarczej przez państwowe szkoły wyższe?*, „Forum Akademickie” 2007, nr 6.
- 10) *The 50-th Anniversary of the Fulbright Program in Poland* [w:] *Polish-U.S. Fulbright Commission – Polish Fulbright Alumni Association*, Warsaw 2009.
- 11) *Cenił pracę uniwersytecką* (wspomnienie o współpracy z L. Kaczyńskim), rozmowa z S. Bąkowiczem, „Kronika – pismo Uniwersytetu Łódzkiego” 2010, nr 3 (120).
- 12) *Stulecie profesora (100-lecie urodzin Prof. Adama Szpunara)*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 15.05.2013 r., dod. „Prawnik”.
- 13) *Profesor Adam Szpunar (1913–2002) – wspomnienie, kalendarium, bibliografia* (red.), Łódź 2013.
- 14) *Ciągle jest możliwe zejście z błędnej drogi (na tle opinii neo-KRS i skrócenia okresu służby sędziów Sądu Najwyższego przez Prezydenta RP)*, rozmowa z M. Domagalskim, „Rzeczpospolita” z 17.09.2018 r.
- 15) *Nie ma mowy o żadnym odwołaniu (na tle bezskutecznego odwołania i uchylecia tego odwołania sędziów Sądu Najwyższego przez Prezydenta RP)*, rozmowa z A. Łukasiewiczem, „Rzeczpospolita” z 30.10.2018 r.
- 16) *Laudacja – Jubileusz 40-lecia pracy naukowej Profesora Andrzeja Kidyby* [w:] *Sto lat polskiego prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Kidybie*, t. III, Warszawa 2021.
- 17) *Na początku były wspólne studia a na końcu Sąd Najwyższy – garść wspomnień* [w:] *Profesor Tomasz Grzegorzczak*, Łódź 2022 [w druku].

IV. ARTYKUŁY

RAFAŁ ADAMUS

Uniwersytet Opolski

WARUNKI UCZESTNICTWA SYNDYKA (ZARZĄDCY) ZAGRANICZNEGO, USTANOWIONEGO DLA DŁUŻNIKA MAJĄCEGO SIEDZIBĘ GŁÓWNĄ POZA UNIĄ EUROPEJSKĄ, W OSOBIE PRAWNEJ Z SIEDZIBĄ W POLSCE

Pan Profesor Wojciech J. Katner dla kolejnych pokoleń prawników jest pięknym wzorem pracy naukowej, sędzią Sądu Najwyższego z nieocenionym wkładem w budowanie prestiżu tej instytucji, co w dzisiejszych czasach ma szczególną wartość, prawniczym autorytetem, w którego wypowiedzi zawsze warto się wsłuchiwać.

W księdze jubileuszowej ku czci Jubilata chciałbym przedstawić wielowątkowe zagadnienie odnoszące się do warunków uczestnictwa syndyka (zarządcy) zagranicznego dłużnika mającego siedzibę główną poza Unią Europejską osobie prawnej z siedzibą w Polsce.

ZAGADNIENIE WSTĘPNE

Postępowanie upadłościowe mające na celu likwidację majątku upadłego wiąże się z przymusem państwowym (np. odebranie zarządu majątkiem i jego sprzedaż). Podobnie postępowanie mające na celu restrukturyzację zobowiązań dłużnika zwykle wspiera się na władczym działaniu państwa (np. zatwierdzenie układu wbrew woli niektórych wierzycieli, moratorium na spłatę zobowiązań, przejściowy immunitet egzekucyjny). Normy państwowe odnoszące się do niewypłacalnych dłużników wynikające z danego porządku prawnego działają jednakże w granicach jurysdykcji danego państwa. W przypadku pojawienia się tzw. elementu obcego pojawia się potrzeba rozwiązania kolizji pomiędzy różnymi porządkami prawnymi. Kolizja może dotyczyć zarówno norm proceduralnych, jak i norm materialnoprawnych.

Przedmiotem analiz w niniejszym opracowaniu jest sytuacja, w której została ogłoszona upadłość dłużnika w państwie niebędącym członkiem Unii Europejskiej, w sytuacji gdy zagranicznemu dłużnikowi przysługują prawa majątkowe co do aktywów zlokalizowanych w Polsce. Dłużnik, wobec którego ogłoszono upadłość, na terenie

Rzeczypospolitej Polskiej może być np. udziałowcem w spółce kapitałowej. Powstaje pytanie, na jakich zasadach zagraniczny syndyk (zarządca) uczestniczy w spółce, osobie prawnej, osobie ustawowej zarejestrowanej w Polsce, a w szczególności dokonuje nominacji ich władz (np. członków zarządu, członków rady dyrektorów, likwidatorów). O ile postępowanie upadłościowe jest przejawem władztwa państwowego, powstaje pytanie: na ile władztwo obcego państwa będzie miało moc i według jakich zasad na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej?

Zagadnieniem tym zajmują się międzynarodowe postępowania upadłościowe. Ponieważ różnice normatywne i tradycje prawne państw położonych na różnych kontynentach mogą być poważne, to zastrzec należy, że według dorobku polskiej doktryny kwalifikacji pojęć w ramach międzynarodowego postępowania cywilnego dokonuje się według *lex fori*, czyli w postępowaniu przed sądem polskim według polskiego prawa procesowego¹.

MIĘDZYNARODOWE POSTĘPOWANIE UPADŁOŚCIOWE I JEGO ROZWÓJ

Międzynarodowe postępowanie upadłościowe rozumiane jako heterogeniczna regulacja kolizyjna dotycząca postępowania i prawa upadłościowego w wymiarze międzypaństwowym nie jest problemem nowym. Międzynarodowe prawo upadłościowe może obowiązywać z mocy aktu prawnego usytuowanego na płaszczyźnie ponadpaństwowej (umowa międzynarodowa, konwencja, prawo organizacji państw) a także na płaszczyźnie danego wewnętrznego porządku prawnego. Już w II połowie XIX w. zawierane były umowy bilateralne regulujące niektóre aspekty upadłości. Według J. Namitkiewicza², „kwestia międzynarodowego prawa upadłościowego poruszona została pierwszy raz na konferencji w Hadze w 1894 r.”. Próba regulacji postępowania dotyczącego niewypłacalności w płaszczyźnie międzynarodowej była, opracowana przez Radę Europy, Konwencja Europejska Nr 136 o niektórych międzynarodowych aspektach upadłości z 5.06.1990 r. (tzw. konwencja stambulska)³.

Współcześnie międzynarodowe postępowanie upadłościowe jest materią regulacji krajowych ustaw poświęconych prawu upadłościowemu albo ustaw regulujących materię prawa prywatnego międzynarodowego (prawa kolizyjnego)⁴. Problematyka międzynarodowego prawa upadłościowego ma coraz bogatszą literaturę w Polsce⁵.

¹ J. Jodłowski, *Kilka kwestii z teorii międzynarodowego postępowania cywilnego*, PiP 1974/2, s. 100–101. Por. także H. Trammer, *Z rozważań nad strukturą normy kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego*, SC 1969/XIII–XIV, s. 402.

² J. Namitkiewicz, *Podręcznik prawa handlowego, wekslowego, czekowego i upadłościowego*, wyd. III, Warszawa 1927, s. 529.

³ Zob. J. Brol [w:] *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Prawo gospodarcze*, red. M. Saffjan, Warszawa 2002, s. 502 i n.

⁴ W. Klyta [w:] *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, red. A. Witosz, A.J. Witosz, Warszawa 2014, wyd. 5, s. 815–816.

⁵ Zob. np. F. Zedler, A. Hrycaj, P. Filipiak, *Europejskie prawo upadłościowe. Komentarz*, red. F. Zedler, Warszawa 2011; W. Klyta, *Uznanie zagranicznych postępowań upadłościowych*, Warszawa 2008;

Impulsem dla rozwoju międzynarodowego prawa upadłościowego na płaszczyźnie ponadpaństwowej było rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z dnia 29.05.2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego i jego „następca” – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20.05.2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego. Regulacja rozporządzenia 1346/2000 stanowiła wówczas *novum* w prawie europejskim. Dla międzynarodowego postępowania upadłościowego był to przewrót kopernikański. Wcześniejsza konwencja brukselska o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych z 1968 r. nie obejmowała swoim zakresem postępowania upadłościowego związanego z likwidacją niewypłacalnych spółek lub innych osób prawnych, ugód sądowych, układów i analogicznych postępowań⁶. Model przyjęty w prawie Unii Europejskiej wymaga odnotowania, gdyż na zasadzie kontrastu rezonuje on z modelem przyjętym dla pozaunijnych międzynarodowych relacji upadłościowych.

DUALIZM REGULACJI MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA UPADŁOŚCIOWEGO W POLSCE

Zgodnie z art. 378 ust. 1 p.u. przepisów ustawowych o międzynarodowym postępowaniu upadłościowym nie stosuje się, jeżeli umowa międzynarodowa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną, albo prawo organizacji międzynarodowej, której Rzeczpospolita Polska jest członkiem, stanowi inaczej. Zatem w sferze jurysdykcji sądów polskich międzynarodowe prawo upadłościowe może być stosowane albo z płaszczyzny przepisów międzynarodowych albo z płaszczyzny przepisów krajowych. Źródła te są względem siebie rozłączne. Zasadniczo przewidują one różne standardy prawne.

P. Filipiak, *Podstawy wszczęcia wtórnego postępowania upadłościowego zgodnie z rozporządzeniem Rady (WE) Nr 1346/2000*, Warszawa 2013; M. Szydło, *Jurysdykcja krajowa w transgranicznych sprawach upadłościowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2009; T. Chilarski, *Upadłość transgraniczna w prawie Unii Europejskiej*, Warszawa 2009; M. Armatowska, *Uznanie zagranicznych postępowań upadłościowych na podstawie rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego*, Warszawa 2011; A. Hrycaj, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ogłoszenie upadłości objętych zakresem zastosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego*, Warszawa 2011; A. Jakubecki, *O naturze głównego i terytorialnego postępowania upadłościowego w prawie upadłościowym Unii Europejskiej* [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005; W. Klyta, *Europejskie międzynarodowe prawo upadłościowe*, Rej. 2004/3–4; M. Glicz, *Prawo upadłościowe Unii Europejskiej*, PPH 2003/11; S. Gurgul, *Zasady i tryb wszczęcia głównego i wtórnego postępowania upadłościowego według prawa Unii Europejskiej i prawa polskiego*, MoP 2009/18; P. Grzeszczak, T. Chilarski, *Jurysdykcja krajowa w międzynarodowym postępowaniu upadłościowym*, PPH 2004/2; R. Adamus, *Europejskie postępowanie insolwencyjne*, PrSp 2004/2; R. Adamus, *Jednolite europejskie prawo restrukturyzacyjne de lege ferenda* [w:] *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, red. J. Kruczałak-Jankowska, Warszawa 2013, s. 451–460, P. Filipiak [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 6, s. 1325 i n.

⁶ Na co wskazuje pkt 7 preambuły rozporządzenia nr 1346/2000.

MODEL REGULACJI OPARTY NA TZW. ZASADZIE OGRANICZONEGO UNIWERSALIZMU

Historyczne już rozporządzenie nr 1346/2000 przewidywało natychmiastowe uznawanie orzeczeń związanych z wszczęciem, prowadzeniem i ukończeniem postępowania upadłościowego oraz orzeczeń wydawanych w bezpośrednim związku z takimi postępowaniami (art. 16 i art. 25 rozp. 1346/2000)⁷. Orzeczenie o wszczęciu postępowania było uznawane we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej (za wyjątkiem Danii) od chwili, kiedy stawało się skuteczne w państwie wszczęcia postępowania (art. 16 ust. 1 rozp. 1346/2000). Przy czym przez chwilę wszczęcia postępowania uważało się ten moment, w którym orzeczenie o wszczęciu postępowania stawało się skuteczne, niezależnie od tego, czy było ono orzeczeniem ostatecznym (art. 2 lit. f) rozp. 1346/2000). Automatyzm uznawania orzeczeń oznaczał, iż skutki postępowania określone prawem państwa wszczęcia postępowania rozciągały się na wszystkie inne państwa członkowskie (art. 17 rozp. 1346/2000). W preambule do rozporządzenia nr 1346/2000 podkreślono, iż uznawanie orzeczeń sądów państwa członkowskich powinno opierać się na zasadzie wzajemnego zaufania. Na takiej zasadzie powinny być rozstrzygane spory o jurysdykcję dwóch państw członkowskich. W preambule do rozporządzenia nr 1346/2000 zastrzeżono dalej, iż postanowienie o wszczęciu postępowania wydane przez sąd, który pierwszy orzekł w sprawie, powinno być uznawane w innych państwach członkowskich bez przeprowadzania kontroli orzeczenia tego sądu⁸. *De lege lata* konstrukcję automatycznego uznawania orzeczeń powieli rozporządzenie 2015/848 (art. 19–20 rozp. 2015/848).

W rozporządzeniach nr 1346/2000 i 2015/848 dla państw Unii Europejskiej – ujmując to w pewnym uproszczeniu – przyjęto tzw. zasadę uniwersalizmu (powszechności). Przy czym zasada ta nie występuje w „czystej” postaci⁹. Mówi się o ograniczonej zasadzie uniwersalizmu¹⁰, gdyż nie oznacza ona, iż całe mienie dłużnika znajdujące się na terytorium państw Unii Europejskiej objęte jest wyłącznie jednym postępowaniem upadłościowym¹¹. Przyjęty model zakłada istnienie jednego głównego postępowania upadłościowego, które wywołuje jednak skutki uniwersalne, na zasadzie automatyzmu prawnego, i towarzyszącego mu postępowania (postępowan) subsydiarnego, a innymi słowy: pomocniczego, satelickiego, zależnego.

Rozporządzenia nr 1346/2000 i 2015/848 mają jednak pewien „bezpiecznik”. Otóż w obu rozporządzeniach przewidziano tzw. klauzulę porządku publicznego przewidując, iż każde państwo członkowskie może odmówić uznania postępowania upadłościowego wszczętego w innym państwie członkowskim albo wykonania orzeczenia wydanego w związku z takim postępowaniem, jeśli skutki takiego uznania lub wykonywania byłyby jawnie sprzeczne z porządkiem publicznym tego państwa, a w szczególności z jego podstawowymi zasadami albo konstytucyjnymi prawami i wolnościami osobistymi (art. 26

⁷ Pkt 22 preambuły rozporządzenia nr 1346/2000.

⁸ Pkt 23 preambuły rozporządzenia nr 1346/2000.

⁹ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 820.

¹⁰ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 820.

¹¹ J. Brol, *Prawo Wspólnot...*, s. 511.

rozp. nr 1346/2000, art. 33 rozp. nr 2015/848). Nadmienić należy, że przy stosowaniu klauzuli porządku publicznego winien być brany pod uwagę aktualny porządek prawny i jedynie podstawowe zasady danego systemu prawa. Prawo Unii Europejskiej nie obowiązuje jednak w przypadku relacji zachodzących pomiędzy jurysdykcją Rzeczypospolitej Polskiej a jurysdykcją państw niebędących członkami Unii Europejskiej.

MIĘDZY ZASADĄ TERYTORIALNOŚCI A ZASADĄ OGRANICZONEGO UNIWERSALIZMU

Przeciwieństwem zasady uniwersalizmu jest tzw. zasada terytorialności (lokalizacji, krajowości¹²), według której skutki prawne orzeczenia sądu w postępowaniu upadłościowym ograniczają się jedynie do terytorium państwa, w którym orzeczenie to wydano¹³. Zasada terytorialności – posługując się pewnym uproszczeniem – obowiązywała pod rządem rozporządzenia Prezydenta RP z 1934 r., Prawo upadłościowe (oczywiście, nie w czystej, klasycznej postaci)¹⁴. Pod rządem obecnie obowiązującej ustawy – w odniesieniu do orzeczeń sądów z państw niezwiązanych z jurysdykcją państw członkowskich Unii Europejskiej – obowiązuje zasada ograniczonego uniwersalizmu, której jednak bliżej do zasady terytorialności¹⁵, gdyż uznanie orzeczenia o wszczęciu postępowania upadłościowego nie jest oparte na automatyzmie prawnym.

PRAWO MODELOWE UNCITRAL W ZAKRESIE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO UPADŁOŚCIOWEGO A REGULACJA PRAWA POLSKIEGO

Polska regulacja międzynarodowego prawa upadłościowego opiera się na prawie modelowym UNCITRAL Model Law on Cross-Border Insolvency z 30.05.1997 r.¹⁶ Rozwiązanie to ma swoje oczywiste atuty – prowadzi do zbliżenia polskiego porządku prawnego z systemami innych państw, które także będą wzorowały się na regulacji modelowej. Liczba państw, które uwzględniły prawo modelowe w swoich wewnętrznych

¹² Z. Cybichowski, *System prawa międzynarodowego*, Warszawa 1923, s. 346–348.

¹³ Co do zasady terytorialności postępowania upadłościowego w literaturze polskiej zob. np. J. Namitkiewicz, *Podręcznik...*, s. 529; O. Buber, *Polskie prawo upadłościowe*, Warszawa 1936, s. 38; M. Allerhand, *Prawo upadłościowe*, Bielsko-Biała 1991, s. 84–85; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i układowe. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 130, J. Brol; *Prawo Wspólnot...*, s. 511; J. Pałys, *Wierzytelności podatkowe w postępowaniu upadłościowym*, MP 2022/5, s. 232.

¹⁴ Zob. J. Brol, *Z problematyki międzynarodowych aspektów upadłości i postępowania upadłościowego*, PPH 1998/12, s. 8.

¹⁵ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz*, Warszawa 2020 wyraził następujący pogląd: „Zgodnie z zasadą terytorialności prawa, skuteczność orzeczenia krajowego jest ograniczona granicami państwa jego wydania. Warunkiem nadania orzeczeniu krajowemu mocy poza granicami kraju jego pochodzenia jest uznanie lub stwierdzenie jego wykonalności w innym państwie. Uznanie może nastąpić z mocy prawa lub może wymagać przeprowadzenia specjalnego postępowania (postępowania deliberacyjnego) i wydania odpowiedniego aktu przez sąd krajowy. Polskie prawo upadłościowe słusznie nie przyjęło zasady automatycznego uznawania orzeczeń zagranicznych sądów o ogłoszeniu upadłości”.

¹⁶ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 816.

rozwiązaniach prawnych stale rośnie¹⁷. Wraz z przyspieszaniem transgranicznych interakcji postępuje zjawisko globalizacji prawa.

UZNANIE ZAGRANICZNEGO ORZECZENIA O WSZCZĘCIU POSTĘPOWANIA UPADŁOŚCIOWEGO

Przepisy ustawy z 28.02.2003 r. Prawo upadłościowe (dla relacji transgranicznych w związku z upadłością poza państwami należącymi do Unii Europejskiej) nie przewidują ani automatycznego uznania zagranicznych orzeczeń upadłościowych, ani uznawania takich orzeczeń z urzędu. Funkcjonalnie właściwy do rozpoznania sprawy o uznanie zagranicznego orzeczenia jest polski sąd upadłościowy. Postępowanie w przedmiocie uznania orzeczenia o wszczęciu zagranicznego postępowania upadłościowego (tzw. postępowanie deliberacyjne) wszczyna się na wniosek¹⁸ (art. 386 ust. 1 p.u.). Przedmiotem uznania są w istocie rzeczy zagraniczne orzeczenia sądowe o wszczęciu postępowania upadłościowego, a nie całe postępowania upadłościowe. Przedmiotem uznania jest orzeczenie „pozytywne”, czyli zagraniczne orzeczenie o wszczęciu postępowania upadłościowego, a nie orzeczenie o odmowie wszczęcia postępowania.

Atutem postępowania deliberacyjnego jest możliwość zabezpieczenia wniosku o uznanie (art. 390 p.u.) co do mienia zagranicznego upadłego położonego na terytorium Polski. Zabezpieczenie może dotyczyć np. zakazania upadłemu zbywania jego praw udziałowych w spółce, osobie prawnej, osobie ustawowej z siedzibą w Polsce. Jak się wydaje, zabezpieczenie mogłoby także polegać na upoważnieniu zarządcy zagranicznego do powołania członków organów albo przedstawicieli.

Uznanie zagranicznego orzeczenia nie jest bezwarunkowe. Zgodnie z art. 392 p.u. orzeczenie o wszczęciu zagranicznego postępowania upadłościowego podlega uznaniu, jeżeli dotyczy sprawy, która nie należy do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich i jednocześnie uznanie nie jest sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej. W doktrynie trafnie zauważono, że zagraniczne postępowanie upadłościowe powinno spełniać cechy postępowania upadłościowego¹⁹. Jak wskazano na wstępie, decyduje o takiej kwalifikacji polskie *lex fori*. Według W. Klyty cechy postępowania upadłościowego ma procedura kontrolowana przez państwo, wszczęta wobec niewypłacalności dłużnika, prowadząca do przynajmniej częściowych ograniczeń w zawiadywaniu majątkiem dłużnika i rozporządzaniem nim, w której uczestniczą wierzyciele²⁰.

W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 7.11.2012 r.²¹ trafnie przyjęto, że „przesłanki (warunki) uznania orzeczenia sądu zagranicznego i stwierdzenia jego wykonalności

¹⁷ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 816.

¹⁸ Zob. np. J. Gerus, R. Jański, *Polskie międzynarodowe postępowanie upadłościowe w świetle regulacji Unii Europejskiej*, Pal. 2003/11–12, s. 95 i n.; F. Zedler, *Uznanie zagranicznych postępowań upadłościowych w prawie europejskim*, RPEiS 2005/2, s. 61 i n.; P. Filipiak [w:] *System Prawa Handlowego*, t. 6, s. 1331 i n.

¹⁹ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 852.

²⁰ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 852.

²¹ IV CSK 220/12.

ujęte w art. 1146 § 1 k.p.c. mają charakter merytoryczny, stanowią bowiem podstawę orzekania przez sąd co do istoty takiej sprawy i z tego punktu widzenia należy je traktować jako funkcjonalny odpowiednik przepisów prawa materialnego, na podstawie których sąd rozstrzyga o istocie sprawy, gdy przedmiotem postępowania jest stosunek prawny normowany prawem materialnym”.

Warto zauważyć, że w międzynarodowym postępowaniu cywilnym (na podstawie aktualnej regulacji prawa polskiego) przyjmuje się, że przesłanki nieuznania orzeczenia sądu są następujące.

Orzeczenie nie podlega uznaniu, jeżeli: 1) nie jest prawomocne w państwie, w którym zostało wydane; 2) zapadło w sprawie należącej do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich; 3) pozwanemu, który nie wdał się w spór co do istoty sprawy, nie doręczono należycie i w czasie umożliwiającym podjęcie obrony pisma wszczynającego postępowanie; 4) strona w toku postępowania była pozbawiona możliwości obrony; 5) sprawa o to samo roszczenie między tymi samymi stronami zawisła w Rzeczypospolitej Polskiej wcześniej niż przed sądem państwa obcego; 6) jest sprzeczne z wcześniej wydanym prawomocnym orzeczeniem sądu polskiego albo wcześniej wydanym prawomocnym orzeczeniem sądu państwa obcego, spełniającym przesłanki jego uznania w Rzeczypospolitej Polskiej, zapadłymi w sprawie o to samo roszczenie między tymi samymi stronami; 7) uznanie byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego)²².

Konstrukcja uznawania orzeczeń zagranicznego sądu upadłościowego w polskim prawie upadłościowym jest dwupłaszczyznowa. Po pierwsze, będzie to poziom formalnej procedury uznania zagranicznego orzeczenia o wszczęciu postępowania oraz, po drugie, poziom automatycznego uznania wydanych w jego toku orzeczeń. Przy czym związek między wymienionymi płaszczyznami jest taki, że przesłanką automatycznego uznania jest uprzednie formalne uznanie orzeczenia o wszczęciu postępowania.

Wyznaczenie syndyka (zarządcy) zagranicznego może mieć miejsce w orzeczeniu o otwarciu zagranicznego postępowania upadłościowego albo w późniejszym orzeczeniu.

KLAUZULA PORZĄDKU PUBLICZNEGO

Klauzula porządku publicznego (franc. *l'ordre public*, ang. *public order provision*, niem. *öffentliche Ordnung*) jest uniwersalną instytucją prawną. Jak podnosi T. Ereciński, „funkcja *ordre public* polega na ochronie krajowego porządku prawnego przed przypadkami jego naruszenia przez nadanie skuteczności i wykonalności orzeczeniom nieodpowiadającym fundamentalnym standardom prawnym”²³.

²² T. Demendecki (red.), *Mechanizm uznania lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski – analiza de lege lata i wnioski de lege ferenda*. Raport z badań przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości przez zespół w składzie: P. Czubik, T. Demendecki, M. Derdak, W. Graliński, M. Muzyka, Warszawa 2019, s. 31.

²³ T. Ereciński [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, K. Weitz, P. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V, Warszawa 2012, s. 585.

W postanowieniu Sądu Najwyższego z 18.01.2002 r.²⁴ wyrażono pogląd, że „orzeczenie sądu zagranicznego narusza podstawowe zasady porządku prawnego w Polsce, m.in. wówczas, gdy jego skutek jest nie do pogodzenia z samą koncepcją określonej instytucji prawnej w Polsce, nie zaś jedynie z poszczególnymi przepisami regulującymi w obydwu państwach tę samą instytucję”. Stwierdzenie naruszenia klauzuli porządku publicznego może nastąpić w stosunku do norm materialnoprawnych jak i proceduralnych²⁵.

Z kolei w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 28.03.2007 r.²⁶ wyjaśniono, że „zasadnicza »niesprawiedliwość proceduralna« – sprowadzająca się do naruszenia naczelnych zasad procesowych, jak chociażby kontrydiktoryjność i prawo do obrony – mieści się w pojęciu porządku publicznego”.

Podobnie w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 9.03.2004 r.²⁷ zauważono, że „zakresem pojęcia »porządek publiczny« są objęte przede wszystkim zasady wynikające z Konstytucji oraz zasady rządzące poszczególnymi dziedzinami prawa. W ramach umownych stosunków cywilnoprawnych w grę wejdzie w pierwszej kolejności zasada autonomii woli stron oraz równorzędności podmiotów. Te bowiem zasady znalazłyby zastosowanie, gdyby to sąd polski sam stosował prawo [...]”. Klauzula porządku publicznego odnosi się zatem do wiodących, fundamentalnych zasad prawnych. Nie ma przy tym znaczenia, czy sprzeczność dotyczy norm materialnoprawnych czy proceduralnych.

W postanowieniu Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 30.05.2000 r.²⁸ wskazano, że „wymóg niesprzeczności zagranicznego orzeczenia z podstawowymi zasadami porządku prawnego w naszym kraju nie może w żadnym razie oznaczać, że orzeczenie to musi zostać wydane z zastosowaniem bezwzględnych zasad obowiązujących w naszym ustawodawstwie. Chodzi bowiem o podstawowe założenia polskiego porządku prawnego, wyrażone zarówno w przepisach postępowania sądowego, jak i w prawie materialnym. Chodzi zatem o respektowanie zasady procesowej zapewnienia stronom procesu zasady obrony swoich praw, zasady kontrydiktoryjności czy równości stron”.

BRAK MOŻLIWOŚCI ZASTĄPIENIA POSTĘPOWANIA DELIBERACYJNEGO INNYM POSTĘPOWANIEM

Postępowanie deliberacyjne, uregulowane w ustawie z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe, ma charakter wyłącznego trybu dla uznania orzeczenia obcego sądu o ogłoszeniu upadłości. Sprawa podlega rozpoznaniu przez sąd upadłościowy. Zgodnie z art. 400a p.u. po uznaniu orzeczenia o wszczęciu zagranicznego postępowania upadłościowego postępowanie toczy się w sądzie, który uznał orzeczenie.

²⁴ I CKN 722/99.

²⁵ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 856.

²⁶ II CSK 533/06.

²⁷ I CK 412/03.

²⁸ I ACa 57/00, OSA 2001 nr 3, poz. 13.

Jeżeli kwestia otwarcia postępowania upadłościowego dłużnika w państwie obcym jest przesłanką orzekania w innym postępowaniu cywilnym w Polsce (np. w postępowaniu rejestrowym), wówczas nie jest możliwe samodzielne uznanie okoliczności ogłoszenia zagranicznej upadłości w tym innym postępowaniu cywilnym. Jeżeli od uznania ogłoszenia upadłości danej osoby w innym państwie zależy wynik tego postępowania cywilnego, to postępowanie to – bez uznania otwarcia postępowania upadłościowego we właściwym trybie – nie powinno zostać zakończone.

Jeżeli pomimo tego inne postępowanie cywilne prowadzone w Polsce zostało prawomocnie zakończone, nie oznacza to, że doszło do uznania orzeczenia o otwarciu zagranicznego postępowania upadłościowego. Niedopuszczalne byłoby wykonywanie przez syndyka (zarządcę) zagranicznego czynności z zakresu zarządu mieniem upadłego znajdującym się w Polsce w oparciu o metodę faktów dokonanych.

CHARAKTER PRAWNY POSTANOWIENIA SĄDU O UZNANIU ORZECZENIA ZAGRANICZNEGO

Postanowienie sądu polskiego, podjęte w wyniku przeprowadzenia postępowania deliberacyjnego, o uznaniu obcego postępowania upadłościowego ma charakter konstytutywny (prawotwórczy)²⁹. Zgodnie z art. 379 pkt 9 p.u. przez „uznane zagraniczne postępowanie upadłościowe” rozumie się zagraniczne postępowanie upadłościowe, co do którego zostało wydane przez polski sąd prawomocne postanowienie o uznaniu orzeczenia zagranicznego o wszczęciu postępowania. Uznanie następuje zatem z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia polskiego sądu.

Jak się wydaje, skutki uznanego orzeczenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej, co do zasady, działają *ex tunc*, tj. od chwili, w której orzeczenie to stało się skuteczne według prawa państwa jego pochodzenia. Niemniej dobra wiara osób trzecich dokonujących czynności prawnych dotyczących mienia upadłego w Polsce, przed prawomocnym uznaniem orzeczenia sądu zagranicznego, korzysta z ochrony³⁰.

Orzeczenie sądu polskiego o uznaniu w Polsce zagranicznego postanowienia o ogłoszeniu upadłości ma skutki *erga omnes*³¹.

SKUTKI BRAKU UZNANIA ORZECZENIA SĄDU ZAGRANICZNEGO

Generalnie skutki uznania zagranicznego orzeczenia reguluje przede wszystkim art. 397–398 p.u. Zgodnie z art. 397 ust. 1 p.u. 1 „z dniem uznania orzeczenia” o wszczęciu

²⁹ Por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2012 r. V CSK 454/11.

³⁰ Na temat problematyki ochrony dobrej wiary zob. np. R. Adamus, *Recenzja monografii dra Przemysława Wołowskiego pt. „Kolizja zasady ochrony interesów masy upadłości z zasadą zaufania w prawie cywilnym”*, Sopot 2018, s. 1–273; „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2020/3, s. 169–180.

³¹ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 858.

zagranicznego postępowania upadłościowego do skutków wszczęcia zagranicznego postępowania upadłościowego dla prowadzonych w Rzeczypospolitej Polskiej postępowań sądowych stosuje się prawo polskie z uwzględnieniem likwidacyjnego lub restrukturyzacyjnego charakteru zagranicznego postępowania upadłościowego, zakresu pozbawienia dłużnika prawa zarządu majątkiem. Jeżeli jednak w państwie niebędącym członkiem Unii Europejskiej doszło do wydania orzeczenia o ogłoszeniu upadłości przedsiębiorcy mającego tam swoją główną siedzibę, to dopóki orzeczenie o wszczęciu takiego postępowania nie zostanie uznane w Rzeczypospolitej Polskiej, co do majątku zagranicznego dłużnika położonego w Polsce nie mają zastosowania skutki ogłoszenia upadłości w następstwie orzeczenia sądu zagranicznego. Dopiero wraz z uznaniem orzeczenia zagranicznego sądu zagraniczny zarządca (syndyk) może wykonywać kompetencje w stosunku do majątku w Polsce³². Pogląd ten jest jednoznaczny. W literaturze przedmiotu W. Klyta podniósł, że najważniejszą konsekwencją uznania zagranicznego postępowania upadłościowego jest to, że majątek upadłego znajdujący się w kraju staje się częścią zagranicznej masy upadłości. W konsekwencji zagranicznemu zarządcy przysługują uprawnienia do zarządzania i spieniężania masy upadłości. Praktyczną konsekwencją uznania zagranicznego postępowania upadłościowego jest uznanie uprawnień zagranicznego zarządcy do zarządzania i spieniężania masy upadłości³³.

PRAWO WŁAŚCIWE DLA OCENY SKUTKÓW UZNANEGO OGŁOSZENIA UPADŁOŚCI CO DO MAJĄTKU POŁOŻONEGO W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Zgodnie z art. 403 ust. 1 p.u. w przypadku uznania orzeczenia o wszczęciu zagranicznego postępowania upadłościowego, skutki ogłoszenia upadłości co do majątku upadłego położonego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz zobowiązań, które powstały lub mają być wykonywane w Rzeczypospolitej Polskiej ocenia się według prawa polskiego.

Co do zasady, prawu polskiemu będą podlegały zagadnienia ochrony dobrej wiary osób trzecich dokonujących w Polsce czynności prawnych, przed prawomocnym uznaniem w Polsce zagranicznego postanowienia sądu w przedmiocie ogłoszenia upadłości, odnoszących się do mienia upadłego zagranicznego znajdującego się w Polsce.

³² W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 858.

³³ W. Klyta [w:] *Prawo...*, s. 861. Zob. też podobny pogląd: „Czynności prawne zarządcy zagranicznego są więc skuteczne na terenie państwa uznającego [...] dlatego że uznane zostało orzeczenie stanowiące podstawę dla danej czynności [...]”. Skuteczność czynności podjętych przez organy postępowania, takie jak syndyk lub zarządca, wynika ze skuteczności danego orzeczenia. Innymi słowy, uznanie skutków danego orzeczenia obejmuje także skutki wszelkich czynności wydanych na jego podstawie [...]. Na tej właśnie podstawie wszelkie legalne czynności syndyka masy upadłości, podjęte na podstawie określonego orzeczenia (w tym orzeczenia o ogłoszeniu upadłości), są skuteczne w państwie uznającym w rezultacie uprzedniego uznania tego orzeczenia, P. Filipiak [w:] *System Prawa Handlowego, Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, t. 6, wyd. 2016.

MAJĄTEK W POSTACI UDZIAŁÓW, AKCJI CZY INNYCH TYTUŁÓW UCZESTNICTWA W OSOBIE PRAWNEJ

Niewątpliwie elementem masy upadłości są akcje, udziały czy inne tytuły uczestnictwa w osobie prawnej mającej siedzibę w Polsce (art. 60, 61 p.u.). Zgodnie z art. 186 p.u. po ogłoszeniu upadłości wszelkie uprawnienia upadłego związane z uczestnictwem w spółkach lub spółdzielniach wykonuje syndyk³⁴. *Lege non distinguente* należałoby przyjąć, że chodzi tu o uprawnienia o charakterze majątkowym, korporacyjnym czy majątkowo-korporacyjnym. Wniosek taki wspiera argument odwołujący się do pierwotnej treści art. 186 p.u., który upoważniał wówczas syndyka jedynie do wykonywania uprawnień majątkowych. Prawo polskie – właściwe do oceny skutków upadłości zagranicznej co do mienia upadłego usytuowanego w Polsce – bardzo szeroko określa kompetencje syndyka.

Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 4.03.2011 r.³⁵ przyjął, że „skoro istotą art. 186 p.u.n. jest uznanie syndyka za wyłącznie legitymowanego do wykonywania prawa z udziałów należących do upadłego, to jedynie logiczna staje się konstatacja, że przepis ten stanowi przykład normy o charakterze generalnym, modyfikującej te przepisy k.s.h., które regulują uprawnienia wspólnika, poprzez każdorazowe podstawienie syndyka w miejsce tego wspólnika”. To samo należałoby odnieść do uprawnień upadłego z tytułu uczestnictwa w fundacjach i stowarzyszeniach prowadzących działalność gospodarczą.

W przepisie art. 186 p.u. chodzi zarówno o uprawnienia udziałowe (np. prawo do zysku, prawo do udziału w obradach organów stanowiących, prawo głosu, prawo do informacji, do kontroli, do zaskarżania uchwał organów, itp.), jak i uprawnienia przyznane osobiście upadłemu (np. prawo do powoływania i odwoływania członków organów zarządzających i kontrolnych, itp.).

W wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 27.06.2006 r.³⁶ przyjęto, że „przewidziane w treści przepisu art. 271 k.s.h. [...] uprawnienie do żądania rozwiązania Spółki mieści się w zakresie działań Syndyka, który w zakresie masy upadłości jest reprezentantem upadłej Spółki i zmierza do pozyskania optymalnych środków, mających służyć zaspokojeniu wierzycieli upadłej. Wprawdzie art. 271 k.s.h. *expressis verbis* nie wymienia w swej treści Syndyka, to jednak wykonywanie za upadłego w zakresie dotyczącym majątku upadłego, stanowiącego masę upadłości, zarządu tym majątkiem w celu jego likwidacji – przemawia, ze względów celowościowych, za przyznaniem mu, jako szczególnemu reprezentantowi upadłego, prawa do zgłoszenia żądania rozwiązania spółki w razie zaistnienia przesłanek w nim przewidzianych. W istocie swej Syndyk wykonuje wówczas prawo wspólnika”.

Natomiast należy uznać za nietrafny pogląd wyrażony w wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 2.03.2004 r.³⁷ w którym przyjęto, że „syndyk masy upadłości

³⁴ Zob. A. Witosz, *Uprawnienia organizacyjne (korporacyjne) upadłego*, PrSp 2007/7–8, s. 7 i n.; A. Witosz, *Spółka w upadłości układowej*, Warszawa 2008, s. 28 i n.

³⁵ I ACa 784/10 OSASz 2011/4, poz. 79.

³⁶ VI ACa 1525/05.

³⁷ I ACa 9/04.

wspólnika spółki nie jest podmiotem legitymowanym do zaskarżenia uchwały tej spółki w trybie przewidzianym w art. 252 § 1 k.s.h.”.

Osoby prawne działają w oparciu o teorię organu (art. 38 k.c.), ale też w oparciu o różne przejawy teorii przedstawicielstwa (zastępstwo bezpośrednie, zastępstwo pośrednie). Jednym z atrybutów właścicielskich w osobach prawnych jest wybieranie piastunów organów czy przedstawicieli (likwidatorów), zgodnie z zasadami ustrojowymi kształtowanymi przez przepisy prawa, jak i wewnętrzne akty statutowe. Wpis piastuna organu albo przedstawiciela osoby prawnej do właściwego rejestru ma deklaratoryjny charakter. Zagraniczny zarządca nie może jednak w stosunku do polskiej spółki podejmować jakichkolwiek skutecznych zachowań, jeżeli nie uznano zagranicznego orzeczenia w trybie postępowania deliberacyjnego.

Na wypadek prawomocnego stwierdzenia przez sąd polski upadłości dłużnika zagranicznego będącego wspólnikiem handlowej spółki osobowej uaktywnia się podstawa do rozwiązania spółki osobowej (art. 58 § 1 pkt 4 k.s.h.) – niemniej nie jest to przyczyna bezwzględna (art. 64 k.s.h.) – i wypłaty syndykowi zagranicznemu wartości udziału kapitałowego (art. 65 k.s.h.).

PODSUMOWANIE

W świetle polskiego międzynarodowego prawa upadłościowego orzeczenie sądu zagranicznego o ogłoszeniu upadłości dłużnika mającego swoją główną siedzibę poza Unią Europejską jest skuteczne w Polsce tylko, jeżeli zostanie prawomocnie uznane w trybie art. 386 i nast. Prawa upadłościowego.

Bez takiego uznania (co może nastąpić wyłącznie w postępowaniu deliberacyjnym), orzeczenie sądu zagranicznego nie wywołuje w Polsce żadnych skutków prawnych. Taka sytuacja oznacza, że – w świetle polskiego prawa – majątek upadłego położony w Polsce, w tym udziały w spółce, nie wchodzi w skład zagranicznej masy upadłości i syndyk zagraniczny nie może ani zarządzać ani likwidować tego majątku. Uznanie zagranicznych postanowień upadłościowych jest w sposób szczególny uregulowane w części drugiej Prawa upadłościowego (*lex specialis derogat legi generali*).

Nie ma znaczenia okoliczność, że osoba fizyczna nominowana przez zarządcę zagranicznego przed przeprowadzeniem postępowania deliberacyjnego, została zgłoszona do rejestru i uwidoczniona we właściwym rejestrze przez sąd rejestrowy, a także że podjęła się sprawowania czynności piastuna organu albo przedstawiciela spółki albo innej jednostki organizacyjnej. Nie ma znaczenia stan świadomości czy wiedzy takiej osoby co do legalności jej powołania. Osoba taka jest fałszywym piastunem organu lub przedstawicielem. Nie uchybia to ochronie prawnej osób trzecich działających w dobrej wierze w zaufaniu do treści publicznego rejestru.

EWA BAGIŃSKA

Uniwersytet Gdański

W SPRAWIE NIESTOSOWANIA PRZEPISÓW O BEZPODSTAWNYM WZBOGACENIU DO NALEŻNOŚCI PUBLICZNOPRAWNYCH

I. Rozwój praktyki sądowej świadczy o tym, że niepokojąco poszerza się katalog sytuacji, w których przepisy prawa cywilnego służą rozliczeniu należności publicznoprawnych lub ochronie wierzycieli publicznoprawnych. Mimo że cieszą się oni i tak uprzywilejowaną pozycją, gdy chodzi o zabezpieczenie i egzekucję podatkowych i niepodatkowych zobowiązań publicznoprawnych, to poszukują dalszej ochrony na gruncie Kodeksu cywilnego (m.in. przepisów o skardze pauliańskiej lub o bezpodstawnym wzbogaceniu). W rezultacie za sprawą wykładni przyjmowanej przez SN oraz przy aprobach części doktryny stopniowo zagarniają pole regulacji cywilnoprawnej. W niniejszych uwagach koncentruję się głównie na kwestii dopuszczalności zastosowania przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (w tym o nienależnym świadczeniu) do rozpoznawania powództw podmiotów wykonujących kompetencje organu podatkowego, posiadających zdolność prawną na gruncie prawa cywilnego (Skarb Państwa, gmina, powiat) o zwrot należności podatkowych w najszerszym tego słowa znaczeniu (nie tylko niezasadnych nadpłat podatku lub zwrotu podatku, ale również zwrotu kwot zapłaconych mimo nieistnienia zobowiązania podatkowego). U genezy tego zjawiska leży wiele przyczyn, m.in. patologia legislacyjna (źle napisane, nadmiernie skomplikowane, nietransparentne, podlegające częstym zmianom przepisy prawa finansowego), patologia interpretacyjna organów, błędy po stronie podatników w tzw. samoopodatkowaniu bądź po stronie organów podatkowych, opieszałość organów w podejmowaniu lub dokonywaniu czynności¹. W typowym przypadku powództwo cywilne obejmuje należności przedawnione według prawa podatkowego, gdy z powodu upływu czasu (czasem także z braku precyzji regulacji) nie jest możliwe wydanie decyzji orzekającej o zmianie lub uchyleniu wcześniejszych wadliwych decyzji orzekających istnienie zobowiązań podatkowych, albo gdy ich wykonanie jest już niedopuszczalne. W wielu sytuacjach opieszałość organów administracji skarbowej prowadzi do swoistego otwierania zamkniętych stanów prawnych (najczęściej w trybie

¹ Zob. wyrok SN z 9.03.2018 r., I CSK 295/17, OSNC – D 2018 nr C, poz. 49.

postępowania kontrolnego wszczynanego tuż przed upływem terminu przedawnienia), „odkrywania” błędów formalnych leżących po stronie organów, a w konsekwencji „odżywiania” zobowiązań podatkowych po kilku lub wręcz po kilkunastu latach.

II. Rozpoznawanie sporów dotyczących należności publicznoprawnych przez sądy powszechne (cywilne, ubezpieczeń społecznych) nie byłoby możliwe bez spełnienia pierwotnego warunku, jakim jest uznanie **dopuszczalności drogi sądowej**. Jak wiadomo, niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi, gdy sprawa nie jest sprawą cywilną lub wtedy, gdy ma taki charakter, ale została na mocy przepisu szczególnego wyłączona (wyraźnie lub przez odesłanie) spod kompetencji sądów powszechnych (art. 1, art. 2 § 3 k.p.c.). W judykaturze sformułowano zasadę, że droga sądowa jest dopuszczalna zawsze wtedy, gdy powód opiera swoje roszczenie na zdarzeniach prawnych, z których mogą wynikać skutki cywilnoprawne. Jej dopuszczalność w żadnym razie nie zależy ani od wykazania istnienia roszczenia, ani nawet stosunku prawnego między stronami. W pozwie przytoczone jest bowiem roszczenie procesowe, zaś zbadanie prawdziwości i zasadności roszczeń powoda należy do sądu rozpatrującego sprawę (tzw. teoria roszczenia procesowego). Ponadto zdarzenie, na którym powód opiera roszczenie, jest rozumiane szerzej niż zdarzenie cywilnoprawne; może nim być również akt administracyjny (władczy), które wywołuje skutki w sferze cywilnoprawnej, zaś wątpliwości dotyczące przedmiotowego zakresu prawa do sądu powinny być wyjaśnione przy założeniu konstytucyjnego domniemania prawa do sądu².

W tym kontekście istotne znaczenie miała uchwała SN z 6.06.2012 r., III CZP 24/12³. Sąd Najwyższy uznał za dopuszczalną drogę sądową w sprawach o zwrot nienależnych opłat za wydanie karty pojazdu, pobranych na podstawie rozporządzenia Ministra Infrastruktury z 28.07.2003 r. w sprawie wysokości opłat za kartę pojazdu⁴ przed wejściem w życie z dniem 1.01.2010 r. ustawy z 27.08.2009 r. o finansach publicznych⁵. Chodziło zatem o szczególną kategorię świadczeń pieniężnych pobranych od wielu obywateli bez podstawy prawnej, gdyż ta została zakwestionowana przez Trybunał Sprawiedliwości, Trybunał Konstytucyjny i Sąd Najwyższy. Z tych względów judykatura zakwalifikowała je do świadczeń nienależnych, będących postacią bezpodstawnego wzbogacenia, dochodzonych na gruncie przepisów obowiązujących przed dniem wejścia w życie nowej ustawy o finansach publicznych na drodze postępowania cywilnego⁶. Dopiero od 1.01.2010 r. opłata za wydanie karty pojazdu stanowi środki publiczne będące niepodatkowymi należnościami budżetowymi o charakterze publicznoprawnym, natomiast opłaty nienależnie pobrane przed tym dniem i podlegające zwrotowi nie są nadpłatami w myśl przepisów ordynacji podatkowej (ord.pod.). Po poddaniu przedmiotowych opłat reżimowi KPA

² Zob. m.in. wyrok SN z 22.04.1998 r., I CKN 1000/97, OSN 1999/1, poz. 6; wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000/5, poz. 143.

³ OSNC 2013/1 poz. 5.

⁴ Dz.U. Nr 137, poz. 1310.

⁵ Dz.U. Nr 157, poz. 1240.

⁶ Zob. art. 60 pkt 7 w zw. z art. 67 ustawy o finansach publicznych (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 305), zob. Uchwała (7) NSA z 4.02.2008 r., I OPS 3/07, ONSAiWSA 2008/2, poz. 21.

i ord.pod. mamy już do czynienia z niedopuszczalnością drogi sądowej. Sąd Najwyższy potwierdził więc praktykę sądów powszechnych realizującą wartości konstytucyjne (prawo do sądu), a zarazem podkreślił, że charakter prawny samej opłaty, ze swej natury publicznoprawny, gdyż niemającej źródła w żadnym zdarzeniu cywilnoprawnym sprawia, że wprowadzie dochodzenie zwrotu podlega przepisom prawa cywilnego o bezpodstawnym wzbogaceniu i ono staje się źródłem zobowiązania, ale może dotyczyć tylko bezpośrednio podmiotu bezpodstawnie świadczącego opłatę; poza tym „jest zwrotem tej opłaty, a nie wierzytelnością”, która może się stać przedmiotem obrotu na podstawie przepisów kodeksu cywilnego⁷. Ocena tego wyroku powinna uwzględniać fakt, że uchwała SN, III CZP 24/12, zapadła w specyficznej sprawie. Mianowicie chodziło o roszczenia restytucyjne posiadaczy pojazdów, którzy musieli ponieść opłatę rejestracyjną w zawyżonej wysokości określonej w akcie normatywnym niezgodnym z prawem UE oraz z Konstytucją. W sytuacji bezprawia normatywnego, stanowiącego źródło czynu niedozwolonego podmiotu władzy publicznej, właściwym reżimem odpowiedzialności jest reżim deliktowy (art. 417 i n. k.c.), jednak ta ścieżka została zamknięta przez SN (niezależnie od złożoności problemów teoretycznych występujących w tym konkretnym przypadku). W uchwale z 7.12.2007 r.⁸ Sąd orzekł, że Skarb Państwa nie ponosi odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez wydanie wspomnianego rozporządzenia z 28.07.2003 r. w sprawie wysokości opłat za kartę pojazdu w czasie, gdy przepisy tego rozporządzenia, pomimo stwierdzenia ich sprzeczności z Konstytucją i ustawą zwykłą przez Trybunał Konstytucyjny, dalej obowiązywały. Sąd zasadniczo odrzucił odpowiedzialność odszkodowawczą Skarbu Państwa w sytuacji, gdy TK utrzymał przez czas w mocy niekonstytucyjny przepis, przyjmując, że zachowaniu organów państwowych opartym na takim przepisie nie można byłoby przypisać cechy bezprawności. Na zasadzie wyjątku, gdyby w rzeczonym okresie dalsze obowiązywanie aktu normatywnego prowadziło do naruszenia innych wartości chronionych Konstytucją lub umową międzynarodową, sąd meritii mógłby, po rozważeniu wszystkich wchodzących w grę chronionych wartości, nie dopuścić do jego zastosowania w konkretnej sprawie. Konkludując ten wątek: zastosowanie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu umożliwiło realizację roszczeń osób, które poniosły częściowo niezasadną opłatę.

III. Należy podkreślić, że w przywołanym orzecnictwie sądy chciały **udzielić ochrony nie wierzycielom, lecz dłużnikom zobowiązań publicznoprawnych**, rzeczywistym lub „pozornym”. Jednak od otwarcia drogi sądowej do postawienia ogólnej tezy, że orzecznictwo „generalnie nie wyłącza stosowania przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu do świadczeń o charakterze publicznoprawnym”⁹, biegnie droga bardziej kręta. W judykaturze i doktrynie zarysowały się w tej kwestii różne stanowiska.

⁷ Praktykę sądów powszechnych w sprawach zwrotu opłat potwierdziła uchwała SN z 16.05.2007 r., III CZP 35/07, OSNC 2008/7–8, poz. 72.

⁸ III CZP 125/07, OSNC 2008, Nr 12, poz. 138.

⁹ Tak m.in. wyrok SA w Krakowie z 28.09.2016 r., uchylony przez SN w sprawie o sygn. III CSK 40/17.

Według pierwotnej linii orzeczniczej, którą do niedawna można było uznać za dominującą w Izbie Cywilnej Sądu Najwyższego¹⁰, zobowiązanie z tytułu nadpłaty podatku jest zobowiązaniem cywilnoprawnym, będącym szczególną postacią zobowiązania do zwrotu korzyści wynikłych z nienależnego świadczenia lub innego źródła bezpodstawnego wzbogacenia uregulowanego w kodeksie. Za stosowalnością przepisów prawa cywilnego przemawiać ma argument, że skoro między określonym podmiotem prawa a jednostką samorządu terytorialnego lub Skarbem Państwa, występującymi w roli organu administracji państwowej właściwego w sprawach podatkowych, nie powstał stosunek o charakterze podatkowym, to sytuacje wynikające z żądania zwrotu nienależnego świadczenia należy ocenić w świetle przepisów prawa cywilnego. Rozstrzygnięcie o roszczeniu cywilnoprawnym o zwrot świadczenia publicznoprawnego stanowi zatem sprawę cywilną, której rozpatrzenie należy do sądu cywilnego. SN uznał m.in., że jeśli *in concreto* organ skarbowy nie miał podstawy prawnej do wydania decyzji o odmowie zwrotu nienależnego świadczenia spełnionego poza stosunkiem prawnopodatkowym, to można taką podstawę kompetencyjną dla sądu cywilnego znaleźć w k.c.¹¹ W wyroku z 9.08.2001 r., II CKN 33/99, Sąd wyjaśnił, że „świadczenie pieniężne spełnione tytułem podatku nienależnie jest źródłem bezpodstawnego wzbogacenia Skarbu Państwa, a roszczenie podatnika z tego wynikające oparte jest na stosunku cywilnoprawnym. W wyniku działań władczych Państwa, charakterystycznych dla stosunków administracyjnych, powstaje bowiem tylko zobowiązanie podatkowe i to przy założeniu, że we właściwych przepisach obowiązek podatkowy jest w konkretnej sytuacji przewidziany. Jeżeli podatek się nie należy, to zobowiązanie podatkowe w ogóle nie może powstać”¹². Do dochodzenia zwrotu takiej nadpłaty właściwa jest droga sądowa, chyba że przepis szczególny przewiduje właściwość organów finansowych (art. 2 § 3 k.p.c.). W danej sprawie miała zastosowanie ustawa z 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych, która przewidywała zwrot przez organ nienależnego podatku jedynie w granicach uiszczonych kwot. Jednocześnie nie przewidywała oprocentowania, jeżeli źródłem nadpłaty nie była decyzja ustalająca wysokość zobowiązania podatkowego. Dlatego też SN doszedł do wniosku, że droga sądowa do dochodzenia na podstawie art. 405 k.c. zwrotu świadczenia była wyłączona co do kwoty nominalnej uiszczonej nienależnie przez powoda, zaś dopuszczalna co do wartości wzbogacenia powyżej tej kwoty.

Odnosić też należy bardziej powściągliwe stanowisko SN, które opiera się na założeniu, że nadpłata podatku to instytucja prawa podatkowego, uregulowana – zgodnie z wolą racjonalnego ustawodawcy – wyczerpująco w przepisach ord.pod. Skoro uprawnienie do zwrotu nadpłaty i tryb jej zwrotu wynikają wprost z przepisów ord.pod., a nie z przepisów materialnych prawa cywilnego, to nadpłata nie może mieć charakteru cywilnoprawnego. Sąd tym samym podzielił pogląd dopuszczający możliwość korzystania z przepisów k.c. o nienależnym świadczeniu do posiłkowej regulacji stosunków publicznoprawnych, jeśli taka jest wyraźna wola ustawodawcy bądź gdy te stosunki zawierają

¹⁰ M.in. wyrok SN z 22.10.1998 r., III RN 69/98; wyrok SN z 23.05.2013 r., IV CSK 727/12.

¹¹ Wyrok z 22.10.1998 r., III RN 69/98.

¹² Wyrok z 9.08.2001 r., II CKN 33/99.

wyraźne elementy cywilistyczne. Dlatego też stosowanie do roszczenia o odsetki od pobranych odsetek za zwłokę od nienależnej zaległości podatkowej oraz od kosztów egzekucyjnych art. 410 § 2 k.c. jest wyłączone¹³. Bezzasadne jest też utożsamienie szkody majątkowej (art. 361 § 1 i 2 k.c.) z niezwróconą w terminie kwotą nadpłaty podatku od nieruchomości¹⁴. Sąd podkreślił, że „Kodeks cywilny, stosuje się wyłącznie do stosunków cywilnoprawnych, a za takie nadpłaty uznać nie można”, „skoro uprawnienie do zwrotu nadpłaty i tryb jej zwrotu wynikają wprost z przepisów Ordynacji, a nie z przepisów materialnych prawa cywilnego.”.

W tym właśnie kierunku rozwinęła się praktyka sądowa na tle spraw dotyczących **nienależnie pobranych świadczeń z ubezpieczenia społecznego**, i to pomimo istotnej różnicy normatywnej polegającej na tym, że ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych zawiera wyraźne odesłanie do prawa cywilnego w sprawach nieuregulowanych (art. 84 ust. 1 SysUbU)¹⁵. W licznych orzeczeniach IPUSiSP Sądu Najwyższego¹⁶ wykluczyła stosowanie instytucji bezpodstawnego wzbogacenia do świadczeń z ubezpieczeń społecznych. W szczególności stwierdzono, że przepis art. 84 ust. 1 SysUbU dotyczy wyłącznie zasad zapłaty i wysokości odsetek, a nie zasad zwrotu nienależnie pobranego świadczenia; dlatego przepisów k.c. nie stosuje się do oceny jego wymagalności lub przedawnienia¹⁷. Również IC SN zaakceptowała prawidłowość tej wykładni w odniesieniu do składek zapłaconych przez ubezpieczonego, przyjmując, że przepis o nienależnym świadczeniu nie ma zastosowania do żądania zwrotu nienależnie pobranej składki na ubezpieczenie emerytalne¹⁸. Na rzecz tego stanowiska przemawia, po pierwsze, autonomiczność i odrębność przepisów prawa ubezpieczeń społecznych wobec przepisów prawa cywilnego, ergo na gruncie stosunków ubezpieczenia społecznego dopuszczalne jest na zasadzie wyjątku stosowanie jedynie wskazanych *expressis verbis* przepisów k.c. Po drugie, „nienależnie zapłacone składki z określonego ważnego lub nieważnego stosunku ubezpieczenia nie nabywają charakteru świadczeń nienależnych organowi rentowemu w rozumieniu art. 410 k.c., ponieważ są na wniosek ich płatników zwracane w terminach określonych w przepisach prawa ubezpieczeń społecznych”.

W **doktrynie cywilistycznej** stosowanie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu do sytuacji zwrotu nienależnie pobranych świadczeń publicznych jest kwestią sporną, chociaż przez wielu akceptowaną, zwłaszcza we wcześniejszym piśmiennictwie. Współczesne wypowiedzi wyrażają aprobatę dla linii orzeczniczej dopuszczającej art. 405 k.c. jako podstawę zwrotu nienależnie pobranych świadczeń o charakterze

¹³ Wyrok z 10.03.2004 r., IV CK 113/03.

¹⁴ Wyrok z 7.11.2005 r., V CK 229/05.

¹⁵ Ustawa z 13.10.2009 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2021 r. poz. 1621): „Osoba, która pobrała nienależne świadczenie z ubezpieczeń społecznych, jest obowiązana do jego zwrotu, wraz z odsetkami, w wysokości i na zasadach określonych przepisami prawa cywilnego, z zastrzeżeniem ust. 11”.

¹⁶ Wyrok SN z 4.09.2007 r., I UK 90/07; wyrok SN z 16.12.2008 r., I UK 154/08, wyrok SN z 3.02.2010 r., I UK 210/09.

¹⁷ Wyrok SN z 16.12.2008 r., I UK 154/08.

¹⁸ Wyrok SN z 24.01.2013 r., V CSK 63/12, niepubl.

publicznoprawnym, „o ile kwestia ta nie podlega regulacji przepisów szczególnych, w tym np. art. 72 i n. ord.pod.”¹⁹ W najnowszym piśmiennictwie trafnie jednak podkreśla się, że poglądy o zastosowaniu przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu do nadpłaty podatku, otrzymania świadczenia z zabezpieczania społecznego²⁰ oraz nienależnej pomocy publicznej straciły na aktualności. Zmiany stanu prawnego sprawiły, że w przeciwieństwie do okresu przeszłego przepisy prawa publicznego regulują obecnie dość szczegółowo rozliczenia między stronami stosunków publicznoprawnych, tworząc ponadto bardziej korzystną pozycję instytucji publicznej, uprawnionej do żądania zwrotu, niż byłaby ona na gruncie art. 405 k.c.²¹ Powyższe stanowisko, do którego się przyłączam, można uzasadnić w ten sposób, że roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia jest do pewnego stopnia pomocnicze, a więc uprawniony powinien skorzystać w pierwszej kolejności z przysługujących mu uprawnień uregulowanych w przepisach szczególnych. Według klasycznej doktryny stosowanie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu jest wyłączone, gdy ten sam przedmiot regulowany jest innymi przepisami, a ponadto gdy nie ma innego środka do odzyskania danego uszczerbku majątkowego²².

Natomiast w **doktrynie prawnopodatkowej** przeważa opinia, że dla dochodzenia nadpłaty podatkowej wyłącznie właściwa jest droga postępowania administracyjnego, a następnie sądownoadministracyjnego. Zobowiązanie z tytułu nadpłaty należy postrzegać jako szczególny stosunek prawnopodatkowy z uwagi na jego strony (podmioty prawa podatkowego) oraz cechy (tj. komplementarność wobec zobowiązania podatkowego)²³. Kwestie związane z powstaniem nadpłaty, jej oprocentowaniem oraz podmiotem uprawnionym do otrzymania zwrotu nadpłaty, terminy wygaśnięcia prawa do zwrotu oraz złożenia wniosku o zwrot bądź zaliczenia nadpłaty są uważane za element stosunku prawno-podatkowego, który podlega reżimowi ord.pod. Należność z tytułu nadpłaty ma zatem charakter publicznoprawny. To oznacza, że między organem a podatnikiem nie jest kształtowany stosunek cywilnoprawny, a zatem podmiotowi uprawnionemu z tytułu podatku nie przysługuje prawo podmiotowe w postaci roszczenia o zapłatę²⁴. Nieliczni autorzy wydają się ostrożnie akceptować stosowanie przepisów art. 405 i n. k.c., np. w sprawach dotyczących braku stosowania ulg w spłacie w przypadku nienależnie przekazanych nadpłat i zwrotów i innych należności podatkowych, o których mowa w ord.pod.²⁵

¹⁹ Zob. R. Trzaskowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Gudowski, t. III, cz. 1, Warszawa 2013, s. 293.

²⁰ Zob. K. Pietrzykowski [w:] *Kodeks cywilny*, t. II, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, komentarz do art. 410 nb 2.

²¹ Zob. P. Mostowik [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, wyd. 2, Warszawa 2014, s. 284.

²² Zob. m.in. M. Nesterowicz, *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, t. I, Warszawa 1988, s. 383.

²³ Zob. M. Ślifirczyk, *Nadpłata podatku*, Kraków 2005, s. 216 i n.

²⁴ Zob. B. Brzeziński, M. Kalinowski, *Dopuszczalność stosowania skargi pauliańskiej do należności podatkowych*, POP 2015/2.

²⁵ Zob. M. Popławski, *Nadpłata i zwrot podatku. Zagadnienie wspólne dotyczące realizacji uprawnień podatkowych*, LEX 2014.

IV. Mimo dyskusyjności podstaw prawnych roszczeń obejmujących należności publicznoprawne doszło w ostatnich latach do **rozszerzenia tej praktyki orzeczniczej na powództwa przeciwko podatnikom**. Koncepcja szerokiego ujęcia sprawy cywilnej bez żadnego dogłębnego uzasadnienia została zastosowana do powództw Skarbu Państwa, w których państwo dochodzi w istocie rzeczy przedawnionych należności podatkowych (sensu largo). Wystarczy, że powoła się w pozwie na przepisy art. 405 i n. k.c.²⁶ Sąd Najwyższy, dopuszczając drogę sądową w tych przypadkach, odwołuje się do własnego orzecznictwa oraz Konstytucji (art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2), która gwarantuje każdemu prawo do sądu, stwarzając domniemanie kompetencji sądu powszechnego we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Otwarcie drogi sądowej towarzyszyła oczywiście niemal automatyczna akceptacja stosowalności przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Na szczęście SN umożliwił słuszną korektę tego kierunku wykładni. W wyroku z 9.03.2018 r.²⁷ orzekł, że odwołanie się do art. 405 i n. k.c. w celu wyrównania przesunięć majątkowych, do których doszło w sferze prawa publicznego (sic!) bez podstawy prawnej, nie jest co do zasady wykluczające, niemniej pozwany może powołać się na art. 5 k.c. W danej sprawie, w prowadzonych *ex officio* postępowaniach podatkowych i kontrolnych nie doszło do zanegowania stanowiska organów podatkowych, że należny od pozwanej podatek miał niższą wysokość niż wykazana w deklaracjach, nie przesądzono zatem, że zwrócona jej po kontroli nadpłata – dochodzona przed sądem cywilnym – jest merytorycznie nienależna. Do usunięcia z obrotu prawnego decyzji zapadłych na korzyść podatnika doprowadziła ich procesowa wadliwość obciążająca organ podatkowy (niewłaściwość organu, brak pełnomocnictwa powodujący nieskuteczne doręczenie decyzji), który ponadto ze względu na swoją opieszałość nie zdążył podjąć odpowiednich czynności przewidzianych w prawie podatkowym w celu odzyskania zwróconej pozwanej nadpłaty. W wyniku tych zaniechań zobowiązanie podatkowe uległo przedawnieniu. Wszystko to obejmowała podstawa faktyczna powództwa, które zostało oddalone w obu instancjach ze względów merytorycznych, a więc przede wszystkim z uwagi na publicznoprawny charakter dochodzonych należności, fakt szczególnych regulacji prawnopodatkowych, a także argument, że stosowanie w tej kwestii przepisów prawa cywilnego stanowiłoby ingerencję w autonomię prawa podatkowego i obejście przepisów o przedawnieniu zobowiązań podatkowych. SN jednak nie podzielił tej argumentacji i orzekł, że regulacje ord. pod. mające zastosowanie *ratio temporis* wykazywały w tym zakresie lukę, która mogła podlegać uzupełnieniu przez sięgnięcie do analogicznego stosowania przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu i że ten zabieg interpretacyjny ani nie kolidował ze specyfiką rozważanego przypadku, ani nie był nie do przyjęcia ze względów aksjologicznych. Reasumując, analogiczne stosowanie narzędzi prawa prywatnego mogło służyć Skarbowi Państwa do skorygowania przesunięcia majątkowego dokonanego na rzecz podatnika, któremu w świetle ustaleń faktycznych w powstaniu tego przesunięcia nie można było przypisać winy, gdyż doszło do niego na skutek błędu organu – i to mimo braku adekwatnych instrumentów w prawie

²⁶ Np. postanowienie SN z 6.06.2014 r., I CSK 470/13.

²⁷ I CSK 295/17, OSNC – D 2018 nr C, poz. 49.

podatkowym odpowiadających publicznoprawnemu charakterowi niezasadnie przekazanych kwot. Jednocześnie Sąd uznał, że Skarb Państwa, korzystając z powodu luki prawnej z instytucji prawa prywatnego dla ochrony należności publicznoprawnych, musi liczyć się z tym, że jego żądanie zostanie poddane ocenie przez pryzmat wartości właściwych tej gałęzi prawa, w tym zasad słuszności i dobrej wiary. Całokształt okoliczności sprawy rzeczywiście uzasadniał zastosowanie art. 5 k.c. Jak ocenił SN, własnego postępowania powoda, tj. działań władczych podejmowanych wobec pozwanej jako podatnika, nie można było uznać za właściwe, sumienne i rzetelne (czyż nie jest to negatywna ocena zgodności z prawem działania podmiotu władzy?). Rezultat procesu ostatecznie zatem odpowiadał względom słuszności.

Wynika z tego, że SN niezmiernie swobodnie zaakceptował koncepcję udzielania ochrony cywilnoprawnej należnościom publicznoprawnym, a więc wierzycielom publicznoprawnym na gruncie k.c., który jak wiadomo, reguluje jedynie stosunki cywilnoprawne między osobami prawnymi i osobami fizycznymi oraz tzw. niepełnymi osobami prawnymi (art. 1 i art. 33¹ k.c.)²⁸. Spośród wielu wątków teoretycznych w tej dyskusji podkreślę najważniejsze. Otóż rozwój orzecznictwa Izby Cywilnej SN oraz wypowiedzi części piśmiennictwa świadczą o **błędym założeniu równoważności argumentów** aksjologicznych leżących u podstaw udzielenia ochrony jednostce przeciwko państwu i racji nakazujących udzielić ochronę państwu (sensu largo) przeciwko jednostce. Choćby najszersze procesowe ujęcie „sprawy cywilnej” nie może być decydujące o zakresie zastosowania Kodeksu cywilnego, jeśli zaprzecza ono aksjologii prawa prywatnego i jego fundamentalnym cechom²⁹. Należy przypomnieć, że wyroki TK współtworzące – obok teorii roszczenia procesowego – genezę szerokiego ujęcia sprawy cywilnej dotyczyły specyficznego stosunku administracyjnoprawnego między uczelnią a studentem (oraz roszczeń o odsetki za opóźnienie w wypłacie świadczeń)³⁰. Wolno przyjąć, że subiektywne przekonanie powoda znajdujące odbicie w twierdzeniach faktycznych pozwu wystarcza do otwarcia cywilnej drogi sądowej w sprawie niezaskarżalnych należności podatkowych bezpodstawnie znajdujących się w majątku podmiotu publicznego, jeśli wymaga tego realizacja konstytucyjnego prawa jednostki do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Jednak dość ekscentryczne jest rozumowanie, że droga sądowa otwarta jest również dla państwa (tj. Skarbu Państwa, gminy, powiatu) działającego w sferze imperium, zwłaszcza przy założeniu, że materialnoprawne podstawy „roszczenia” są pomijane w ocenie samej dopuszczalności powództwa. Rzeczą oczywistą jest bowiem, że przepis art. 45 ust. 1 Konstytucji, zamieszczony w rozdziale poświęconym wolnościom i prawom osobistym człowieka i obywatela, jest źródłem prawa podmiotowego przysługującego jednostce, a nie państwu. Ponadto, powoływanie się na przepisy k.c. jako podstawę roszczeń może służyć jedynie interesom indywidualnym; do tego zresztą także obliguje ujęcie konstytucyjnego prawa do sądu, które wprowadzie nie

²⁸ Co do problematyki skargi pauliańskiej jako narzędzia ochrony należności publicznoprawnych judykatura SN znalazła wsparcie w orzecznictwie konstytucyjnym (wyrok TK z 18.04.2018 r., K 52/16, OTK Seria A 2018, poz. 28).

²⁹ Zob. M. Pyziak-Szafnicka [w:] *Kodeks cywilny, część ogólna, komentarz*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2009, s. 51.

³⁰ Wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000/5, poz. 143.

zawiera ograniczeń w sensie powiązania go z konkretną kategorią spraw, ale genetycznie wywodzi się ze standardów międzynarodowych ochrony praw człowieka. Uniwersalne znaczenie k.c. w aspekcie podmiotowym obejmuje podmioty publicznoprawne jedynie w sferze prywatnoprawnej ich aktywności (dominium). Nie można moim zdaniem z tej uniwersalności, w powiązaniu z tezą o uniwersalnym charakterze niektórych pojęć lub instytucji prawa cywilnego, wywodzić możliwości i zdolności stosowania niektórych instytucji chroniących wierzycieli prywatnoprawnych do ochrony wierzyciela publicznoprawnego. Nie mamy tu bowiem do czynienia z podmiotami formalnie równorzędnymi, czy to na etapie ustalania zobowiązania, czy jego wykonywania³¹. W konsekwencji praktyki orzeczniczej udzielania ochrony wierzycielom publicznoprawnym na gruncie prawa cywilnego nie sposób zaakceptować ze względów podstawowych (przedmiot, podmioty oraz metody regulacji prawa cywilnego). Przyjmowanie do rozpoznania pozwów, które powinny zostać *a limine* odrzucone bez względu na przytoczenia przepisów w pozwie, stanowi niebezpieczną tendencję z punktu widzenia ochrony praw i wolności obywatelskich, niezależnie od negatywnych skutków ekonomicznych płynących dla systemu wymiaru sprawiedliwości.

Kwestia otwarcia drogi sądowej dla jednostki w omawianych sprawach jest zresztą zagadnieniem odrębnym od właściwej podstawy materialnoprawnej roszczeń. Warto zauważyć, że co najmniej od nowelizacji w 2004 r. przepisów k.c. o odpowiedzialności za wykonywanie władzy publicznej, jako bardziej adekwatna podstawa żądań jawią się przepisy art. 417 i n. k.c. Skoro daniny publiczne i inne świadczenia publiczne wywodzą się z decyzji władczych lub „sytuacji władczej” podmiotów publicznych wobec jednostek, to rola kodeksu cywilnego zaczyna się tam, gdzie kończy się legalność działania władczego, a po stronie jednostki powstaje szkoda (uszczerbek). Niezgodność z prawem może wszak dotyczyć każdego przejawu władzy publicznej, czy jest nim bezprawie normatywne (np. przepisy prawa podatkowego zawierające niekonstytucyjne „luki normatywne”), czy bezprawie w stosowaniu prawa, lub bezprawne niewydanie decyzji świadczące o bezczynności organów. Bezprawiem deliktowym może być też całokształt działań organów podatkowych wobec konkretnego podatnika, naruszający zasadę proporcjonalności. Odmienne będzie się kształtować jedynie tryb stwierdzania bezprawności. Nie powinno budzić wątpliwości, że przetrzymywanie przez organ podatkowy kwot wpłaconych przez podatnika w sposób nienależny (choćby błędny) jest sytuacją bezprawną, gdyż niemającą podstawy prawnej. Oczywiście w niektórych stanach faktycznych przywołanie art. 405 i n. k.c. jako podstawy roszczeń restytucyjnych będzie drogą prostszą i krótszą.

V. Zmianę wykładni zwiastuje najnowsza wypowiedź SN w wyroku z 16.05.2019 r., III CSK 40/17³². W stanie faktycznym sprawy powód (Skarb Państwa) spełnił na rzecz pozwanych świadczenie, którego tytułem był zwrot nadpłaty podatku dochodowego od osób fizycznych za lata 2000 i 2001, co miało podstawę w dwóch decyzjach

³¹ Por. M. Pyziak-Szafnicka, s. 53 (na etapie wykonywania zobowiązania przepisy k.c. mają być bardziej zdatne do użytku).

³² OSNC 2020/3, poz. 30.

administracyjnych. Podstawa ta odpadła na skutek stwierdzenia ich nieważności ze skutkiem *ex tunc*. Organ bez skutku próbował dochodzić w trybie publicznoprawnym zwróconej pozwanym kwoty z przedawnionego zobowiązania podatkowego. Po kilkunastu latach i wielu postępowaniach prawnych pozwani mieli zostać „rozliczeni z podatku” na drodze cywilnoprawnej. W tej sprawie SN dokonał pewnego przełomu, wyznaczając wyraźne granice stosowania przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu w odniesieniu do podmiotu publicznego – stosuje się je do skutków działań w sferze dominium, a nie w sferze imperium. Przyjął, że zastosowanie analogii w prawie publicznym jest wątpliwe i nie powoduje powstania praw i obowiązków nieprzewidzianych przez ustawę. Ponadto zastosowanie *per analogiam* przepisów o nienależnym świadczeniu do żądania zwrotu nadpłaty podatku zwróconej podatnikowi na podstawie wzruszonej następnie decyzji administracyjnej, w sytuacji, do której nie znajdował zastosowania art. 72 ord.pod., nie może prowadzić do zaspokojenia na podstawie art. 405 w zw. z art. 410 k.c. żądań odnoszących się do zobowiązań podatkowych, które w świetle regulujących te zobowiązania przepisów podatkowych są przedawnione.

Zgadzając się z tym orzeczeniem, można żałować, że Sąd nie sprecyzował, czy mówił o *analogii legis*, czy *analogii iuris*. Wszak nie powinno się pomijać zasad decydujących o możliwości zastosowania jednego lub drugiego wnioskowania, w szczególności zasad określania luki w prawie oraz zasady pierwszeństwa wnioskowania z *analogii legis* przed wnioskowaniem z *analogii iuris*. Odwołanie się przez SN do przywołanego wcześniej wyroku z 9.03.2018 r. sygnalizuje, że chodzi o stwierdzenie przez sąd luki o charakterze ocennym (tzw. luki pozornej). Stwierdzenie takiej luki opiera się na ocenie sądu stosującego prawo, że jakieś przepisy – w świecie idealnym – powinny być wprowadzone lub sprecyzowane, ale z powodu ich braku występuje niezgodność między czymś ideałem prawnym a prawem obowiązującym³³. W analizowanym kontekście chodzi oczywiście o ogólną ideę, zakorzenioną w prawie prywatnym, wyrażającą potrzebę korygowania przesunięć majątkowych, do których doszło bez podstawy prawnej. Wbrew zakazowi wykładni prowadzącej do luk³⁴ SN przyjął, że w regulacjach ord.pod. da się zidentyfikować niezamierzone przez ustawodawcę „luki”, które mają uzasadniać sięgnięcie do innej części systemu prawa (prawa cywilnego) i zastosowanie przewidzianej tam instytucji prawnej (bezpodstawnego wzbogacenia, nienależnego świadczenia) do sytuacji prawnej podmiotu publicznego wykonującego kompetencje władcze organu podatkowego (*per analogiam legis*). Z tym rozumowaniem, opartym na teorii jedności systemu prawnego, nie sposób się zgodzić m.in. z tej przyczyny, że idea korekty przesunięć majątkowych jest jak najbardziej obecna również w prawie publicznym, m.in. w cytowanych już przepisach regulujących podstawy i szczegółowe kwestie zakresu i trybu zwrotu pobranych lub wpłaconych świadczeń oraz terminy, po upływie których zobowiązania z określonych tytułów przedawniają się lub wygasają. Z perspektywy ewolucji regulacji prawnych nie można zatem zasadnie twierdzić, że sytuacja przesunięcia majątkowego na rzecz jednostki bądź na

³³ Postanowienie SN z 25.05.2001 r., WA 15/01, OSNKW 2001/9–10, poz. 1; L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2020, s. 150.

³⁴ Zob. L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, s. 149.

rzecz Skarbu Państwa lub innego podmiotu publicznego bez podstawy w prawie podatkowym była i jest prawnie indyferentna i w związku z tym wolno legitymizować korektę takiego przesunięcia na gruncie zespołu przepisów prawa cywilnego, które z uwagi na swoją generalizację i cechę otwartości pozwalają na wywiedzenie zasady ogólnej prawa, którą można ekstrapolować (jako brakującą) do prawa podatkowego. Wyjście poza zamknięty system prawa daninowego³⁵ nie tylko narusza autonomię tego prawa, ale stanowi obejście ustanowionych tam ograniczeń, urzeczywistniających różne cele i funkcje prawa fiskalnego, w tym ograniczeń (gwarancji) proceduralnych³⁶. Zgadzam się z poglądem, że normy prawa cywilnego mogą być użyte w prawie podatkowym jako uzupełnienie norm oryginalnych i budulec dla instytucji podatkowoprawnych jedynie w razie odesłania do przepisów prawa cywilnego i nakazu ich stosowania w stosunku podatkowoprawnym, co występuje bardzo rzadko³⁷.

Można ponadto zauważyć, że z punktu widzenia teorii wykładni nie analogia, lecz wnioskowanie *a contrario* jest zasadniczą metodą wnioskowania w prawie podatkowym. Jednak w piśmiennictwie prawnopodatkowym przyjęto za dopuszczalne stosowanie wnioskowania z analogii legis na korzyść podatnika. Za tym poglądem przemawia ogólna zasada *in dubio pro tributario* oraz zakaz wykładni *in dubio pro fisco*. U podstaw przeciwnego poglądu leży zasada rygoryzmu i zamkniętości norm prawnopodatkowych, która zakłada, że wszelkie uprawnienia i obowiązki podatkowe muszą wynikać wprost z ustawy, co oznacza zakaz analogii w jakimkolwiek kierunku (na korzyść bądź na niekorzyść podatnika)³⁸. Żadne z tych stanowisk nie uprawnia konkluzji, że podmiot publiczny może dochodzić przedawnionych należności pieniężnych w drodze powództw cywilnych przeciwko jednostce (podatnikowi), która może powołać się na wygaśnięcie jej obowiązków publicznoprawnych.

VI. Sformułowane uwagi nie pretendują do wyczerpania tematyki, a jedynie zarysowania głównych wątków głosu w dyskusji. W ramach krótkich konkluzji można stwierdzić, że dotychczasowa wykładnia SN nakazująca sądom prowadzić postępowanie w celu weryfikacji cywilnoprawnych podstaw roszczeń Skarbu Państwa mających źródło w sferze władczej działalności fiskalnej państwa nie wytrzymuje krytyki. Szeroko ujmowana droga sądowa nie dotyczy interesów fiskalnych ani sfery imperium. Poglądy interpretacyjne o stosowalności przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (nienależnym świadczeniu) w istocie rzeczy podważają proceduralne gwarancje praw jednostek (ochronę podatnika). Należy wyrazić nadzieję, że wyrok SN z 9.03.2018 r. oznacza początek nowej linii orzeczniczej. Niepodobna bowiem przyjąć, że przepisy prawa cywilnego będą stanowić środek zaradczy na patologie prawodawcze, interpretacyjne bądź deficyt organizacyjny organów administracji publicznej.

³⁵ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, s. 246.

³⁶ Por. wywody TK w wyroku z 18.04.2018 r., K 52/16, OTK Seria A 2018, poz. 28 (dot. skargi pauliańskiej).

³⁷ Zob. B. Brzeziński, *Kilka refleksji o związkach oraz instytucjach prawa cywilnego z prawem podatkowym*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2008/4, s. 47 i n.

³⁸ Zob. R. Mastalski, *Stosowanie prawa podatkowego*, Warszawa 2008, s. 15 i n.

MATEUSZ BALCERZAK

Uniwersytet Łódzki

NALEŻYTA STARANNOŚĆ PRODUCENTÓW I SPRZEDAWCÓW CZĘŚCI ZAMIENNYCH

Profesor Wojciech J. Katner wielokrotnie zajmował się tematyką należytej staranności, jakiej należy oczekiwać od przedsiębiorców w obrocie gospodarczym¹. Stąd impuls do podjęcia problemu należytej staranności producentów i sprzedawców części zamiennych w kontekście szczególnie istotnego w tym względzie wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 20.12.2017 r. w sprawach połączonych C-397/16 C-435/16 *Acacia Srl v. Pneusgarda Srl, Audi AG (C-397/16) oraz Acacia Srl, Rolando D'Amato v. Dr. Ing. h.c. F. Porsche AG (C-435/16)*².

1. KLAUZULA NAPRAW JAKO OGRANICZENIE OCHRONY WZORÓW WSPÓLNOTOWYCH

Rozporządzenie Rady (WE) z 12.12.2001 r. nr 6/2002 w sprawie wzorów przemysłowych tworzy system ochrony wzorów wspólnotowych w Unii Europejskiej³. Wzór stanowi postać całego lub części produktu, wynikającą w szczególności z cech linii, konturów, kolorystyki, kształtu, tekstury i/lub materiałów samego produktu i/lub jego ornamentacji⁴. Przedmiotem ochrony może być także postać części składowej produktu złożonego⁵. Jeśli część taka (np. zderzak samochodu) ulegnie uszkodzeniu, to proces naprawy może wymagać jej zastąpienia częścią zamienną.

¹ W.J. Katner, *Nie ma nic takiego, jak podwyższona miara staranności przedsiębiorców odpowiadających ex contractu na podstawie KC* [w:] *Wykonanie zobowiązań. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Adamowi Brzozowskiemu*, red. K. Bilewska, W.J. Kocot, D. Krekora-Zajac, Warszawa 2020.

² W dalszej części Trybunał Sprawiedliwości UE określany będzie jako „TSUE” albo „Trybunał”, natomiast wyrok w sprawach połączonych C-397/16 C-435/16 *Acacia Srl v. Pneusgarda Srl, Audi AG oraz Acacia Srl, Rolando D'Amato v. Dr. Ing. h.c. F. Porsche AG* jako „wyrok”.

³ Dalej: Rozporządzenie 6/2002.

⁴ Art. 3 a) Rozporządzenia 6/2002.

⁵ Zgodnie z art. 3 pkt c Rozporządzenia 6/2002 produkt złożony oznacza produkt, który składa się z wielu części, które mogą być zastępowane, umożliwiając rozłożenie i ponowne złożenie.

W toku prac nad ujednoliceniem ochrony wzorów przemysłowych w krajowych porządkach prawnych powstał problem objęcia nią części składowych produktów złożonych⁶. Rejestracja daje uprawnionemu wyłączne prawo do używania wzoru i zakazywania osobom trzecim jego używania w obrocie gospodarczym⁷. Uzyskane przez uprawnionego wyłączne prawo na taki wzór uniemożliwiałoby produkcję i sprzedaż alternatywnych części zamiennych, a to z kolei ograniczałoby możliwość naprawy poprzez wymianę uszkodzonych lub zużytych elementów za pomocą części innych niż pochodzących od właściciela prawa. Wyłączność uprawnionego wykraczałaby wtedy poza rynek pierwotny i rozciągałaby się na rynek wtórny usług posprzedażowych, praktycznie eliminując z niego konkurencję⁸.

Na gruncie Dyrektywy 98/71/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13.10.1998 r. w sprawie prawnej ochrony wzorów nie osiągnięto porozumienia względem ustanowienia odrębnych reguł ochrony wzorów produktów mogących pełnić na rynku funkcję części zamiennych⁹. Zgodzono się jedynie na postanowienie (tzw. klauzula *freeze plus*), według którego do czasu wypracowania konsensusu ustawodawcy krajowi zachowają dotychczasowe regulacje, ewentualnie wprowadzą zmiany mające na celu liberalizację rynku części zamiennych¹⁰. W Rozporządzeniu 6/2002 ustawodawca unijny wprowadził natomiast rozwiązanie zwane „klauzulą napraw”. Przewiduje ją art. 110, według którego: „[...] ochrona z tytułu wzoru wspólnotowego nie przysługuje wzorowi, który stanowi część składową produktu złożonego, wykorzystywanego, w rozumieniu art. 19 ust. 1, do celów naprawy tego produktu złożonego, aby przywrócić mu pierwotną postać”. Klauzula napraw stanowi ograniczenie zakresu prawa wyłącznego, które polega na wyłączeniu spod niego wzorów w sytuacji, gdy są one wykorzystywane jako części zamienne.

W praktyce pojawiły się wątpliwości względem tego, jakich dokładnie wzorów dotyczy klauzula napraw, oraz tego, jak zapewnić, by nie była ona nadużywana, czyli by wytwarzane produkty według wzoru nie służyły innym celom niż naprawa przywracająca pierwotny wygląd. Brzmienie art. 110 Rozporządzenia 6/2002 mogłoby sugerować, że po wprowadzeniu części zamiennej do obrotu to wyłącznie od użytkownika końcowego zależeć będzie, czy wystąpi naruszenie prawa wyłącznego. Jeśli końcowy odbiorca wykorzystywał część w celu przywrócenia pierwotnego wyglądu, to producent lub sprzedawca tej części nie narusza prawa. Jeśli jednak odbiorca użyje jej w innym celu, np. do modyfikacji

⁶ A. Tischner, *Spór o zakres ochrony części zamiennych prawem do wzoru przemysłowego*, ZNUJ 2008/2, s. 141 i n.; J. Kępiński *Wspólnotowa ochrona wzorów dla części zamiennych*, RPEiS 2008/2, s. 125 i n.

⁷ Art. 19 ust. 1 w zw. z art. 20 ust. 1 a) Rozporządzenia 6/2020.

⁸ Na rynku pierwotnym klient może wybrać towar konkurencyjny, natomiast jeśli potrzebą klienta jest zakup części zamiennej o ściśle określonym wyglądzie, to istnienie prawa własności intelektualnej chroniącego wygląd takiego produktu eliminuje możliwość jej zaoferowania od konkurencyjnego producenta; zob. A. Kur, *Old topic, new concerns? – the control of secondary markets by asserting IP Rights* [w:] *When worlds collide: intellectual property high technology and the law*, red. M. Barczewski, M. Miłosz, R. Warner, Warszawa 2008, s. 45.

⁹ Dalej: Dyrektywa 98/71/WE.

¹⁰ Art. 14 Dyrektywy 98/71/WE.

wyglądu posiadanego samochodu, podmioty te okażą się naruszcicielami. Przepis uzależnia naruszenie od okoliczności obiektywnej, jaką jest sposób „wykorzystania” wyprodukowanej części według wzoru, a nie np. od jej przeznaczenia zakładanego przez producenta. Przy takim rozumieniu, jeśli osobą, która wykorzystała część niezgodnie z celem klauzuli napraw, byłby konsument, to on sam nie dopuściłby się naruszenia prawa wyłącznego, którego zakres ograniczony jest do osób wykorzystujących wzór w sposób komercyjny, natomiast producent lub sprzedawca części, chociażby uczynili wszystko, co w ich mocy, by część została użyta w celu naprawy, i tak naruszają prawo wyłączne.

Należy na marginesie zaznaczyć, że polski ustawodawca wprowadził klauzulę napraw do krajowego systemu ochrony wzorów przemysłowych, przez co przedstawione problemy aktualne są także w odniesieniu do wzoru przemysłowego chronionego na podstawie ustawy z dnia 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej¹¹.

2. WYROK TSUE I OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO

Przedmiotem sporu w postępowaniach głównych były wzory felg samochodowych¹². Uprawnieni (producenci samochodów marki Audi oraz Porsche) sprzeciwiali się korzystaniu z nich przez podmioty nieuprawnione, uznając, że klauzula napraw nie obejmuje tych wzorów, skoro uszkodzoną felgę można wymienić na inną, o odmiennym wyglądzie¹³. W wyroku TSUE opowiedział się za szerokim ujęciem części, do których zastosowanie ma art. 110 Rozporządzenia 6/2002¹⁴. Z punktu widzenia podjętego tematu istotne są jednak pytania trzecie i czwarte w sprawie C-435/16¹⁵:

3. Czy ograniczenie w ochronie w rozumieniu art. 110 ust. 1 Rozporządzenia nr 6/2002 ma zastosowanie na korzyść oferenta produktu zasadniczo naruszającego wzór, którego dotyczy powództwo, tylko wtedy, jeżeli oferent ten obiektywnie zapewnia, że jego produkt może być nabywany wyłącznie do celów naprawy, a nie również do innych celów, jak rozbudowa lub indywidualizacja całego produktu?
4. W razie udzielenia odpowiedzi twierdzącej na pytanie trzecie – jakie środki musi podjąć oferent produktu zasadniczo naruszającego wzór, którego dotyczy powództwo,

¹¹ Art. 106¹ § 1 i 2 ustawy z dnia 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej.

¹² Warto wspomnieć o wcześniejszym postanowieniu TSUE z 6 października 2015 r. w sprawie C-500/14, w którym rozstrzygnięto, że art. 14 Dyrektywy 98/17 i art. 110 Rozporządzenia 6/2002 należy interpretować w taki sposób, że nie pozwalają one na użycie na częściach zamiennych, takich jak kołpaki samochodowe, cudzego zarejestrowanego znaku towarowego.

¹³ Punkt 30 wyroku TSUE; kwestii tej dotyczy drugie pytanie prejudycjalne w sprawie C-397/16 i pierwsze pytanie prejudycjalne w sprawie C-435/16.

¹⁴ TSUE rozstrzygnął budzącą wątpliwości kwestię zakresu wzorów, do jakich zastosowanie może mieć klauzula napraw, zaliczając do nich także te, które nie są wzorami ściśle dopasowanymi pod względem estetycznym do wytworu złożonego, którego są częścią. Innymi słowy, skorzystanie z klauzuli napraw możliwe jest w celu odtworzenia pierwotnego wyglądu wytworu złożonego, nawet jeśli wytwór złożony można naprawić bez korzystania z chronionego wzoru (modyfikując jednocześnie pierwotny wygląd).

¹⁵ Tego samego problemu dotyczy pytanie trzecie w sprawie C-397/16, ale pytania trzecie i czwarte w sprawie C-435/16 w sposób bardziej kompleksowy ilustrują zagadnienie.

aby obiektywnie zapewnić, że jego produkt może być nabywany wyłącznie do celów naprawy, a nie również do innych celów, jak rozbudowa lub indywidualizacja całego produktu?

- a) czy wystarczy, że oferent włączy do prospektu sprzedaży informację, że sprzedaż jest dokonywana wyłącznie do celów naprawy, aby przywrócić pierwotną postać całego produktu;
- b) czy też jest konieczne, aby oferent uzależnił dostawę od złożenia przez odbiorcę (podmiotu handlowego i konsumenta) pisemnego oświadczenia o wykorzystywaniu zaoferowanego produktu jedynie do celów naprawy?”.

Rzecznik generalny Henrik Saugmandsgaard Øe podkreślił, że art. 110 Rozporządzenia 6/2002 nie zawiera wprost żadnych wymagań względem producentów i sprzedawców części zamiennych, ale nie wykluczył możliwości ich ustalenia w ramach wykładni dokonanej przez Trybunał¹⁶. Co istotne, wskazał on, że cel klauzuli napraw, jakim jest szeroka liberalizacja rynku części zamiennych, stoi na przeszkodzie jej zawężającej wykładni¹⁷.

Jedną z przedstawianych przed Trybunałem propozycji określić można jako obowiązek zagwarantowania, że wyprodukowane lub sprzedawane części nie będą użyte niezgodnie z jej celem¹⁸. Według stanowiska uprawnionych spółek Audi AG oraz Dr. Ing h.c. F. Porsche AG z powyższego wynika, że dystrybucja części zamiennych wyprodukowanych według chronionych wzorów powinna być dopuszczalna jedynie poprzez warsztaty naprawcze oraz ograniczona ilościowo.

Drugie podejście, do którego przychylił się rzecznik generalny, sprowadzało się do nałożenia na producentów i sprzedawców obowiązku zachowania należytej staranności w odniesieniu do postępowania odbiorców części. Zdaniem rzecznika oznacza to konieczność powiadomienia odbiorców o tym, że sprzedawany produkt ma status wzoru wspólnotowego, oraz jakie jest jego możliwe wykorzystanie. Producenci i sprzedawcy mają także powstrzymać się ze sprzedażą, gdy wiedzą lub z łatwością mogą się dowiedzieć, że ich produkt wykorzystany byłby w sposób sprzeczny z celem klauzuli napraw¹⁹.

Trybunał co do zasady przychylił się do stanowiska rzecznika generalnego i ustosunkował się do pytań prejudycjalnych w następujący sposób²⁰: „Artykuł 110 ust. 1

¹⁶ Punkty 111–113 Opinii Rzecznika Generalnego Henrika Saugmandsgaarda Øe, przedstawionej 28 września 2017 r. w sprawach połączonych C-397/16 i C435/16, dalej: opinia rzecznika generalnego.

¹⁷ Punkty 114–119 opinii rzecznika generalnego.

¹⁸ Punkty 121–128 opinii rzecznika generalnego.

¹⁹ Punkty 131–137 opinii rzecznika generalnego. Rzecznik generalny w opinii wyodrębnia także propozycję obowiązku uzyskiwania od odbiorcy oświadczenia, według którego nabywana część nie będzie zastosowana do celów innych niż naprawa przywracająca pierwotny wygląd.

²⁰ Punkt 85 wyroku, w którym Trybunał wskazuje, że „nie można oczywiście oczekiwać od producenta lub sprzedawcy części składowej produktu złożonego, aby zagwarantował w sposób obiektywny i w każdych okolicznościach, że produkowane przez niego lub sprzedawane części dla celów wykorzystania zgodnie z warunkami określonymi w art. 110 ust. 1 Rozporządzenia nr 6/2002 są rzeczywiście używane przez użytkowników końcowych zgodnie z takimi warunkami”. TSUE nie odniósł się do propozycji nałożenia obowiązku uzyskiwania zapewnienia od odbiorcy, zgodnie z którym nie stosują części do celów innych niż naprawa, o której mowa w art. 110 Rozporządzenia 6/2002 – punkty 129–130 opinii rzecznika generalnego.

Rozporządzenia nr 6/2002 należy interpretować w ten sposób, że dla możliwości powołania się na klauzulę „naprawy” zawartą w tym przepisie producent lub sprzedawca części składowej produktu złożonego mają obowiązek zachowania należytej staranności w zakresie przestrzegania przez użytkowników na dalszym etapie łańcucha dostaw warunków nałożonych przez ten przepis”.

Oprócz odwołania się do kryterium należytej staranności TSUE wskazał na przykładowe powinności producentów i sprzedawców części zamiennych. Uznał, że poza obowiązkami wskazanymi przez rzecznika generalnego podmioty te powinny użyć odpowiednich środków, w szczególności umownych, w celu zapewnienia, by użytkownicy na dalszym etapie łańcucha dostaw nie przeznaczali części do takiego użytku, który byłby niezgodny z warunkami określonymi w art. 110 Rozporządzenia 6/2002²¹.

3. OBOWIĄZEK ZACHOWANIA NALEŻYTEJ STARANNOŚCI

Jak wskazano, art. 110 Rozporządzenia 6/2002 nie przewiduje wyraźnie obowiązku zachowania należytej staranności ani też konkretnych wymagań, jakie powinny wypełnić osoby chcące korzystać ze wzoru. Wynikać może to z zakładanej tymczasowości unijnej regulacji dotyczącej kwestii części zamiennych i wyraźnej zapowiedzi jej zmiany, która do tej pory nie nastąpiła. Brak jest także, występującego przy niektórych ograniczeniach praw wyłącznych, odwołania do pozaprawnych reguł, takich jak np. „uczciwe praktyki w przemyśle lub handlu”, które mogłyby stanowić pomoc przy budowaniu oczekiwań względem producentów i sprzedawców części²². Trybunał znajduje podstawę dla obowiązku zachowania należytej staranności w konieczności zapewnienia równowagi między uprawnionymi z praw wyłącznych a beneficjentami klauzuli napraw.

Mimo podnoszonych dalej wątpliwości związanych ze stosowaniem kryterium należytej staranności w odniesieniu do beneficjentów klauzuli napraw drogę, jaką podążył Trybunał, uznać należy za właściwą. Przyjmowanie, zgodnie z językową i wąską wykładnią, że producent części zamiennych musi zagwarantować, iż wyprodukowana część zamienna zostanie użyta w celu przywrócenia pierwotnego wyglądu, lub uzależnienie naruszenia prawa wyłącznego od okoliczności obiektywnych byłoby nazbyt rygorystyczne, stojące w sprzeczności z celem klauzuli napraw²³. Brak jakichkolwiek ograniczeń lub obowiązków po stronie beneficjentów klauzuli napraw prowadziłby natomiast do pytania o sens rejestracji dużej części wzorów części składowych produktów złożonych. W obliczu spełniania przez takie wzory przesłanek rejestracyjnych rozwiązanie faktycznie pozbawiające je ochrony (z uwagi na nadużywanie klauzuli napraw) jawiłoby się jako niesłuszne. Uznanie, że producenci i sprzedawcy zobowiązani są do podejmowania pewnych starań w celu urzeczywistnienia celu klauzuli napraw, zasługuje zatem na aprobatę. W tym kontekście należy wskazać, że skutek klauzuli napraw nie ogranicza się do

²¹ Punkty 86–88 wyroku TSUE.

²² Art. 14 ust. 2 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1001 z dnia 14.06.2017 r. w sprawie znaku towarowego Unii Europejskiej.

²³ Punkty 111–119 opinii rzecznika generalnego.

jednego rynku (np. motoryzacyjnego, choć nie da się ukryć, że to właśnie w tym sektorze gospodarki ma największe znaczenie) i może odnosić się do produktów wykazujących różnice co do wartości, sposób ich dystrybucji czy konieczności posiadania specjalnych umiejętności lub narzędzi w celu ich zastosowania. Uniemożliwia to zbudowanie konkretnego wzorca właściwego zachowania, aktualnego w każdych okolicznościach. Za właściwe należy ocenić odwołanie do klauzuli generalnej, jaką jest należyta staranność, która daje sądowi stosującemu prawo europejskie potrzebną elastyczność.

Wskazać należy jednak na co najmniej trzy powody, które sprawiają, że skonstruowanie modelu właściwego postępowania w oparciu o kryterium należytej staranności jest na gruncie art. 110 Rozporządzenia 6/2002 utrudnione.

Po pierwsze, art. 110 Rozporządzenia 6/2002 nie zawiera żadnych dodatkowych wskázówek lub odniesień. W prawie europejskim nie ma również uniwersalnej definicji należytej staranności²⁴. Podążając jednak za stanowiskiem rzecznika generalnego, uznać należy, że cel przepisu, jakim jest liberalizacja rynku części zamiennych, powinien zostać zachowany. Powinność należytej staranności pozwala stawiać producentom lub sprzedawcom wymagania zwiększające prawdopodobieństwo wykorzystania części zamiennych do naprawy przywracającej pierwotny wygląd. Nie powinno to jednak prowadzić do postawienia poprzeczki tak wysoko, by stanowiło źródło nadmiernych trudności i zniechęcało do korzystania z wyłączenia ochrony.

Po drugie, uzupełniające stosowanie norm wyjętych z krajowych porządków prawnych mogłoby doprowadzić do tworzenia różniących się modeli należytego postępowania²⁵. To natomiast budziłoby wątpliwości z punktu widzenia autonomicznej wykładni prawa UE. Powyższe prowadzi do wniosku, że polski sąd oceniający należyłą staranność przedsiębiorcy przy rozstrzyganiu sporów na gruncie art. 110 Rozporządzenia 6/2002 powinien powstrzymać się od sięgania po dyrektywy wynikające z treści art. 355§2 k.c. oraz wypracowanego na jego kanwie orzecznictwa i wypowiedzi doktryny²⁶.

²⁴ Warto zwrócić uwagę na to, że obecnie w UE pojęcie należytej staranności przedsiębiorców coraz częściej odnosi się do interesu publicznego, praw człowieka i dbałości o środowisko. Motywy te legły u podstaw prac Komisji Europejskiej dotyczącej dyrektywy o należytej staranności i odpowiedzialności przedsiębiorstw; zob. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10.03.2021 r. zawierająca zalecenia dla Komisji Europejskiej dotyczące planowanej dyrektywy, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0073_PL.html (dostęp: 29.07.2022 r.).

²⁵ Tworzy to obawę, czy wzorzec byłby taki sam w każdym kraju, tym bardziej uzasadnioną, że podejście samych ustawodawców do ograniczeń skuteczności prawa z rejestracji wzoru przemysłowego jest różne. Najlepiej świadczy o tym fakt, że nie w każdym krajowym systemie ochrony wzorów można spotkać ograniczenie analogiczne do art. 110 Rozporządzenia 6/2002. W państwach, w których ulokowani są producenci samochodów, istnieje może tendencja do narzucania producentom części zamiennych surowszych standardów niż w krajach, w których przemysł ten nie odgrywa dużej roli albo wręcz silny jest przemysł producentów części zamiennych.

²⁶ Jak wskazuje M. Szpunar: „Wykładnia autonomiczna stanowi częstokroć największe wyzwanie dla prawników w państwach członkowskich. Zmuszeni jesteśmy wówczas do tego, aby nadać inne znaczenie nawet najbardziej utrwalonym i powszechnie wykorzystywanym w prawie wewnętrznym pojęciom. Interpretując prawo Unii, możemy do prawa wewnętrznego sięgać tylko wówczas, jeżeli przepis prawa Unii zawiera stosowne odesłanie, a zdarza się to bardzo rzadko”; M. Szpunar, *Wybrane problemy stosowania prawa Unii Europejskiej przed sądami państw członkowskich*, Pal. 2020/2, s. 63.

Po trzecie, należyta staranność odnoszona jest do szczególnej sfery prowadzonej działalności. Pojawia się ona w kontekście pytania o możliwości wpłynięcia na działanie innego podmiotu. Zasadniczą trudnością jest dystans czasowy między sprzedażą towaru a jego wykorzystaniem przez odbiorcę. Zazwyczaj przedsiębiorca po spełnieniu własnego świadczenia nie ma żadnej kontroli nad zachowaniem kupującego. Wywodzenie z obowiązku zachowania należytej staranności określonych powinności jest utrudnione także z uwagi na brak utrwalonych praktyk producentów i sprzedawców części przed wyrokiem Trybunału. Jak wskazuje W.J. Katner: „Budowa wzorca należytej staranności jest procesem długotrwałym i dynamicznym. [...] Wzorzec ma być obiektywny, tworzony z pozycji zewnętrznego obserwatora, abstrakcyjny w ramach określonej kategorii podmiotów i ciążyących na nich zobowiązań [...]”²⁷.

W obliczu wyroku TSUE pojawia się pytanie: czy sam brak zachowania należytej staranności oznacza zawsze naruszenie prawa wyłącznego? Może się przecież zdarzyć, że producent części zamiennych nie podejmie żadnych działań mających na celu zapewnienie zgodności jej wykorzystania z celem art. 110 Rozporządzenia 6/2002, a i tak wyprodukowane przez niego części będą użyte wyłącznie w celu odtworzenia pierwotnego wyglądu w ramach naprawy. Okoliczność ta mogłaby zostać ustalona w sytuacji, gdy wyprodukowany został konkretny egzemplarz części na indywidualne zamówienie. Przyjąć należy, że zamiarem TSUE było ułatwienie dochodzenia roszczeń od producentów i sprzedawców, tak by uprawniony nie musiał wykazywać okoliczności faktycznego użycia części zamiennych w innym celu niż zakładany w klauzuli napraw, np. do indywidualizacji wyglądu. Jednocześnie nie można uznać, że faktyczny brak wykorzystania części w celu innym niż określony w treści art. 110 Rozporządzenia 6/2002 pozostawiać będzie bez znaczenia dla istnienia naruszenia prawa wyłącznego.

4. KONKRETNE OBOWIĄZKI PRODUCENTÓW I SPRZEDAWCÓW CZĘŚCI ZAMIENNYCH

Rzecznik generalny wskazał w opinii na potrzebę konkretyzacji tego, co obowiązek zachowania należytej staranności oznacza w praktyce²⁸. Z uwagi na konieczność zbudowania jednolitego modelu właściwego postępowania w UE i oszczędną redakcję art. 110 Rozporządzenia 6/2002 pewne wskazania jawią się jako pożądane. Nie powinny one jednak przekreślać elastyczności wynikającej z zastosowania klauzuli generalnej i ustanawiać nazbyt konkretnych obowiązków, których zastosowanie mogłoby okazać się na niektórych rynkach lub w odniesieniu do pewnych produktów niemożliwe. W wyroku TSUE wskazał na trzy grupy obowiązków, które wpisują się w model należytego postępowania, podkreślając ich przykładowy charakter. W doktrynie wyrażono obawy, czy w ich obliczu klauzula napraw w dalszym ciągu cieszyć się będzie zainteresowaniem²⁹.

²⁷ W.J. Katner, *Nie ma...*, s. 207.

²⁸ Punkt 131 opinii rzecznika generalnego.

²⁹ A. Tischner, *Na drodze do liberalizacji rynku części zamiennych w UE – uwagi po wyroku Trybunału z dnia 20 grudnia 2017 roku w sprawach połączonych C-397/16 C-435/16 Acacia Srl v Pneusgarda Srl, Audi AG oraz Acacia Srl, Rolando D'Amato v Dr. Ing. h.c. F. Porsche AG*, EPS 2019/2, s. 47.

Pierwszy obowiązek ma charakter informacyjny wobec użytkownika na dalszym etapie łańcucha dostaw. Producent lub sprzedawca powinien w sposób jasny i widoczny wskazać, że wzór, według którego wyprodukowana została część zamienna, jest chronionym wzorem wspólnotowym, oraz poinformować, że może on zostać użyty jedynie w ramach naprawy mającej na celu odtworzenie pierwotnego wyglądu³⁰. Tworzy to obowiązek umieszczenia informacji na produkcie, opakowaniu, katalogach lub dokumentach sprzedaży. Narzucenie takiej powinności na producenta i sprzedawcę jest uzasadnione. Brak informacji grozi tym, że użytkownik końcowy (w szczególności konsument) może nie zdawać sobie sprawy z sytuacji prawnej nabytej części zamiennej³¹. Jej późniejsze użycie w celu innym niż do naprawy w celu odtworzenia pierwotnego wyglądu wynikać może wyłącznie z braku świadomości. Umieszczenie informacji na części zamiennej poprzedza jej wprowadzenie do obrotu, więc producentom i sprzedawcom trudno byłoby uzasadnić zaniechania w tym zakresie.

TSUE wskazał, że producent lub sprzedawca muszą powstrzymać się od sprzedaży produktu, gdy posiadają wiedzę lub „w świetle wszystkich istotnych okoliczności mają uzasadnione powody, aby wiedzieć”, że ich produkt nie zostanie wykorzystany zgodnie z celem art. 110 Rozporządzenia 6/2002. Realizacja tego obowiązku wywołuje więcej komplikacji, zmusza bowiem do angażowania uwagi w okoliczności towarzyszące dystrybucji części zamiennej. Trudno jednak uznać za właściwe, by producent lub sprzedawca, którzy mają (lub powinni mieć) świadomość, że ich część zostanie wykorzystana w sposób sprzeczny z celem klauzuli napraw, mogli powoływać się na wyłączenie z ochrony. Ocena tego, jakie okoliczności powinny przemawiać za koniecznością powstrzymania się od sprzedaży produktu, może wywoływać duże trudności³².

Najwięcej wątpliwości wywołuje obowiązek wskazany w punkcie 87 wyroku TSUE, według którego: „[...] obowiązkiem jest zapewnienie, za pomocą odpowiednich środków, w tym w szczególności środków umownych, by użytkownicy na dalszym etapie łańcucha dostaw nie przeznaczali tych części do użytku, który jest niezgodny z warunkami określonymi w art. 110 ust. 1 Rozporządzenia nr 6/2002”³³.

Użycie słowa „zapewnienie” wydaje się niefortunne w kontekście klauzuli generalnej należytej staranności. Wcześniej TSUE odrzucił koncepcję, według której producenci i sprzedawcy mieliby „zagwarantować w sposób obiektywny i w każdych okolicznościach” wykorzystanie części zamiennych wyłącznie w celu naprawy przywracającej pierwotny

³⁰ Punkt 86 wyroku TSUE.

³¹ Rzecznik generalny sugeruje, by możliwą (niewyłączną) formą wykazywania wywiązania się z obowiązku informacyjnego było odbieranie oświadczeń od odbiorcy, potwierdzające fakt jego poinformowania – punkt 134 opinii rzecznika generalnego.

³² Czy sprzedawca, który otrzymał zamówienie na cztery sztuki felg samochodowych, powinien powziąć wątpliwości, czy nie zostaną one użyte w innym celu niż przywrócenie pierwotnego wyglądu? Brytyjski High Court of Justice w wyroku z 27 lipca 2012 r. w sprawie BMW AG v. Round and Metal Ltd. and Philip David Gross uznał, że okoliczność sprzedaży felg jedynie w komplecie czterech sztuk świadczy o tym, że producent nie zakładał, że będą one wykorzystane zgodnie z celem klauzuli napraw.

³³ Punkt 87 wyroku TSUE.

wygląd. Trudno stwierdzić, co Trybunał ma na myśli, odwołując się do „odpowiednich środków”, gdyż wskazuje jedynie na „środki umowne” jako ich rodzaj. Co do tych ostatnich, to sposób dystrybucji niektórych produktów może wykluczać zawieranie umów w formie pisemnej (np. towary nabywane z półki sklepowej), co z kolei prowadzi do trudności w nakładaniu obowiązków umownych. Problematiczna jest również realizacja wskazanego obowiązku w relacjach z konsumentami, zarówno ze względów technicznych, gdyż konsumenci nie są przyzwyczajeni do zawierania umów w formie pisemnej przy zakupie większości towarów, jak i z uwagi na obostrzenia prawne dotyczące umów w relacjach przedsiębiorców z konsumentami³⁴. W przypadku podmiotów wykorzystujących nabyte części zamienne w sposób komercyjny (np. dalszych sprzedawców, warsztatów naprawczych) obowiązek stosowania środków umownych wywołuje inne wątpliwości. Podmioty takie same są objęte zakresem art. 110 Rozporządzenia 6/2002 i jeśli wykorzystają część w sposób sprzeczny z celem klauzuli napraw, naruszają prawo wyłączne. Czy nie wystarczy zatem, że przepis prawa powszechnie obowiązującego stanowi dla nich źródło pewnych obowiązków i dla zapewnienia skuteczności klauzuli napraw konieczne jest dodatkowe ustanawianie obowiązków umownych?

Trybunał nie precyzuje także treści środków umownych mających zapewnić zgodność wykorzystania części zamiennych z celem klauzuli napraw. Można w tym względzie rozważyć umieszczenie w umowach klauzuli indemnifikacyjnej, której treścią byłby obowiązek zwolnienia producenta lub sprzedawcy z odpowiedzialności za naruszenie praw z wzoru wspólnotowego, które byłoby wynikiem nieprawidłowego wykorzystania części zamiennych przez odbiorcę lub naprawienia szkody wywołanej pociągnięciem do odpowiedzialności za naruszenie. Samo umieszczenie w umowie z nabywcą obowiązku wykorzystania nabytego produktu jedynie w celu naprawy mającej odtworzyć pierwotny wygląd tworzy pytanie o to, czy model należytej staranności obejmuje także konieczność jego egzekwowania na drodze sądowej.

5. PODSUMOWANIE

Wyrok Trybunału zakończył dyskusję o zakresie wzorów objętych treścią art. 110 Rozporządzenia 6/2002. Punkt ciężkości w stosowaniu klauzuli napraw przesunięty został jednak na kwestię należytej staranności producentów i sprzedawców części zamiennych³⁵. W tym względzie konkretne obowiązki sformułowane przez Trybunał i „wpisane” do modelu właściwie postępującego przedsiębiorcy otworzyły drogę do kolejnych pytań i wątpliwości. Nie można wykluczyć, że powinności wskazanych podmiotów zostaną sprecyzowane w przyszłym orzecznictwie.

³⁴ Zastanawiające jest to, czy obowiązek umowny nałożony na konsumenta, którego treścią byłoby określone wykorzystanie części zamiennych, prowadziłby do odpowiedzialności za szkodę wywołaną jego niewykonaniem albo niewłaściwym wykonaniem. Oznaczałoby to w rezultacie odpowiedzialności konsumentów za naruszenie prawa na wzór wspólnotowy, co wydaje się niezgodne z zakresem prawa wyłącznego (art. 19 Rozporządzenia 6/2002).

³⁵ J. Cornwell, *Nintendo v BigBen and Acacia v Audi; Acacia v Porsche: design exceptions at the CJEU*, „Journal of Intellectual Property Law & Practice” 2019/14 (1), s. 60–61.

Sądy krajowe rozpatrujące sprawy na gruncie art. 110 Rozporządzenia 6/2002 stoją przed koniecznością ustalenia właściwego modelu postępowania w oparciu o kryterium należytej staranności. Czyniąc to, powinny mieć na względzie cel klauzuli napraw i potrzebę zwiększenia prawdopodobieństwa respektowania jej granic przez końcowych odbiorców części zamiennych. Należy przy tym wyrazić postulat zachowania pewnego dystansu w stosunku do konkretnych obowiązków producentów i sprzedawców części zamiennych sformułowanych przez Trybunał. W okolicznościach danej sprawy model zbudowany w oparciu o kryterium należytej staranności może prowadzić do wniosku o braku konieczności (lub niemożności) spełnienia wszystkich powinności wymienianych wyraźnie w wyroku TSUE.

ZBIGNIEW BANASZCZYK

Uniwersytet Warszawski

MOŻLIWOŚĆ ZASTOSOWANIA ART. 439 K.C. W ODNIESIENIU DO PRZYPADKÓW SPROWADZENIA STANU BEZPOŚREDNIEGO NIEBEZPIECZEŃSTWA WYRZĄDZENIA SZKODY NIEZGODNYM Z PRAWEM WYKONYWANIEM WŁADZY PUBLICZNEJ

Art. 439 k.c. wprowadził do polskiego systemu prawa cywilnego instytucję statuującą generalne roszczenie prewencyjne – skargę prewencyjną, umożliwiającą osobie bezpośrednio zagrożonej szkodą domaganie się od podmiotu odpowiedzialnego za stan takiego zagrożenia, aby przedsięwziął on środki niezbędne dla odwrócenia grożącego niebezpieczeństwa, a w razie potrzeby dał także odpowiednie zabezpieczenie.

Z treści powołanego przepisu wynika przede wszystkim to, że wzorem innych przypadków odpowiedzialności uregulowanych w Tytule VI Księgi Trzeciej k.c. roszczenie bezpośrednio zagrożonego szkodą względem odpowiedzialnego za stan takiego zagrożenia powstaje z mocy samego prawa. Fakt, że szkoda nie jest przesłanką uregulowanej w ten sposób odpowiedzialności cywilnej, powoduje, iż nie przybiera ona postaci odpowiedzialności odszkodowawczej. Elementem ujawniającym jednak związek tej odpowiedzialności z reżimem odpowiedzialności odszkodowawczej *ex delicto* jest to, iż – jak się powszechnie przyjmuje – skarga przewidziana w art. 439 k.c. przysługuje tylko w przypadku, w którym stan zagrożenia szkodą prawie na pewno zmierza do przekształcenia się w stan wyrządzenia szkody (poszkodowania), do której naprawienia zastosowanie znajdzie jedna z podstaw odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu czynów niedozwolonych¹.

¹ Zob. zwłaszcza B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie*, SPE 1974/XIII, s. 47; A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym*, Warszawa 1975, s. 216; W. Czachórski [w:] *System Prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, Ossolineum 1981, s. 654–655; R. Mikosz, *Prewencyjna ochrona praw rzeczowych*, PNUŚI 1991/1216, s. 84; M. Safjan [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, kom. do art., 439, nb 3; W. Dubis [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, kom. do art. 439, nb 3; A. Smieja [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, wyd. 3, Warszawa 2018, s. 674.

Takie ograniczenie zakresu skargi prewencyjnej uzasadnia się zarówno okolicznością, że analizowany przepis został zamieszczony w tytule o czynach niedozwolonych², jak i argumentem, w myśl którego potrzeba ochrony zapewnianej przez roszczenie prewencyjne zachodzi przede wszystkim wówczas, gdy zagrożony szkodą i osoba, której zachowanie stanowi źródło niebezpieczeństwa, nie pozostają ze sobą w stosunku zobowiązaniowym³.

Jak się powszechnie przyjmuje, przesłankami analizowanej odpowiedzialności prewencyjnej są bezspornie:

- a) istnienie stanu zagrożenia szkodą,
- b) wywołane bezpośredniego przez zachowanie się (działanie lub zaniechanie) podmiotu odpowiedzialnego oraz
- c) związek przyczynowy między zachowaniem się podmiotu stwarzającego zagrożenie a niebezpieczeństwem powstania szkody⁴.

Sporne jest natomiast to, jakie cechy musi spełniać sprowadzające stan niebezpieczeństwa wyrządzenia szkody zachowanie się podmiotu odpowiedzialnego. Wyróżnić można w tym zakresie cztery stanowiska:

- a) powinno ono stanowić jedynie przyczynę bezpośredniego zagrożenia szkodą, a poza tym nie musi być w żaden dalszy sposób kwalifikowane⁵,
- b) powinno być zawinione⁶,
- c) powinno cechować się obiektywną nagannością, a więc być bezprawne⁷, oraz
- d) decyduje o nim podstawa odpowiedzialności, która miałaby zastosowanie w przypadku rzeczywistego wystąpienia szkody; oznacza to, że zagrożony powinien wykazać takie same przesłanki, jakie musiałby udowodnić w razie wystąpienia z żądaniem naprawienia szkody, a osoba odpowiedzialna za przewidziany w art. 439 k.c. stan zagrożenia, mogłaby zwolnić się z odpowiedzialności w taki sam sposób, który uzasadniałby wyłączanie jej odpowiedzialności za szkodę⁸.

² Tak A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania...*, s. 216; W. Czachórski [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, s. 654–655.

³ Zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie*, s. 47.

⁴ Por. A. Ohanowicz, *Zbieg norm w kodeksie cywilnym*, NP 1966/12, s. 1510; A. Klein, *Recenzja książki A. Agopszowicza, Obowiązek zapobieżenia szkodzie. Podstawa i zakres*, RPEiS 1981/2, s. 238.

⁵ Tak A. Ohanowicz, *Zbieg norm...*, s. 1510; A. Klein, *Recenzja książki A. Agopszowicza...*, s. 238.

⁶ Por. W. Czachórski [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, s. 657–658; J. Szachulowicz, *Odpowiedzialność deliktowa*, s. 85; W. Bogusławski, *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie*, s. 33–38; tak też ostatecznie J. Kaspryszyn, *Podstawa odpowiedzialności prewencyjnej z art. 439 k.c.: przegląd stanowisk*, Pal. 1998/11–12, s. 46–53.

⁷ Por. A. Szpunar, *Ustalenie odszkodowania*, s. 218; B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie*, s. 52; R. Kasprzyk, *Podstawa roszczenia*, s. 26–33; K. Szczepanowska, *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie a sytuacja prawna twórcy wynalazku nie opatentowanego*, PUG 1993/7, s. 11; A. Śmieja, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za zawalenie się budowli: art. 434 k.c.*, s. 192; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2014, Nb 616–617; M. Kaliński [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania*, s. 202, Nb 498; A. Olejniczak [w:] *Komentarz. Zobowiązania część ogólna*, t. III, cz. 1, red. nauk. A. Kidyba, wyd. 2, Warszawa 2014, kom. do art. 439, Nb 4.

⁸ Por. A. Agopszowicz, *Obowiązek zapobieżenia szkodzie*, s. 16 i n. oraz s. 88 i n.; M. Safjan [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, red. K. Pietrzykowski, kom. do art. 439, Nb 5; W. Dubis [w:] *E. Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, kom. do art. 439, Nb 2.

W przypadku zastosowania do odpowiedzialności za stan zagrożenia mechanizmu przedstawionego w pkt d) odpowiedzialność ta objęłaby także zachowania legalne. Nawet jednak zwolennicy takiego sposobu określenia zachowania się podmiotu odpowiedzialnego wskazują, że granicą wyznaczającą powstanie roszczenia prewencyjnego chroniącego przed powstaniem szkody, za którą odpowiedzialność odszkodowawcza oparta byłaby na zasadzie ryzyka, będzie uprawnienie do prowadzenia dozwolonej działalności. Oznacza to, że żądanie ochrony, które uniemożliwiłoby faktyczne realizowanie dozwolonej działalności, uznać należałoby nawet ich zdaniem za niedopuszczalne⁹.

Podzielając pogląd, zgodnie z którym „...system prawny nie powinien chronić podmiotów prawa cywilnego przed zagrożeniem każdą szkodą, lecz tylko przed taką, która może wynikać z zachowania mającego charakter bezprawny”¹⁰, opowiadam się za rozwiązaniem przedstawionym w pkt c).

Przyjęcie takiego stanowiska ujawnia zbieżność roszczenia prewencyjnego przed bezprawnym zagrożeniem szkodą, spowodowanym przez podmioty władzy publicznej z tymi przypadkami ich odpowiedzialności za szkodę już wyrządzoną, które oparte obiektywnej nieprawidłowości (bezprawności, niegodności z prawem) władczego działania lub zaniechania¹¹.

W ramach zatem analizy tytułowego zagadnienie postawić należy pytanie, czy przy tak określonej cesze zachowania spowodzającego stan zagrożenia uzasadniające udzielenie ochrony prewencyjnej przewidzianej w art. 439 k.c. znajdzie ona zastosowanie w odniesieniu do wszystkich możliwych przypadków odpowiedzialności odszkodowawczej władzy publicznej za wyrządzone już uszczerbki. Otóż jak poniżej wykazę, udzielenie takiej ochrony jest wykluczone w przypadkach objętych treścią art. 417¹ § 1, 2 i 3 oraz art. 417² k.c.

W pierwszym rzędzie rozważyć należy przypadek relacji roszczenia prewencyjnego z tą postacią odpowiedzialności władzy publicznej szkodę już wyrządzoną, która oparta jest na zasadzie słuszności. Uwzględniając przyjęty w niniejszym artykule pogląd, podzielany przez większość przedstawicieli nauki, wedle którego ocena, czy dane zachowanie objęte jest hipotezą art. 439 k.c., uzależniona będzie od podstawy odpowiedzialności, która byłaby właściwa w razie wyrządzenia szkody, nie sposób uznać

⁹ Tak M. Safjan [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, kom. do art. 439, Nb 6.

¹⁰ W. Borysiak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Legalis 2021, kom. do art. 439, nb 40.

¹¹ Odnośnie do powszechnego już obecnie poglądu, że uregulowana w art. 417 i 417¹ k.c. odpowiedzialność odszkodowawcza podmiotów wykonujących władzę publiczną oparta jest na zasadzie bezprawności, por. np.: Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2015, rozdz. IV, § 4; tenże, *System Prawa Prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2018, rozdz. IV, nb. 111; tenże [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, kom. do art. 417, pkt II, nb. 3; M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2021, rozdz. I, § 9, pkt III, P. Sobolewski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, kom. do art. 417, nb 18; J. Kuźmicka-Sulikowska [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, kom. do art. 417, nb 9; R. Szczepaniak [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, pkt VIII.

za uzasadnioną ochronę prewencyjną przed zachowaniem sprowadzającym niebezpieczeństwo powstania szkody, za którą Skarb Państwa ponosiłby odpowiedzialność na zasadzie słuszności. W literaturze przyjęto, że dla oceny, czy w danym przypadku zachodzą względy słuszności usprawiedliwiające odpowiedzialność Skarbu Państwa określoną w art. 417² k.c., trzeba wziąć pod uwagę okoliczności konkretnego przypadku, które dotyczą sytuacji majątkowej i osobistej podmiotu już poszkodowanego, doznającego szkody¹². Tych zaś nie da się ustalić *ex ante*, co eliminuje możliwość zastosowania art. 439 k.c. przy którejkolwiek z wypracowanych przez doktrynę i orzecznictwo podstaw odpowiedzialności prewencyjnej.

Bardziej skomplikowane wydaje się zagadnienie możliwości ustalenia związku roszczenia prewencyjnego z tymi postaciami odpowiedzialności władzy publicznej za szkodę już wyrządzoną, która oparta jest na zasadzie bezprawności uregulowanej w przepisach art. 417¹ § 1, 2 i 3 k.c. Przewidują one odpowiedzialność za szkody wyrządzone takimi wrażliwymi przejawami wykonywania władzy publicznej jak: wydanie niezgodnego z prawem aktu normatywnego (art. 417¹ § 1 k.c.), prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji (art. 417¹ § 2 k.c., a także niewydanie orzeczenia lub decyzji, gdy obowiązek ich wydania przewiduje przepis prawa (art. 417¹ § 3 k.c.)). W każdym jednak przypadku naprawienia szkody można żądać dopiero po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu owej niezgodności z prawem.

Stwierdzenie niezgodności z prawem aktu normatywnego należy do kompetencji Trybunału Konstytucyjnego lub sądów administracyjnych i w tym zakresie przez „właściwe postępowanie” należy rozumieć przede wszystkim postępowanie przed tymi organami¹³. Właściwymi organami w przypadku stwierdzenia niezgodności z prawem orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych są sądy powszechne i Sąd Najwyższy¹⁴, a w przypadku wadliwości prawomocnych orzeczeń i ostatecznych decyzji administracyjnych są odpowiednio sądy administracyjne i właściwe organy administracji publicznej¹⁵.

Tym samym stwierdzenie niezgodności z prawem (bezprawności) wskazanych powyżej wrażliwych aktów władzy publicznej nie należy do kognicji sądów orzekających o odszkodowaniu. Motywy takiego rozwiązania normatywnego zostały szczegółowo omówione w literaturze i jak się wydaje nie budzą już wątpliwości¹⁶. Trudno zatem przyjąć, że do kognicji sądu cywilnego orzekającego o odpowiedzialności prewencyjnej należy samodzielne stwierdzenie bezprawności sprowadzającego stan zagrożenia działania lub

¹² Por. np. Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, Warszawa 2015, rozdz. VIII, § 1, pkt I, nb 9; J. Kuźmicka-Sulikowska [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, kom. do art. 417², nb 6.

¹³ Por. np. Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody...*, rozdz. V § 2.

¹⁴ Por. np. Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody...*, rozdz. VI § 2, pkt II.

¹⁵ Por. np. Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody...*, rozdz. VI § 2, pkt III.

¹⁶ Por. np. Z. Banaszczyk [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, red. K. Pietrzkowski, kom. do art. 417¹, nb 1; M. Safjan, *Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej (po 1 września 2004 roku)*, Warszawa 2004, s. 42; E. Bagińska [w:] *System Prawa Administracyjnego*, t. 12, *Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji*, red. R. Hauser, A. Wróbel, Z. Niewiadomski, Warszawa 2016, rozdział VI, § 24, pkt I i II.

zaniechania organów władzy publicznej, które mogłoby co najmniej potencjalnie być odmiennie ocenione we właściwym postępowaniu o stwierdzenie niezgodności z prawem omawianych tu przejawów wykonywania władzy publicznej wyrządzających, które doprowadziło już do wyrządzenia szkody. Takie rozwiązanie prowadziłoby do nieakceptowalnej wewnętrznej sprzeczności systemu ochrony cywilnoprawnej. Dlatego też, skoro ustawodawca władczo przesądził o kompetencji organów oceniających niezgodność z prawem poszczególnych aktów władzy publicznej, to powinna ona mieć charakter jednorodny i odnosić się do wszystkich jej aspektów, zarówno związanych z odpowiedzialnością odszkodowawczą, jak i prewencyjną.

Odmienne kształtuje się sytuacja dotycząca kognicji sądu orzekającego o odpowiedzialności prewencyjnej w odniesieniu do takich przejawów wykonywania władzy publicznej, które w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej uregulowane zostały w art. 417¹ § 4 k.c. Skoro przepis ten wprost przyznaje sądowi odszkodowawczemu kompetencję do samodzielnego ustalenia bezprawności szkodzącego zachowania polegającego na zaniechaniu legislacyjnym, to trudno byłoby uznać, że kompetencji tej nie miałby sąd orzekający o odpowiedzialności prewencyjnej Skarbu Państwa. Inną sprawą jest natomiast skuteczność nakazującego *stationes fisci* Skarbu Państwa (lub *stationes comunis*) aktywność legislacyjną, której brak generuje bezpośrednie zagrożenie szkodą.

Podobnie, skoro żaden prejudykant stwierdzający bezprawność zachowania się podmiotów wykonujących władzę publiczną nie jest wymagany w przypadku orzekania o ich obowiązku odszkodowawczym uregulowanym w art. 417 k.c., to nie ma żadnych przeszkód, aby oceniając zasadność roszczenia prewencyjnego, sąd cywilny samodzielnie ustalał, czy bezprawne jest zachowanie władzy publicznej, które nie przybiera postaci objętych hipotezami zawartymi w art. 417¹ k.c., a jest zatem działaniem faktycznym prowadzącym do stworzenia stanu bezpośredniego zagrożenia szkodą.

Konstatacja ta może oczywiście budzić wątpliwości, czy przyznanie sądowi cywilnemu możliwości prewencyjnej kontroli takich działań organów władzy publicznej pod kątem ich zgodności z prawem nie będzie kolidowało z konstytucyjnie ustalonym trójpodziałem władzy.

Uwzględniając charakter regulacji zawartej w art. 439 k.c., szczególną uwagę należy przede wszystkim zwrócić na fakt, że na podstawie wskazanych w tym przepisie przykładów zachowań mogących generować zagrożenie uzasadniające powództwo prewencyjne, stwierdzić można, że perspektywa wystąpienia szkody na skutek określonego tam zachowania musi być wręcz nieuchronna¹⁷. Stopień nieuchronności danego zagrożenia z pewnością pozostaje tym lepiej mierzalny, im bardziej wynika ono z czysto fizycznych aspektów otaczającej nas materii. Z reguły jednak trudno będzie oszacować poziom niebezpieczeństwa płynącego z bardziej abstrakcyjnych zdarzeń, jakimi mogą pozostawać bezprawne działania faktyczne organów władzy publicznej, ponieważ coraz częściej wpływ ten przybiera różnorodny i zgoła niespodziewany charakter. Stąd w przypadku oceny stopnia bardziej abstrakcyjnego zagrożenia element jego bezpośredniości powinien

¹⁷ Zob. W. Dubis [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, podobnie SA w Gdańsku w wyroku z 25.11.2014 r., V ACa 637/14, Legalis.

podlegać szczególnie zawężającej wykładni ograniczającej się do dosłownego rozumienia tego słowa¹⁸.

Oczywiste pozostaje więc i to, że bezprawne wykonywanie władzy publicznej stwarzać może również niebezpieczeństwo o charakterze czysto faktycznym, wywołując zagrożenie powstania szkody o typowej dla roszczenia prewencyjnego naturze. Chodzi może przede wszystkim o czynności organizatorskie wykonywane przez podmioty wykonujące władzę publiczną. Za przykład mogą służyć zagrożenia wynikające z tzw. „bezprawności organizacyjnej”. W obecnej sytuacji związanej z organizacją ochrony zdrowia można sobie przykładowo wyobrazić podmiot leczniczy (szpital) finansowany ze środków publicznych, którego funkcjonowanie na skutek nieakceptowalnych zaniedbań organizacyjnych ze strony osoby prawnej wykonującej władzę publiczną (NFZ), sprawiać będzie w potocznym tego słowa znaczeniu bezpośrednie zagrożenie doznania szkody nie tylko dla niego, ale także dla jego pracowników i pacjentów. Osoby pracujące w takim szpitalu mogłyby bowiem argumentować, że ze względu na wiążącą ich przysięgę Hipokratesa nie są w stanie zaprzestać opieki nad pacjentami, a w obliczu drastycznych niedoborów personelu medycznego w szpitalu, są one niejako zmuszone do heroicznej pracy stwarzającej bezpośrednie zagrożenia dla ich zdrowia psychicznego i fizycznego, a w skrajnych sytuacjach – nawet życia¹⁹. Oczywiście pozostaje też, że sytuacja taka generuje także zagrożenie dla osób hospitalizowanych w takim szpitalu²⁰. Rozpoznając ten kazus, należy zwrócić uwagę na kilka ograniczeń w możliwości zastosowania w tym przypadku art. 439 k.c. Po pierwsze, obiektywna wadliwość organizacyjna osoby prawnej, jaką jest w tym przypadku NFZ, musi dotyczyć obszaru wykonywanego przez nią *imperium*. Po drugie, podmiotem legitymowanym czynnie do wystąpienia z żądaniem ochrony prewencyjnej będzie jedynie osoba bezpośrednio narażona doznanie szkody, co oznacza, że będzie nią podmiot leczniczy (szpital), a nie będą nimi ani jego pracownicy, ani tym bardziej jego pacjenci, dla których ewentualne niebezpieczeństwo wyrządzenia szkody, choć będzie pozostawać w normalnym związku przyczynowym z zagrożeniem, będzie miało charakter pośredni. O bezpośrednim niebezpieczeństwie wyrządzenia szkody decyduje nie tylko

¹⁸ Charakter wąsko rozumianej bezpośredniości grożącej szkody dobrze oddaje ocena, którą wyraził SR Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w wyroku z 28.04.2017 r., III C 839/15 (LEX nr 2318186), w którym rozpoznając oparte na podstawie z art. 439 k.c. żądanie o wycinki drzewa, sprowadzającego ze względu na wiek niebezpieczeństwo oderwania się jego konarów, Sąd oddalił powództwo, gdyż powołany w sprawie biegły stwierdził, że takie niebezpieczeństwo może wprawdzie zaistnieć, lecz nie wcześniej niż za 2 lata, co doprowadziło Sąd do konstatacji o braku bezpośredniego zagrożenia szkodą.

¹⁹ Zdarzają się bowiem sytuacje, że lekarze zatrudnieni na podstawie umowy cywilnoprawnej niekiedy umierają z przepracowania, np. na zawał mięśnia sercowego.

²⁰ Ewentualne przykłady takich sytuacji można mnożyć – mogłoby chodzić np. o niezapewnianie pracownikom szpitala środków ochrony osobistej takich jak np. maseczki, czy też środków do dezynfekcji. Ważne jednak, by zaniedbania, o których mowa, miały swą przyczynę w strukturalnych zaniedbaniach władzy publicznej.

nieuchronność jej wystąpienia, ale także i to, że z punktu widzenia osoby poszkodowanego szkoda ta będzie miała charakter bezpośredni²¹.

Na kanwie dotychczasowych rozważań zbudować można tezę, że powództwo prewencyjne wobec niezgodnych z prawem faktycznych działań i zaniechań organów władzy publicznej, jest możliwe w sytuacji, w którym zachowania te już na etapie poprzedzającym wystąpienie szkody są bezprawne, a ponadto w ich konsekwencji niemalże pewne jest wystąpienie spodziewanej szkody. Taki sposób rozumienia bezpośredniości określonej w art. 439 k.c. tworzy bowiem stan, w którym odrzucenie rozważanej możliwości, oznaczałoby, iż sąd cywilny, będąc świadomy bezprawności przedmiotowych zachowań władzy publicznej, a także mając pewność co do nieuchronności wystąpienia wiążącej się z nimi szkody, rozumianej jako szkoda bezpośrednia, mógłby udzielić ochrony osobom zagrożonym jej wystąpieniem, dopiero gdy szkodą tą zostałyby dotknięte. W obliczu wyraźnej nieuchronności szkody zdaje się jednak, że takie stanowisko nie byłoby racjonalne. Skoro bowiem sąd cywilny, dokonując kontroli działań władzy publicznej na podstawie art. 417 k.c., może badać ich zgodność z prawem jako pierwszy organ (brak wymogu prejudykatu), to następcość sprawowanej kontroli ogranicza się jedynie do przesłanki wystąpienia szkody. Jeżeli jednak wystąpienie szkody zdaje się nieuniknione, to uzależnienie możliwości uruchomienia kontroli od faktu wystąpienia szkody, jawi się jako nielogiczne i sprzeczne z aksjologicznymi założeniami systemu prawa. Innymi słowy – niezrozumiałe wydaje się, aby sąd cywilny, nie będąc związany przesłanką prejudykatu i uprawniony do pierwotnej oceny niezgodności z prawem działań władzy publicznej, oceniając powództwo z art. 439 k.c., zmuszony byłby najpierw takie powództwo oddalić, a niedługo później uwzględnić powództwo wywiedzione na podstawie art. 417 k.c. ze względu na zmaterializowanie się zagrożenia w postaci wystąpienia szkody, której wywołania można się było obiektywnie spodziewać.

Stanowisko takie jest tym bardziej uzasadnione w sytuacji, w której osobie domagającej się ochrony przed szkodą w drodze wytoczenia powództwa prewencyjnego, nie przysługują już żadne inne środki prawne mogące zapewnić jej wolność od utrzymującego się stanu zagrożenia. Zaprezentowana dotychczas analiza roszczenia prewencyjnego

²¹ Por. w tym zakresie Z. Banaszczyk, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej*, rozdz. IV, § 1, nb 19–21.

Przedstawiony przez mnie podgląd ten nie jest jednak powszechnie akceptowany; o konstrukcji deliktowej odpowiedzialności odszkodowawczej i objęciem nią (poza przypadkami ustawowo wymienionymi) tylko szkód bezpośrednich, por. np. Z. Banaszczyk, *Szkody bezpośrednie i pośrednie a podmiotowy zakres odpowiedzialności odszkodowawczej*, PS 2016/2, a także M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, Warszawa 2014, s. 69 i n oraz 319 i n., tenże, *Ograniczenie indemnizacji do podmiotów bezpośrednio poszkodowanych – w związku z nowelizacją art. 446 Kodeksu cywilnego*, PS 2014/3, s. 13–14 oraz P. Machnikowski [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, 2014, s. 405, Nb 26. Pogląd odmienny reprezentują m.in.: M. Ferdyn, *Szkoda pośrednia – pojęcie oraz prawne podstawy jej naprawienia*, „Kwartalnik KSSiP” 2011/1, s. 119, R. Strugała, *Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego*, Warszawa 2019; tenże, *Odpowiedzialność deliktowa wobec osób pośrednio poszkodowanych: podmiotowe granice obowiązku odszkodowawczego w kontekście pojęcia szkody*, SPP 2017/2, s. 29–30; oraz B. Lackoroński [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, wyd. 29, Warszawa 2021, kom. do art. 415, pkt D. Podmiotowy zakres odpowiedzialności, nb. 33 i 34.

skierowanego przeciwko niezgodnemu z prawem wykonywaniu władzy publicznej w głównej mierze dokonana została przez pryzmat regulacji zawartych w Kodeksie cywilnym. Odrębną natomiast kwestią pozostaje ocena, czy sprawę, której przedmiotem w kontekście niniejszych rozważań pozostaje roszczenie określone w art. 439 k.c., będzie można uznać za sprawę cywilną poddającą się rozpoznaniu w ramach drogi sądowej (art. 1 k.p.c.). Przyjąć należy, że zakres spraw mogących być objętych roszczeniem przewidzianym w art. 439 k.c. w kontekście działań władzy publicznej jest na tyle szeroki, iż nie da się jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy roszczenie takie będzie mogło być rozpoznane w postępowaniu cywilnym. Każda sprawa tego rodzaju powinna bowiem podlegać indywidualnej ocenie dokonywanej przez sąd cywilny z uwzględnieniem wszystkich jej okoliczności.

W takiej sytuacji szczególne wątpliwości może wzbudzać kwestia równości stron stosunku prawnego, bez której nie sposób mówić o sprawie cywilnej. Pamiętać jednak należy, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Sądu Najwyższego dopuszczalność drogi sądowej zależy od okoliczności faktycznych przytoczonych przez powoda jako podstawa roszczenia, nie jest natomiast warunkowana wykazaniem istnienia tego roszczenia²². Konsekwencją tego stanowiska jest pogląd, że droga sądowa jest dopuszczalna, gdy powód przedstawił okoliczności i zdarzenia, które mogą stanowić cywilnoprawne źródło jego żądań²³.

Wobec powyższego wydaje się, że jeżeli działania faktyczne polegające na niezgodnym z prawem wykonywaniu władzy publicznej będą w razie wyrządzenia szkody generowały skutki w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej na podstawie art. 417 k.c., to również generować powinny skutki cywilnoprawne na podstawie art. 439 k.c., jeżeli zagrożenie spowodowania szkodą z nich wynikające będzie bezpośrednie. Pamiętać też trzeba, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęło się, iż w wypadku, gdy na którymkolwiek etapie sprawy sąd cywilny stwierdzi niedopuszczalność drogi sądowej, to jest on zobowiązany wskazać inny sąd (organ), do którego właściwości jej rozpoznanie należy²⁴. Pogląd ten sprawia, że jeżeli powód dochodzący roszczenia z art. 439 k.c. nie będzie miał żadnej innej drogi prawnej, za pośrednictwem której byłby w stanie uwolnić się od grożącego mu niebezpieczeństwa wywołanego niezgodnymi z prawem działaniami lub zaniechaniami władzy publicznej, to nawet jeżeli przedstawiona do oceny sądu cywilnego sprawa może nie mieć stricte cywilnego charakteru, to i tak sąd ten będzie mógł ją rozpoznać, realizując w ten sposób określone w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP prawo każdego obywatela do sądu.

W konkluzji niniejszych rozważań stwierdzić należy, że zakres ograniczeń, przed jakim staje sąd cywilny rozpoznający roszczenie prewencyjne podmiotu domagającego się ochrony przed grożącymi szkodą zachowaniami podmiotów wykonujących władzę publiczną, skłania do postawienia tezy, zgodnie z którą obecnie art. 439 k.c.

²² Tak np. postanowienie SN z 22.04.1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 6; postanowienie SN z 10.03.1999 r., II CKN 340/98, OSNC 1999, nr 9, poz. 161 oraz postanowienie SN z 19.03.1999 r., II CKN 984/98, OSNC 1999, nr 10, poz. 180.

²³ Zob. wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK 2000/5, poz. 143.

²⁴ Tak postanowienie SN z 21.05.2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003/2, poz. 31.

stał się – w tym co najmniej zakresie – narzędziem zupełnie nieskutecznym. Stanowi to kolejne potwierdzenie poglądu, iż przewidziana w art. 439 k.c. konstrukcja prawna nie spełnia pokładanych w niej oczekiwań²⁵.

Inspiracją do przygotowania i podarowania Panu Profesorowi Wojciechowi Katnerowi tej wypowiedzi był fakt podejmowania przez Jubilata prac badawczych także nad zagadnieniem roszczeń prewencyjnych, czego dowodem jest m.in. artykuł Jego autorstwa zatytułowany „Roszczenie o zapobieżenie szkodzie w stosunkach sąsiedzkich”, „Nowe Prawo” 1979/12.

²⁵ Tak trafnie A. Smieja [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, s. 671–672, gdzie nawet tytuł pomieszczonego tam fragmentu wypowiedzi brzmi: „Niespełnione nadzieje wiązane z generalną akcją prewencyjną przewidzianą w art. 439 k.c.”.

MIROSŁAW BĄCZYK

Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu
Sędzia SN w stanie spoczynku

WSPÓŁCZESNY I PRZYSZŁY MODEL PRAWNY SUBROGACJI W PRAWIE POLSKIM

I. UWAGI WSTĘPNE

Subrogacja należy do klasycznych instytucji prawa obligacyjnego, regulowana jest w wielu systemach prawnych. Wywodzona tradycyjnie z rzymskiej, justyniańskiej konstrukcji *beneficium cedentium actionum*¹, stanowi obecnie uniwersalną instytucję regulowaną w wielu kodeksach cywilnych jako jeden ze sposobów zmiany wierzyciela w stosunkach obligacyjnych (*successio in locum creditoris*)². Jeżeli jej współczesne kontury prawne w ogólnych zarysach wydają się pozostawać w wielu porządkach prawnych w pewnym stopniu ustabilizowane, to zasadniczym problemem pozostaje kwestia, czy i w jakim zakresie należałoby pozostawić samym stronom obligacyjnej relacji „triangularnej”: wierzyciel pierwotny, wierzyciel nowy i dłużnik wywołanie skutku w postaci zmiany wierzyciela) i z jakimi oryginalnymi konsekwencjami prawnymi³. Innymi słowy, chodzi o to, czy szczególne następstwo wierzyciela miałoby się odbywać przede wszystkim z woli ustawodawcy (*ex lege*), przy założeniu, że tylko do ustawodawcy należy rozbudowywanie sytuacji zrealizowania się zmiany (subrogacja ustawowa), czy w jakiejś mierze pozostawia się podmiotom wspomnianego stosunku „triangulacyjnego” swobodę w dokonywaniu takiej zmiany. Konsekwencje prawne takich założeń jurydycznych są istotne. W sytuacji pierwszej subrogacja ustawowa może tworzyć tylko pewną „postać” cesji wierzytelności, zostaje poddana jej reżimowi prawnemu i w zasadzie traci cechy instytucji autonomicznej

¹ Zob. np. K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1973, s. 422; W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1967, s. 479.

² Zob. np. J. Hewellek, *Die Personlichen Surrogation. Eine vergleichende Untersuchung von Rechtsübergangen zu Regresszwecken*, Tübingen 2010, s. 15–28 (szeroka analiza powstania i rozwoju tej figury prawnej w prawie rzymskim, niemieckim, hiszpańskim i angielskim).

³ Por. np. J. Hewellek, *Die Personlichen...*, s. 371 i n., 425–429; D. Philippe, *La subrogation: support juridique du factoring en Belgique?*, „Journal de Tribunaux” 1980/4, s. 240–243 (korzyści subrogacji umownej dla instytucji faktoringu w Belgii; połączenie techniki zapłaty z wpisem wierzytelności płaconego na jego conto correte)

(model charakterystyczny dla systemu germańskiemu). W sytuacji drugiej (w tzw. modelu francuskim) obok subrogacji ustawowej pojawia się także „subrogacja umowna”, poddawana wprawdzie reżimowi cesji w ogólnych zarysach, ale już jako instytucja autonomiczna, bowiem strony umowy o subrogację mogą tworzyć zręby dla niej odrębnego od cesji reżimu prawnego.

W opracowaniu podjęto próbę odpowiedzi na pytanie o rozwój prawnego modelu subrogacji w prawie polskim (pkt II, III i V) przy założeniu, że powinien od odpowiadać przede wszystkim potrzebom polskiej praktyki kontraktowej (pkt IV).

II. KONSTRUKCJA PRAWNA SUBROGACJI USTAWOWEJ *DE LEGE LATA*

W literaturze polskiej i obcej nie ma zasadniczych kontrowersji w zakresie przedstawienia **prawnego mechanizmu subrogacji legalnej**. Wychodzi się z ogólnego założenia, że podstawienie *ex lege* podobnie jak cesja (art. 509 k.c.) stanowi przykład sukcesji szczególnej translatywnej, w której podmiot podstawiony (subrogowany, solvens) staje się następcą prawnym podmiotu podstawiającego (poprzedniego wierzyciela, accipiens)⁴. Pojawia się tu zatem element kontynuacji i tożsamości prawnej wierzytelności objętej subrogacją⁵. Stąd wynika ogólne określenie subrogacji także jako „wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela”. Skutek taki wywołują dwa zdarzenia: „splata wierzytelności” i jednocześnie „nabycie” tej wierzytelności przez podstawionego (art. 518 par. 1 k.c.). We współczesnej literaturze polskiej nie poświęca się wiele miejsca prawnemu mechanizmowi transferu wierzytelności, skoro „gaśnie” ona dla wierzyciela i jednocześnie „powstaje” dla osoby trzeciej (jej) nabywcy⁶. Nie jest to zresztą zasadniczy problem. Można tylko przyjąć, że gaśnie poprzedni stosunek prawny wierzyciel – dłużnik, osoba trzecia staje się podmiotem podstawionym, a prawna sytuacja dłużnika pozostaje bez zmian. Oba wspomniane zdarzenia powstają równocześnie, gdy w chwili dokonywania zapłaty wystąpiły już wszystkie przesłanki (ogólne i szczególne) określone postaci subrogacji legalnej (art. 518 par. 1 pkt 1–4 k.c.). Przesłanki te wskazują na istnienie tzw. stanu subrogacyjności, tj. możliwości zrealizowania się skutków subrogacji.

⁴ Zob. np. A. Szpunar, *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Kraków 2000, s. 51–52; w literaturze włoskiej np. C. Massimo Bianca, *Diritto civile*, t. IV, *L'obbligazione*, Milano 1993, s. 358; w literaturze francuskiej np. F. Terre, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 1999, s. 1 1326 i n.; F. Ameli, *Droit civil. Les obligations*, Paris 1997, s. 263 i n.

⁵ Zob. np. uzasadnienie uchwały SN z 17.07.2003 r., III CZP 43/03, OSNC 2004/10, poz. 151.

⁶ W innych systemach prawnych czyni się szersze próby wyjaśnienia juretycznej nielogiczności twierdzenia o jednoczesnym „wygaśnięciu” i „powstaniu” wierzytelności; zob. np. C. Massimo Bianca, *Diritto...*, s. 356–358 (tamże analiza krytyczna różnych koncepcji, m.in. tzw. wygaśnięcia relatywnego – l'idea dell'estinzione relativa); w prawie hiszpańskim – zob. np. J.L. Lacruz Berdejo i in., *Elementos de derecho civil, II, Derecho de obligaciones*, t. I, Madrid 2007, s. 220–223; w literaturze angielskiej mówi się tu o tzw. odradzającej się subrogacji – „reviving subrogation”, zob. np. S. Meier, *Subrogation*, <https://hwb-eup2009.mpipriv.de/wygaste-roszczenie-ozywa-dla-celow-regresowych> (dostęp: 10.09.2021 r.).

Z racji występowania takich skutków z systematycznego punktu widzenia można by subrogację, jako instytucję prawa obligacyjnego, umieścić w przepisach k.c. zarówno w rozdziale dotyczącym wykonywania (szerzej – umarzania zobowiązania; model romański, *la subrogation par execution*), jak i wśród przepisów poświęconych zmianom po stronie wierzyciela (model germański, *die Legalzession, die gesetzliche Forderungsübertragung*). W przepisach k.c. różnych państw przepisy subrogacji umieszczone w tytule o zmianie wierzyciela podobnie jak w przepisach k.z. z 1933 r. (art. 177–181 k.c.), przewidujących jednak wprost możliwość dokonywania także subrogacji umownej⁷. Określona systematyzacja może, oczywiście, sugerować wybór odpowiedniej koncepcji legislacyjnej konstrukcji subrogacji⁸, ale – jak się przekonamy dalej – nie musi takiej koncepcji definitywnie przesądzać. W systemach prawnych, podkreślających znaczenia przede wszystkim subrogacji legalnej, przyjmuje się rozwiązanie drugie (np. w prawie niemieckim, szwajcarskim)⁹. Natomiast w ustawodawstwach przewidujących wyraźną regulację prawną dwóch postaci subrogacji (legalnej i umownej, systemy dualistyczne) przepisy obejmujące te postaci subrogacji umieszcza się w grupie przepisów poświęconych wykonaniu lub przyczynom umorzenia zobowiązań (np. w k.c. włoskim, francuskim¹⁰, hiszpańskim, k.c. Quebec, rumuńskim). W literaturze francuskiej, także po reformie prawa kontraktowego w 2016 r., podkreśla się, że subrogacja nie stanowi *une opération translatrice autonome, mais une modalité du paiement*¹¹. Ten punkt widzenia prowadzi do ogólnego wniosku, że subrogacja (legalna i umowna) stanowi tylko „uboczny efekt zapłaty” w interesie spłacającego¹². Staje się zatem jedynie instrumentem mającym zapewnić prawną efektywność roszczenia „regresowego” osoby trzeciej wobec dłużnika (funkcja gwarancyjna subrogacji). To zapewne dobra ilustracja cechy autonomicznego charakteru substytucji wobec cesji.

W związku z ogólnym sformułowaniem art. 518 par 1 k.c. (verba legis „osoba trzecia nabywa spłaconą wierzytelność do wysokości dokonanej zapłaty”) powstaje pytanie o **podmiotowy i przedmiotowy zasięg subrogacji legalnej**. Ze wspomnianego przepisu

⁷ Szerzej np. J. Korzonek, I. Rosenblut, *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, t. I. Kraków 1934, s. 390; F. Zoll, *Zobowiązania w zarysie*, Warszawa 1945, s. 115–116; R. Longchamps de Brier, *Zobowiązania*, Warszawa 1948, s. 310 i n.; K. Zawada, *Umowa przelewu wierzytelności*, Kraków 1990, s. 23–24.

⁸ Zob. np. K. Zawada, *Umowa...*, s. 23; A. Szpunar, *Wstąpienie...*, s. 43 i n.; P. Katner, *Przeniesienie wierzytelności w umowie faktoringu*, Warszawa 2011, s. 301–302 (i podana tam literatura).

⁹ Zob. np. D. Medicus, *Schuldrecht. Allgemeiner Teil*, München 1984, s. 310–311; A. Furrer, M. Müller-Chen, *Obligationenrecht. Allgemeiner Teil*, Zurich–Basel Genf 2012, s. 657; podobnie w art. 387 kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej.

¹⁰ Zob. np. F. Terre, P. Simler, Y. Lequette, *Droit...*, s. 1136 i n.

¹¹ Zob. A. Bambe, J. Bourdoiseau, *Le régime juridique de la subrogation (légale et conventionnelle)*, <https://aurelienbambe.com> (dostęp: 10.09.2021 r.).

¹² Tak np. A. Bambe, J. Bourdoiseau, *Le régime...* („le tranfer de créances à titre accessoire à un payment”); w literaturze włoskiej – C. Masimo Bianca, *Diritto...*, s. 358–359 (przy subrogacji accent nie na sam tranfer wierzytelności, ale na zapewnienie podstawionemu instrumentu odzyskania należności od dłużnika; „Il problema pratico e quello di garantire il recupero della somma erogata al terzo”); S. Meier, *Subrogation*, <http://hwb-euo2009.mpipriv.de> (surogacja w prawie francuskim jako instytucja hybrydowa, „eine Sondernform der Erfüllung” (dostęp: 10.09.2021 r.).

wynika, że podmiotami stosunku subrogacyjnego jest płacący (*solvens*) i dłużnik w stosunku pierwotnym, a przedmiotem transferu *ex lege* pozostaje spłacona wierzytelność. Rozwój ustawodawstwa szczegółowego wskazuje na to, że roszczenia płacącego mogą być skierowane nie tylko wobec pierwotnego dłużnika, ale także do innych osób. Nie chodzi tu tylko (co jest oczywiste) o następców ogólnych i wskazane przez niektóre przepisy przypadki następstwa szczególnego (np. wynikającego z art. 55(4) k.c.)¹³, ale o grupę podmiotów, wobec których roszczenia płacącego mogą być w ogóle efektywnie prawnie. Na przykład w art. 23 ust. 1 ustawy z 13.07.2006 r. o ochronie roszczeń pracowników w razie niewypłacalności pracodawcy (cyt. dalej jako „ustawa z 13.07.2006 r.”) przewidziano przejście z mocy prawa na rzecz Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych (FGSP) „roszczenia wobec pracodawcy lub innej osoby zarządzającej majątkiem pracodawcy [...] albo roszczenia do masy upadłości o zwrot wypłaconych świadczeń). Gdy przewiduje się wprost subrogację *ex lege* dla płacącego gwaranta na podstawie umowy gwarancji (bankowej, ubezpieczeniowej), zazwyczaj gwarant wstępuje w prawa zaspokojonego beneficjenta gwarancji, tj. w wierzytelność objętą zabezpieczeniem gwarancyjnym (art. 12a ustawy z 7.07.1994 r. o gwarantowanych przez Skarb Państwa ubezpieczeniach eksportowych, Dz.U. z 2020 r., nr 1135, ze zm.; cyt. dalej „jako ustawa z 7.07.1994 r.”). Spotyka się także inne sytuacje, w których mechanizm subrogacji powoduje *ex lege* nabycie nietożsamej wierzytelności z już spłaconą. Otóż zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy z 16.09.2011 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego... (Dz.U. z 2019 r., poz. 471 ze zm., Dz.U. Nr 1177) bank spełniający świadczenie gwarancyjne nie wstępował w wierzytelność nabywcy wobec dewelopera, objętą gwarancją, ale nabywał „roszczenie przysługujące nabywcy przeciwko bankowi prowadzącemu rachunek powierniczy”¹⁴. Jak można sądzić, podstawowe elementy konstrukcyjne subrogacji *ex lege* i jej funkcja jurydyczna zostają zachowane mimo wspomnianych modyfikacji prawnych¹⁵. Chodzi tu zatem o przypadki subrogacji ustawowej przewidziane w art. 518 par. 1 pkt 4 k.c.¹⁶

Warto zwrócić uwagę na **ogólne przesłanki subrogacji ustawowej** wskazane przede wszystkim w przepisie art. 518 k.c. Pamiętać należy także o przesłankach dalszych (**szczegól-
gółowych**), określonych w wymienionych w ustawie przypadkach podstawienie *ex lege* (np. w art. 828 k.c. i in.). Mogą być one odpowiednio weryfikowane w procesie subrogowanego przeciwko dłużnikowi w wyniku odpowiedniego zarzutu podniesionego przez

¹³ Por. np. wyrok SA w Poznaniu z 27.07.2009 r., I ACa 196/o6, Lex 1641363.

¹⁴ Zob. T. Czech, *Ustawa deweloperska. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 298 (przepisy tej ustawy zostały uchylone nową ustawą z 20.05.2021, Dz.U. z 2021 r. poz. 1777; przyjęto inną koncepcję ochrony prawnej nabywcy nieruchomości).

¹⁵ Zob. np. uzasadnienie postanowienia SN z 10.12.2009 r., III CZP/o9, Lex nr 551059; K. Baran [w:] *System prawa pracy*, t. III, *Indywidualne prawo pracy. Część szczegółowa*, red. M. Gersdorf, K. Rączka, Warszawa 2021, lex/el; niektórzy autorzy w treści art. 23 ust. 1 ustawy z 13.07.2006 r. dostrzegają nawet „konstrukcję ustawowej cesji wierzytelności pracowniczej [...] do wysokości wypłaconych kwot”, tak np. M. Gersdorf, *Niewypłacalność pracodawcy w prawie pracy*, Warszawa 2002, s. 88–89.

¹⁶ Podobnie wyrok SN z 28.08.2008 r., III CSK 102/08, Lex br 560573; wyrok SN z 28.07.2017 r., II CSK 402/16, R.Pr. 2017/4, s. 165.

tego dłużnika. W tym opracowaniu wskazano jedynie na ogólne przesłanki subrogacji legalnej, a także na sposób ujęcia niektórych z nich.. Nie było naszym zamierzeniem przedstawienie szczegółowych przypadków tej instytucji w prawie polskim.

Zasadniczą przesłankę subrogacji ustawowej stanowi **zapłata** należności, dokonana przez podstawionego na rzecz podstawiającego. Można ją określić jako „zapłatę subrogacyjną”. Oznacza to konieczność rzeczywistego przyjęcie świadczenia przez wierzyciela (art. 518 par. 2 k.c.). Nie ma przy tym znaczenia sama postać dokonanej skutecznie zapłaty, byle doszłoby do umorzenia zobowiązania poprzedniego wierzyciela wobec dłużnika. Do dyspozycji płaćcego i obu stron pozostają wszystkie typowe postaci umorzenia zobowiązania (np. *datio in solutum*, złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego, nawet potrącenie, np. dokonane przez poręczyciela w warunkach określonych w art. 883 par. 2 k.c.). Efekty subrogacji legalnej można także łączyć z egzekucyjnym (niedobrowolnym) zaspokojeniem należności wierzyciela.

Jak się wydaje, przesłanki subrogacji nie stanowi **wymagalność spłacanej wierzytelności** w chwili dokonywania spłaty¹⁷. Skutki subrogacji mogłyby zatem nastąpić w razie przyjęcia przez wierzyciela niewymagalnego jeszcze świadczenia osoby trzeciej. Nie przekonuje stanowisko odmienne¹⁸. W przepisie art. 518 k.c. nie wspomina się bowiem o takiej przesłance subrogacji, a art. 518 par. 2 k.c. wskazuje tylko na obowiązek przyjęcia przez wierzyciela świadczenia już wymagalnego¹⁹. Może on zatem odmówić przyjęcie świadczenia, gdy roszczenie nie było jeszcze wymagalne. Ale może także przyjąć świadczenie niewymagalne i tym samym doprowadzić subrogację do skutku. Gdy świadczenie spełnia np. poręczyciel, nie ma znaczenia to, że nie zaktualizował się także jego obowiązek wykonania zobowiązania poręczycielskiego (skoro należność główna nie była jeszcze wymagalna²⁰). W tej sytuacji niezbędne byłoby jednak oddzielenie momentu powstania skutku subrogacji (zmiany wierzyciela) i skuteczności prawnej roszczenia subrogacyjnego, zgłoszonego przez płaćcego wcześniej poręczyciela wobec dłużnika głównego²¹. Ten ostatni mógłby bowiem powołać się na zarzut przedwczesności zgłoszonego roszczenia subrogacyjnego (np. z racji niepowstania jeszcze wymagalności długu głównego i ewentualnie z braku także wymagalności roszczenia wierzyciela wobec poręczyciela, art. 881 k.c.).

Spłacana wierzytelność (nawet jeszcze niewymagalna) musi **istnieć jurydycznie**. Subrogacja (inaczej niż cesja) nie obejmuje oczywiście wierzytelności przyszłej i jeszcze prawnie nie ukształtowanej. Z reguły przyjmuje się, że wierzytelność powinna być **pieniężna**, co może wynikać z treści art. 518 par. 1 k.c. (verba legis: „spłacona wierzytelność”).

¹⁷ Podobnie np. D. Philippe, *La subrogation...*, s. 240.

¹⁸ Zob. np. wyrok SN z 7.04.2005 r., II CK 576/04, OSNC 2006/3, poz. 53.

¹⁹ Tak też np. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2020, s. 408.

²⁰ Zob. np. uzasadnienie wyroku SN z 7.11.2008 r., II CSK 293/08, OSBN-ZD 2009/3, poz. 70; Sąd Okręgowy w tej sprawie przyjął odmienne stanowisko i kwestionował nietrafnie skuteczność subrogacji poręczyciela.

²¹ Podobnie, jak się wydaje, J. Jastrzębski, *Przelew wierzytelności w orzecznictwie SN*, „Glosa” 2006/2, s. 45 i n.

W każdym razie przemawiać za tym mają także względy natury praktycznej²². W obrocie bankowym spłata wierzytelności w walucie obcej (np. należności kredytowej, objętej gwarancją, może spowodować nabycie przez płacącego gwaranta (bank, ubezpieczyciela) roszczenia subrogacyjnego wobec zlecającego udzielenie gwarancji. W takiej sytuacji aktualny stać się może przepis art. 358 k.c.

Umowne zakazy **wyłączające cesję lub powodujące jej ograniczenie** (*pactum de non cedendo*) nie stanowią przeszkody do powstania skutków subrogacji ustawowej w odniesieniu do takiej wierzytelności. Skutkować mogą jedynie *inter partes*, ale już nie wobec podstawionego. Otwartym dla dyskusji zagadnieniem pozostaje kwestia innych, ewentualnych konsekwencji prawnych takich ograniczeń (np. w sferze roszczeń odszkodowawczych, gdy roszczenia subrogacyjne osoby trzeciej stają się skuteczne wobec dłużnika, którego z wierzycielem wiązało *pactum de non cedendo* i dłużnik liczył na podmiotową stabilizację swojego długu)²³.

Inaczej należałoby, jak się wydaje, odnosić się do subrogacji w wierzytelności, które objęte są **ex lege zakazem lub ograniczeniami** cesji (art. 509 par. 1 k.c.) Badając dopuszczalność (skuteczność) takich subrogacji, należałoby kierować się prawnym celem wspomnianych ograniczeń²⁴. Ramy artykułu nie pozwalają na szersze rozwinięcie tego zagadnienia. Ogólnie można by jednak twierdzić, że wierzytelność objęta surogacją ustawową powinna **być zbywalna ex lege**.

Analiza poszczególnych przypadków subrogacji (art. 518 par. 1–4 k.c., art. 828 k.c., art. 23 ustawy z 13.07.2006 r.) pozwala na wskazanie także na wyróżnienie przesłanki posiadania przez subrogowanego określonego **statusu prawnego podmiotu podstawionego**. To zasadniczy element różnicujący subrogację od tzw. wyręczenia w wykonaniu zobowiązania, przewidzianego w ogólnym przepisie art. 356 k.c. Wspomniany status determinowany jest istnieniem odpowiedniego, indywidualnego stosunku prawnego, który wiąże – jeszcze przed dokonaniem zapłaty – płacącego (podmiot podstawiony) i wierzyciela (podmiot podstawiający) lub dłużnika. Istnienie takich stosunków wynika z prawnej regulacji przypadków subrogacji, określonych w art. 518 par. 1 pkt 1–3 k.c., a także innych sytuacji prawnych, wskazanych w przepisach szczególnych (np. art. 828 k.c.; art. 23 ustawy z 13.07.2006 r., art. 12, art. 12a ustawy z 7.07.1994 r.). Stosunki te stanowią zarazem prawne uzasadnienie subrogacji ustawowej, jej przedmiotowego (jakie wierzytelności) i podmiotowego (wobec kogo pojawia się skutek subrogacji) zasięgu. W odniesieniu np. do poręczenia cywilnego w grę wchodzi stosunek poręczenia powiązany z wierzytelnością główną, łączący wierzyciela z poręczycielem, w zakresie hipoteki i zastawu – odpowiedni stosunek hipoteki lub zastawniczy. W razie ustanowienia zastawu przez osobę niebędącą dłużnikiem osobistym, uzasadnieniem subrogacji płacącego zastawcy (niemającego obowiązku zapłaty) będzie stosunek zastawniczy²⁵. Subrogację pojawiającą się w wyniku spłaty przez osobę trzecią należności wobec dłużnika, która

²² Odmienne J. Jastrzębski [w:] *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2019, s. 422.

²³ Zob. szerzej o tym J. Jastrzębski, *Przelew wierzytelności...*, s. 423.

²⁴ Podobnie A. Szpunar, *Wstąpienie w prawa...*, s. 182 (i powołana tam literatura).

²⁵ L. Zelechowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, *Część ogólna. Własność i inne prawa rzeczowe*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 1354.

ma pierwszeństwo przed prawem podmiotu spłacającego (art. 518 par. 1 pkt 2 k.c.), uzasadnia stosunek prawny, który łączy wierzyciela z dłużnikiem i jest źródłem wierzytelności objętej priorytetem zaspokojenia. Przy tzw. konwersji, przewidzianej w art. 518 par 1 pkt 3 k.c., prawnym uzasadnieniem subrogacji jest stosunek prawny kreowany odpowiednim porozumieniem podstawionego z dłużnikiem (wola dokonania zapłaty i zgoda dłużnika na subrogacyjny cel zapłaty). Ubezpieczyciel płaci poszkodowanemu (wierzycielowi) odszkodowanie i nabywa, z racji wcześniejszego ustanowienia stosunku ubezpieczenia, subrogacyjne roszczenie odszkodowawcze wobec dłużnika (sprawcy szkody, art. 828 par. 1 k.c., art. 13 ustawy z 7.07.1994 r.).

De lege lata w **dwojaki sposób** określono przesłankę statusu prawnego po stronie podstawionego w zakresie subrogacji ustawowej.

Po pierwsze, w art. 518 par. 1 pkt 1 k.c. posłużono się formułą ogólną, przypisując status podmiotu subrogowanego każdej osobie, która „płaci cudzy dług, za który jest odpowiedzialna osobiście lub pewnymi przedmiotami majątkowymi”. Po drugie, wskazuje się typowe (szczegółowe) sytuacje wstąpienia osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela (art. 518 par. 1 pkt 2–3 oraz sytuacje wskazane już w przepisach szczególnych). W pierwszej sytuacji zapewne chodziło o objęcie subrogacją podmiotów udzielających zabezpieczeń, osobistych i rzeczowych, przede wszystkim – poręczyciela cywilnego, zastawnika, podmioty ustanawiające hipotekę. Trzeba jednak wyraźnie stwierdzić, że wskazana próba syntetycznego ujęcia kręgu podmiotów postawionych na podstawie art. 518 par 1 pkt 1 k.c. (formuła „odpowiedzialności za cudzy dług”) okazała się nieudana, skoro *de lege* – po kilkudziesięciu latach obowiązywania tego przepisu – nie udało się wypracować w literaturze i w orzecznictwie jego odpowiedniej interpretacji. W dodatku tworzy on wciąż podstawę do prezentowania stanowisk przypadkowych kontrowersyjnych²⁶, przyznawanie roszczeń regresowych „gwarantowi” z art. 391 k.c., niekiedy nawet osobom trzecim ustanawianych kaucje bankowe (o czym dalej, pkt V). Stale pozostaje też nieustalony zakres zastosowania przepisu art. 518 par. 1 pkt 1 k.c. w obrocie prawnym²⁷. W wymiarze konstrukcyjnym przepis ten zawiera, jak się wydaje, nawet błędy jurydyczne. Jeżeli obecnie w opinii powszechnej stanowi on także podstawę roszczenia subrogacyjnego poręczyciela (por. dawny art. 638 k.z.), to na pewno nie sposób twierdzić *de lege lata*, że poręczyciel jakoby „płaci dług cudzy”. Umowa poręczenia tworzy wyodrębniony jurydycznie dług poręczycielski, za który poręczyciel odpowiada osobiście, przy czym w konstrukcji poręczenia tkwi obejmowanie nim zawsze wierzytelności cudzej („długu cudzego”) obarczającego dłużnika głównego (zapłata cudzego długu a objęcie zabezpieczeniem cudzej wierzytelności to zupełnie co innego). Odpowiednie *beneficium subrogationis* poręczyciela tkwi zawsze w samej konstrukcji poręczenia (zob. np. art. 2306 k.c.

²⁶ Zob. np. A. Burzak i in., *Ochrona praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego. Komentarz*, Lex 2012, stan prawny: 15 lipca 2012 r., art. 16 (uznano tam art. 16 ust. 1 komentowanej ustawy za rzekomo zbędny z racji istnienia art. 518 par. 1 k.c.); zob. też G. Tracz, *Umowa gwarancji*, Kraków 1998, s. 299–301 (wątpliwe próby uzasadnienia subrogacji *ex lege* z art. 518 par. 1 pkt 1 dla płacącego gwaranta).

²⁷ Por. np. J. Jastrzębski, *Przelew wierzytelności...*, s. 420.

francuskiego i par. 778 k.c. niemieckiego, art. 638 k.z.), a nie w prerogatywach przydanych mu dalszymi regulacjami.

Ten pierwszy sposób tworzenia zasięgu zastosowania subrogacji ustawowej (używanie formuł ogólnych) nie jest tylko właściwy rozwiązaniom prawa polskiego, również w innych systemach prawnych pojawiają się próby jak gdyby „generalizacji” przesłanki wystąpienia subrogacji legalnej (por. np. nowy przepis art. 1346 kodeksu cywilnego francuskiego, pkt VI). Na regulację taką wpłynęła ewolucja judykatury francuskiej w tej materii²⁸.

III. REŻIM PRAWNY SUBROGACJI USTAWOWEJ

Nie ma wątpliwości co do tego, że do subrogacji ustawowej będą miały zastosowania per analogiam przepisy dotyczące cesji (art. 509 i n. k.c.), bowiem z założenia ogólna regulacja prawne tej subrogacji pozostaje de lege lata – inaczej niż w innych systemach prawa – bardzo fragmentaryczna²⁹. Nie da się jednak subrogacji ustawowej sprowadzić do jakiejś „formy cesji”³⁰, mimo znacznego zbliżenia reżimu prawnego obu tych instytucji. Stanowisko o podobnym jednak reżimie prawnym cesji i subrogacji od dawna prezentowane jest w literaturze³¹. Wspomnianą analogię uzasadnia przede wszystkim translatywny charakter nabycia wierzytelności podstawianego przez podstawiony. Taki skutek prawny subrogacyjnej „spłaty wierzyciela” został wyrażony w art. 518 par. 1 k.c.

Sprawą otwartą pozostaje zawsze zasięg wspomnianej analogii. Trzeba przede wszystkim brać pod uwagę, jak się wydaje, wskazany przez ustawę odpowiedni przypadek subrogacji, bowiem odmiennie mogą być ukształtowane przesłanki danej postaci wstąpienia podmiotu płacącego w prawa zaspokojonego wierzyciela i inne kwestie prawne (np. w zakresie subrogacji poręczyciela, ubezpieczyciela, subrogacji przysługującej dłużnikom rzeczowym, ustanawiającym zastaw i hipotekę). W ten sposób poza ogólnym reżimem prawnym subrogacji można będzie wyróżniać jej reżimy o charakterze szczególnym.

Analogiczne zastosowanie do subrogacji ustawowej może mieć przepis art. 512 k.c. dotyczący skutków prawnych zapłaty przez dłużnika długu w dobrej wierze lub dokonania w dobrej wierze czynności prawnej między poprzednim wierzycielem i dłużnikiem, w sytuacji braku powzięcia wiadomości o subrogacji. Źródło takiej informacji pozostaje obojętne, ale w zakresie poszczególnych przypadków podstawienia może być nałożony na płacącego odpowiedni obowiązek informacyjny (np. zawsze na poręczyciela dokonującego zapłaty, art. 885 k.c.).

Niewątpliwie sytuacja prawna dłużnika w związku z cesją i subrogacją ustawową nie ulega zmianie, w związku z tym podobnie mogą być reguły dotyczące możliwości podnoszenia zarzutów wobec subrogowanego (kategorie zarzutów, ich źródła, art. 513 par. 1 k.c.). Kategorię zarzutów będzie determinowała cezura czasowa przewidziana w tym

²⁸ Zob. A. Bambe, J. Bourdoiseau, *Le régime...*

²⁹ Zob. np. uzasadnienie uchwały SN z 17.07.2003 r., III CZP 43/03, OSNC 2004/10, poz. 151.

³⁰ Inaczej i nieprzekonywająco np. P. Katner, *Przeniesienie...*, s. 302 (i podana tam literatura).

³¹ Por. np. J. Jastrzębski, *Przelew wierzytelności...*, s. 45–67; P. Sobolewski, B. Lackoroński [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, *Zobowiązania*, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 972; wyrok SA w Warszawie z 23.01.2020 r., VACa 684/18, Lex nr 3957199).

przepisie, a mówiąc ogólnie, powzięcie przez dłużnika „wiadomości o subrogacji”³². Nie chodzi tu jednak o powzięcie wiadomości o skutecznej subrogacji, wystarczy informacja o zapłacie subrogacyjnej lub o innym zdarzeniu prowadzącym do takiego skutku. Dłużnik zawsze może kwestionować skuteczność subrogacji (wystąpienie jej przesłanek), także po zapłacie surogacyjnej, ponieważ chodzi tu o zarzut wynikający ze stosunku osobistego łączącego subrogowanego z dłużnikiem. W powołanej uchwale SN z 17.08.2003 r., III CZP 43/03³³, trafnie przyjęto, że roszczenie subrogacyjne poręczyciela przedawnia się w terminie przewidzianym dla przedawnienia się roszczenia wierzyciela wobec dłużnika głównego i według reżimu przedawnienia tego roszczenia (np. co do przerwania biegu, charakteru roszczenia głównego, art. 118 k.c.) Analogiczne zastosowanie art. 513 par. 2 k.c. prowadzi do wniosku, że wierzytelność objęta subrogacją może być potrącona z wierzytelnością przysługującą dłużnikowi wobec poprzedniego wierzyciela (*compensatio ex iure tertii*). Jak się wydaje, także niektóre tzw. dodatkowe umowy procesowe, łączące dłużnika z wierzycielem (np. umowa arbitrażowa) mogą być skuteczne w relacji dłużnik-podmiot podstawiony, jeżeli obejmują wierzytelność subrogowaną.

Kontrowersje może budzić możliwość zastosowania do subrogacji art. 509 par. 2 k.c.³⁴ Nie sposób, jak się wydaje, akceptować ogólnej reguły powiązania losu „wszelkich związanych z wierzytelnością roszczeń” z każdym przypadkiem subrogacji, wskazanym w art. 518 par. 1 pkt 1–4 k.c. Należałoby raczej analizować sytuacje podstawiającego i podstawionego w poszczególnych przypadkach subrogacji w odniesieniu do odpowiednich kategorii praw związanych z wierzytelnością (np. akcesoryjnych zabezpieczeń związanych z wierzytelnością główną³⁵). Nie jest prawem akcesoryjnym np. kaucja ustanowiona przez osobę trzecią³⁶, przewłaszczenie dla zabezpieczenia (podstawiony nie nabywa uprawnień do takiego zabezpieczenia, nie nabywa też roszczeń wobec wierzyciela o przeniesienie prawa własności rzeczy przewłaszczonej³⁷). W literaturze kontrowersje wzbudził m.in. los odsetek (zwykłych i za opóźnienie) związanych z należnością poprzedniego wierzyciela. Niekiedy kwestię ich nabycia przez subrogowanego wiąże się z cechą akcesoryjności lub prawnej odrębności roszczenia o takie odsetki. W ujęciu pierwszym nie widzi się przeszkód w nabyciu także odsetek (jeżeli roszczenie główne było już wymagalne³⁸). Przy ujęciu drugim pojawia się wymaganie spłaty także odsetek³⁹. Jak wspomniano, trzeba jednak chyba badać osobno poszczególne przypadki subrogacji ustawowej.

³² A. Szpunar, *Wstąpienie w prawa...*, s. 183.

³³ OSNC 2004, nr 10, poz. 151.

³⁴ Zob. np. A. Szpunar, *Wstąpienie...*, s. 178 i n.; P. Sobolewski, B. Lackoroński, s. 972; K. Zagrobelny [w:] *Komentarz*, red. P. Machnikowski, Warszawa 2013, s. 975.

³⁵ Por. np. postanowienie SN z 13.02.2009 r., II CSK 452/o8, Lex nr 599754.

³⁶ Tak trafnie np. wyrok SN z 23.01.2019 r., I CSK 750/17, PS 2021/2, s. 109 i n.

³⁷ Tak trafnie postanowienie SN z 31.03.2013 r., II CSK 396/12; J. Gudowski, *Kodeks cywilny. Orzecznictwo i piśmiennictwo*, t. II, *Zobowiązania*, cz. 2, Warszawa 2019, s. 305; odmiennie, jak się wydaje, np. G. Sikorski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, s. 968, A. Szpunar, *Wstąpienie...*, s. 180.

³⁸ Tak np. A. Szpunar, *Wstąpienie...*, s. 178–179.

³⁹ Tak np. P. Sobolewski, B. Lackoroński, s. 972; K. Zagrobelny, s. 975 (i podana tam literatura).

W przepisach k.c. innych państw pojawiają się różne rozwiązania⁴⁰. W praktyce kredytowej (np. bankowej) poręczeniem obejmują się z reguły całość zadłużenia dłużnika głównego (art. 879 k.c.) i dlatego zakres możliwej subrogacji ustawowej poręczyciela powinien odpowiadać faktycznemu zakresowi jego świadczenia wierzycielowi (np. bankowi), obejmującego także odsetki. W zakresie zabezpieczeń osobistych i rzeczowych z reguły rozmiar zabezpieczenia skorelowany pozostaje z zadłużeniem dłużnika głównego.

Subrogacja ustawowa spełnia w systemie prawa polskiego kilka **zasadniczych funkcji**. Po pierwsze, pozwala przyjąć odpowiedni cel zapłaty w postaci umorzenia należności podmiotu podstawianego (funkcja umorzenia zapłaty). Po drugie, służy nabyciu określonej wierzytelności przez płacącego subrogowanego (funkcja transferowa, zmiana wierzyciela). Po trzecie, tworzy dla postawionego podstawę zgłoszenia wobec dłużnika oryginalnego prawnie, samodzielnego roszczenia subrogacyjnego, mogącego ułatwić mu uzyskanie zwrotu dokonanej zapłaty po wykazaniu przesłanek jego powstania (funkcja kompensacyjna, regresowa, nawet gwarancyjna). Roszczenie to może zbiegać się z innymi roszczeniami postawionego (np. wynikającymi z art. 405 k.c., art. 742 k.c. i in.).

Wspomniane funkcje wydają się wskazywać na autonomiczny i oryginalny charakter subrogacji ustawowej, niezależnie od tego, że należy do niej stosować odpowiednio niektóre przepisy o cesji. Funkcje te realizowane są zawsze w granicach dokonanej zapłaty na rzecz poprzedniego wierzyciela (art. 518 par. 1 k.c.). W przypadku zapłaty częściowej roszczenie subrogacyjne nie konkuruje z pierwotnym roszczeniem poprzedniego wierzyciela, które ma priorytet prawny *ex lege* (art. 518 par. 3 k.c.; zasada *nemo subrogat contra se*). To także stała cecha konstrukcyjna instytucji podstawienia.

IV. CZY *DE LEGE LATA* MOŻLIWA W PRAWIE POLSKIM MOŻLIWA JEST SUBROGACJA UMOWNA?

W art. 177–181 k.z. z 1933 r. przewidywano wprost dwie postacie subrogacji: na podstawie umowy i z mocy ustawy, odpowiednio uregulowano przypadki obu tych figur prawnych (art. 178, 179 k.z.) To dość uniwersalny model prawnej regulacji instytucji subrogacji przyjmowany także w wielu współczesnych porządkach prawnych. Przyjmuje się w nich z reguły wspólną regulację pewnych zagadnień prawnych, tj. niektóre skutki każdej subrogacji oraz regułę priorytetu prawnego roszczenia subrogacyjnego przed roszczeniem poprzednim wierzyciela w razie częściowego zaspokojenia jego wierzytelności (art. 181 k.z.). Zasada priorytetu nie ma charakteru bezwzględnego, bowiem istnieje możliwość zrzeczenia się takiego pierwszeństwa przez wierzyciela (art. 181 k.z. *in fine*; obecnie także to jest możliwe, art. 518 par. 3 k.c.). W przepisach k.c. uregulowano wprost tylko podstawienie ustawowe, wskazano na podstawowe jego przypadki (art. 518 par. 1 pkt 1–3 k.c.) i przewidziano pojawienie się w ustawodawstwie także innych przypadków takiego podstawienia (art. 518 par. 1 pkt 4 k.c.), niekoniecznie mieszczącym się w jego głównym modelu. Zarazem zachowano systematykę regulacji subrogacji ustawowej

⁴⁰ W sekcji 6:153 k.c. holenderskiego podstawiony nabywa także odsetki od chwili podstawienia (The Dutch Code Civil in English – zob. przypis 62).

w ramach grupy przepisów dotyczących zmiany wierzyciela i szczegółowo uregulowano przelew wierzytelności (art. 509–516 k.c.).

Przyjęte rozwiązania prawne spowodowały od razu kontrowersje co do dopuszczalności podstawienia umownego w prawie polskim. Stale dominuje w literaturze, jak się wydaje, stanowisko negujące możliwość zawierania *de lege lata* skutecznych umów przewidujących subrogację umowną⁴¹. Wyrażane jest ono także w judykaturze, ale z reguły bez szerszej refleksji prawnej⁴². Zdaniem niektórych autorów, odpowiednie porozumienie, na podstawie którego wierzyciel podstawiałby w swoje prawa płacącą osobę trzecią, należałoby kwalifikować obecnie jako umowę przelewu wierzytelności⁴³. Poważnych argumentów jurystycznych dostarczają jednak autorzy prezentujący stanowisko dopuszczające *de lege lata* subrogację umowną⁴⁴.

Stanowisko negujące w ogóle dopuszczalność obecnie subrogacji umownej, niezależnie od jej wariantów prawnych, wymaga, jak się wydaje, zasadniczej rewizji, przede wszystkim z punktu widzenia potrzeb współczesnego obrotu prawnego. Wtórne znaczenie mają tu poprzednio preferowane racje wyboru określonego modelu regulacji subrogacji (tylko subrogacja ustawowa czy także z jej wariantem umownym). Nie przekonuje przede wszystkim stanowcza i od lata powtarzana argumentacja, że w przepisach k.c. ustawodawca odrzucił koncepcję możliwości konstruowania subrogacji umownej obok ustawowej (jak w modelu romańskim), skoro w k.c. pominięto przepisy o subrogacji umownej i przyjęto ogólny model rozwiązań właściwych modelowi niemieckiemu (też np. szwajcarskiego), w którym nie występuje w ogóle subrogacja umowna (par. 412 k.c. niemieckiego, art. 166 prawa obligacyjnego szwajcarskiego)⁴⁵. Miałoby to w konsekwencji oznaczać ustanowienie w prawie polskim dualizmu instytucjonalnego w postaci przelewu wierzytelności i przypadków subrogacji ustawowej, a więc swoiste „zamknięcie” systemu prawa polskiego w zakresie możliwych zmian wierzyciela. Łączyłoby się to w dodatku z „wymuszaniem” ewentualnej cesji określonej wierzytelności (zainteresowanych stron – potencjalnego podstawianego i podstawiającego), gdy projektowana subrogacja nie mieściłaby się w katalogu przypadków subrogacji ustawowej, ustanowionym przez ustawodawcę (przy zastosowaniu zapewne art. 65 k.c.). Za takim rzekomym „zamknięciem” katalogu możliwych figur transferu wierzytelności nie przemawia także włączenie do grupy przypadku subrogacji ustawowej tzw. konwersji długu

⁴¹ Zob. ostatnio szerokie zestawienie wypowiedzi w tym zakresie, np. G. Sikorski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, s. 967–968; B. Swaczyna [w:] *Księgi wieczyste i hipoteka. Komentarz*, red. J. Pisuliński, Warszawa 2014, s. 920–921.

⁴² Zob. np. uzasadnienie wyroku SN z 23.11.2016 r., I ACa 776/, Lex 2191805; uzasadnienie wyroku Sądu Rejonowego dla Łodzi z 25.11.2015 r., I C 174/15, Portal orzeczeń Sądu Rejonowego dla Łodzi-Widzewa.

⁴³ Tak np. A. Ohanowicz, *Wstąpienie osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela*, SC 1960/ XIII-XIV, s. 230–231; E. Łętowska [w:] *System prawa cywilnego*, t. II, cz. 1, *Prawo zobowiązań. Część ogólna*, Wrocław 1981, s. 919; A. Szpunar, *Wstąpienie...*, s. 42–43.

⁴⁴ Zob. zestawienie tej grupy autorów ostatnio np. M. Bączyk, *Glosa do wyroku SN z 23.1.2019 r., I CSK 750/17*, PS 2021/2, s. 116 (przypis 25); G. Sikorski, s. 967.

⁴⁵ Zob. np. D. Medicus, *Schuldrecht...*, s. 310–311; C. Gruneberg [w:] *Palant Bürgerliches Gesetzbuch*, München 2012; A. Furrer, M. Müller-Chen, *Obligationenrecht...*, s. 657.

(art. 518 par. 1 pkt 3 k.c.), nawiązującej w pewnej mierze do sytuacji przewidzianej wcześniej w art. 178 pkt 2 k.z., ani stały rozwój wspomnianych wcześniej, ustawowych przypadków subrogacji (art. 518 par 1 pkt 4 k.c.)

V. OBSZARY MOŻLIWEGO ZASTOSOWANIA SUBROGACJI UMOWNEJ W PRAKTYCE POLSKIEJ

Powstaje pytanie o sferę możliwości ewentualnego zastosowania subrogacji umownej w polskiej praktyce kontraktowej. Czy istotnie w ogóle potrzebna jest w prawie polskim kolejna postać transferu translatywnego wierzytelności poza cesją (art. 509 k.c.) i subrogacją *ex lege* (art. 518 k.c.)?

W literaturze często powoływany jest wyrok SN z 15.12.2000 r., IV CKN 197/00, w którym odwołano się wyraźnie do podstawienia umownego, przewidzianego w art. 178 k.z. w interesującym stanie faktycznym⁴⁶. Otóż poręczyciel, zabezpieczając wierzytelność kredytową, przejął następnie dług objęty poręczeniem, po czym jako przejemca spłacił ten dług (art. 519 k.c.) i żądał zwrotu świadczenia odpowiadającego wysokości świadczenia. W tej sprawie wszystkie sądy nie miały wątpliwości co do zasadności roszczenia świadczącego skierowanego wobec dłużnika. Do rozważenia pozostawała jedynie kwestia prawnej podstawy takiego roszczenia (poza oczywiście art. 405 k.c.). Sąd pierwszej instancji jako jego podstawę przyjął wprost art. 518 par. 1 pkt 1 k.c., kierując się szczególną rolą poręczyciela, zmierzającego do stworzenia odpowiedniego zabezpieczenia dla wierzyciela. Sąd apelacyjny i SN trafnie stwierdziły, że płacącemu, byłemu poręczycielowi, takie roszczenie subrogacyjne nie mogło już przysługiwać, bowiem w chwili spełnienia świadczenia miał on już inny status prawny (przejemcy długu). Problem w tym., że b. poręczyciela interesował zwrot całego spełnionego świadczenia, a nie jego części. SN stwierdził też, że wprowadzie w przepisach k.c. nie ma odpowiednika art. 178 k.z., „ale możliwość podstawienia, które w istocie jest formą przelewu wierzytelności, wynika z zasady swobody umów (art. 353(1) k.c.)”. Były poręczyciel (przejemca) mógł zatem powołać się na ewentualne porozumienie z wierzycielem (kredytodawcą) co do podstawienia go w prawa zaspokojonego wierzyciela w zakresie całej zapłaty (*subrogatio ex parte creditoris*). SN krótko zaznaczył, że umowa z wierzycielem o przejęcie długu mogła obejmować także „przeniesienie na powódkę (przejemcę) wierzytelności kredytodawcy”. Przykład taki można uogólnić, jak się wydaje, w zakresie każdego tzw. zwalnającego przejęcia długu, a także przejęcia kumulatywnego, czynionego w intencji stworzenia odpowiedniego zabezpieczenia dla wierzyciela (art. 519 k.c.).

Niekiedy sądy powszechne nie wykluczają prawnej skuteczności *de lege lata* porozumień subrogacyjnych osoby trzeciej z dłużnikiem (*subrogatio ex parte debitoris*) w dość skomplikowanych konstruowanych stosunkach prawnych między profesjonalnym pożyczkodawcami niebankowymi (tzw. firmami pożyczkowymi) i pożyczkobiorcami⁴⁷.

⁴⁶ OSNC 2001/7–8, poz. 109; zob. też np. H. Ciepla [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, s. 1336.

⁴⁷ Zob. np. wyrok Sądu Rejonowego w Brześciu z 30.06.2017 r., I C 276/17, Lex nr 2383700 (z ogólnym powołaniem się na zasadę swobody umów).

W odpowiednich porozumieniach przewiduje się tu dla poręczycieli (spółek z o.o.) „wynagrodzenie za dokonanie spłaty” zadłużenia wynikającego z umowy pożyczki (udzielonej pożyczkobiorcy) i odpowiadające wysokości pożyczki. We wspomnianym wyroku Sądu Rejonowego przyjęto, że w wyniku takiej zapłaty nastąpił „wykup wierzytelności pożyczkowej”, czyli w istocie przelew wierzytelności (art. 509 k.c.), a nie subrogacja umowna. Interesujące może być to, że poręczyciel (często pośrednik w uzyskaniu pożyczki przez pożyczkobiorcę, współpracujący z pożyczkodawcą) staje się *de facto* cesjonariuszem, a nie podmiotem podstawionym *ex lege* (art. 518 par. 1 k.c.), a więc strony chcą tu realizować inne cele gospodarcze. Sąd Rejonowy w uzasadnieniu omawianego orzeczenia wspomina wprawdzie o możliwej „niezgodności postanowień dotyczących wspomnianych wynagrodzeń z zasadami współżycia społecznego”, ale widzi jednak ich legalność w razie przyjęcia formuły subrogacji umownej.

W praktyce kredytowej banków pojawiały się niekiedy ugody zawierane przez osoby trzecie (zabezpieczycieli) z dłużnikami. Przyjmowano w nich niekiedy, że zapłata należności bankowi (spłata kredytu, zabezpieczonego wekslem *in blanco* z umieszczonym na nim poręczeniem wekslowym) przez poręczyciela wekslowego spowoduje skutki w postaci „wstąpienia w prawa zaspokojonego wierzyciela (banku), zgodnie z art. 518 par. 1 pkt 1 k.c.”⁴⁸, także w odniesieniu do hipotek kaucyjnych na nieruchomościach, objętych wskazanymi księgami wieczystymi. Taka ugoda stanowiłaby potem postawę żądania płaćcego poręczyciela wekslowego do wpisania go do księgi wieczystej jako uprawnionego z tytułu hipoteki, uzyskanej na podstawienia podstawienia umownego. Z uzasadnienia wspomnianego postanowienia SN z 13.02.2009 r. wynika, że Sąd Okręgowy przyjął, iż wspomniana zapłata przez poręczyciela wekslowego wywołała skutki subrogacji z art. 518 par. 1 k.c., płaćcy nabył także hipotekę i nie było tu potrzebne dodatkowe oświadczenia właściciela obciążonej nieruchomości. Jak wiadomo, płaćcemu poręczycielowi wekslowemu nie służy jednak roszczenie subrogacyjne *ex lege* na podstawie tego przepisu, ale regres wekslowy według art. 47 Prawa wekslowego. SN nie podzielił zgłaszanych w toku postępowania sugestii wnioskodawcy, że postanowienia o umownej subrogacji mogły już tkwić we wspomnianej ugodzie poręczyciela wekslowego z kredytobiorcami (dłużnikami), bowiem w ogóle wykluczył dopuszczalność takiego transferu wierzytelności *de lege lata*. Niezależnie od stanowiska SN praktyka zawierania wspomnianych ugód (tzw. ugód subrogacyjnych) ujawnia jednak w klarowny sposób realny interes niektórych kategorii zabezpieczycieli do wywołania skutków subrogacji umownej, bez zagrożenia dla sytuacji prawnej zaspokojonego wierzyciela.

W wyroku SN z 1.06.2011 r., II CSK 548/10⁴⁹, przyjęto, że „przeniesienie hipoteki w związku ze zbyciem wierzytelności bankowej”, przewidziane w art. 95 ust. 5 Prawa bankowego, obejmuje również transfer wierzytelności w wyniku subrogacji, przy czym SN ograniczył ją tylko do wariantu *ex lege*, ponieważ dokonała się ona na rzecz płaćcego poręczyciela (art. 518 par. 1 pkt 1 k.c.)⁵⁰. W orzecznictwie sądów powszechnych pojawia

⁴⁸ Zob. np. postanowienie SN z 13.02.2009 r., III CSK 552/08, Lex nr 599754s.

⁴⁹ OSNC 2012, nr 2, poz. 23.

⁵⁰ Podobnie np. B. Swaczyna, s. 923.

się jednak pogląd odmienny, tj. o możliwym zastosowaniu art. 95 ust. 5 do zmiany hipoteki zarówno w razie subrogacji ustawowej, jak i *ex lege*⁵¹).

W toku sporu o prawny charakter wpisu hipoteki po nabyciu wierzytelności hipotecznej na podstawie subrogacji (wpis deklaratoryjny jak przy cesji czy konstytutywny, art. 79 ust. 1 ustawy z dnia 6.07.1982 r., Dz.U. z 2017 r. poz. 1007 ze zm., cyt. dalej jako „ukwih”, stosowany per analogiam) próbowano dostrzegać elementy subrogacji umownej w treści art. 518 par. 1 pkt 3 k.c. Chodziło o ocenę prawną porozumienia osoby trzeciej z dłużnikiem i dokonanie zapłaty na rzecz wierzyciela⁵². Wprawdzie nietrudno zakwestionować takie stanowisko (z racji ujęcia wyraźnie tylko przypadków subrogacji ustawowej w art. 518 k.c.)⁵³, ale pojawia się tu trafna myśl ogólniejsza w postaci zastosowania art. 79 ust. 1 ukwih per analogiam także do subrogacji umownej jako podobnego do cesji sposobu transferu wierzytelności. Co więcej, nie da się wykluczyć tego, że porozumienie wskazane w art. 518 par. 1 pkt 3 k.c. może pojawić się w ramach szerszego porozumienia dłużnika z osobą trzecią⁵⁴. W regulaminach bankowych, obejmujących umowy „faktoringu odwróconego”, wyraźnie postanawia się, że na warunkach określonych w „umowie o linię faktoringu odwróconego” bank-faktor nabywa wobec odbiorcy-kontrahenta(dłużnikowi) przysługującą dostawcy (wierzycielowi) w drodze ich spłaty w celu wstąpienia w prawa wierzyciela⁵⁵. Struktura i czas trwania takiej transakcji „triangularnej” nie pozwalają zapewne zakładać, że mieściłaby się ona zawsze jedynie w ramach dyspozycji art. 518 par. 1 pkt 3 k.c., zapewne mogłyby tu także pojawiać się elementy umowy o subrogację.

Kolejny, interesujący przykład możliwego zastosowania subrogacji umownej pojawia się w związku z wyrokiem SN z 23.01.2019 r., I CSK 750/17⁵⁶. SN przyjął, że skorzystanie przez uprawniony bank z ustanowionej przez osobę trzecią kaucji bankowej (art. 102 ust. 1 Prawa bankowego) w razie braku zwrotu pożyczki pieniężnej przez pożyczkobiorcę (w związku z zabezpieczeniem wierzytelności pożyczkowej taką kaucją) nie powoduje powstania po stronie osoby trzeciej roszczenia subrogacyjnego na podstawie art. 518 par. 1 k.c. Spłacający wierzytelność kaucjodawca (osoba trzecia) opierał swoje roszczenie przeciwko kredytobiorcy(dłużnikowi) o zwrot świadczenia właśnie na tym przepisie. To zabezpieczenie kaucyjne na rzecz banku kaucjodawca (powód) traktował jako „szczególne poręczenie” (co zaznaczał na dowodach spłat pożyczki), a z dłużnikiem łączyło go kilka umów (sukcesywnie wykonywanych przez dłużnika). Podobnie jak Sąd

⁵¹ Tak np. wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z 23.02.2016 r., II Ca 1451, Lex nr 2115642.

⁵² Por. np. T. Czech, *Księgi wieczyste. Hipoteka. Komentarz*, LexisNexis 2014, wyd. elektr., pkt 163–170.

⁵³ Zob. np. krytyka – S. Romanow [w:] *Ustawa o księgach wieczystych i hipotece. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Frasz, Warszawa 2021, s. 686; B. Swaczyna, s. 920.

⁵⁴ Na przykład w ramach tzw. faktoringu odwróconego; zob. interesujący przykład T. Czecha, *Księgi...*, pkt 171).

⁵⁵ Zob. np. pkt 1.4.25 i pkt 4 „Regulaminu produktów kredytowych dla klientów instytucjonalnych BOS SA” z 2020 r., www.bosbank.pl; w regulaminie zastrzeżono, że nabycie wierzytelności następuje „w drodze cesji ustawowej – art. 518 k.c.”.

⁵⁶ Lex nr 2618459 z głosem M. Bączyka, PS 2021/2, s. 109–116.

Apelacyjny Sąd Najwyższy nie dopatrywał się w stanie faktycznym tej sprawy „żadnego stosunku wewnętrznego” w relacji dłużnik – osoba trzecia, który mogły uzasadniać żądanie kaucjodawcy (przyczyny udzielenia zabezpieczenia na znaczną kwotę, okoliczności zawarcia umowy kaucji, okoliczności dokonywania częściowych spłat pożyczkodawcy, treść adnotacji o „poręczeniu” na dowodach spłat, elementy niewłaściwego uznania długu wobec kaucjodawcy). Brak dokonania przez Sąd Apelacyjny oceny skutków prawnych takich zdarzeń trafnie, oczywiście, stał się zasadniczym argumentem za uchyleniem zaskarżonego wyroku. Problem tylko w tym, że Sąd Najwyższy nie odważył się chyba na oryginalny krok w kierunku przynajmniej niewykluczenia w tej sytuacji umownego stosunku substytucji.

Pewien renesans subrogacji umownej nastąpił w związku z pojawiającym się na szeroka skalę w poprzedniej dekadzie tzw. handlu wierzytelnościami wobec szpitali (zakładów opieki medycznej)). Jak wiadomo, w judykaturze SN utrwaliło się stanowisko, że każda czynność prawna prowadząca do zmiany wierzyciela wobec zadłużonego ZOZ wbrew postanowieniom art. 54 ust. 5 i 6 ustawy o działalności leczniczej (Dz.U. z 2020 r. poz. 295 ze zm.), tj. bez uzyskania przez następców szczególnych wierzyciela zgody podmiotu tworzącego dany szpital, jest nieważna. Odnosi się to także do zmiany dokonanej w wyniku subrogacji *ex lege* (np. w wyniku zapłaty dokonanej przez poręczyciela⁵⁷). Judykatura negatywnie odnosiła się także do prób wywodzenia wobec szpitali roszczeń subrogacyjnych na podstawie umów subrogacyjnych *ex parte creditoris*, powołując się z reguły na ich niedopuszczalność *de lege lata*.

Jeżeli w treści umowie gwarancji bankowej dopuszcza się możliwość nabycia przez gwaranta roszczenia subrogacyjnego wobec dającego zlecenie udzielania gwarancji⁵⁸, to nasuwa się refleksja, że źródłem podstawienia płacącego gwaranta pozostaje właśnie odpowiednie (zawarte w umowie gwarancji) porozumienie subrogacyjne *ex parte creditoris* (a nie cesja). W roli dłużnika subrogacyjnego występuje tu zlecający udzielenie gwarancji, a treść stosunku gwarancji zawsze uzgadniana jest między zlecającym i gwarantem.

Przedstawione przykładowo sytuacje mogą świadczyć o tym, że w praktyce polskiego obrotu prawnego **brakuje** jednak, jak się wydaje, **uniwersalnej konstrukcji prawnej**, która pozwoliłaby zapewnić *ex contractu* osobie trzeciej uzyskanie w dogodny sposób zwrotu świadczenia spełnionego wierzycielowi, jeżeli nie istniałyby podstawy do posłużenia się roszczeniem subrogacyjnym *ex lege* (art. 518 par. 1 k.c.). W pierwszej kolejności odnosi się to do sytuacji prawnych, w których w związku ustanowieniem odpowiedniego zabezpieczenia pojawia się problem świadczenia „za dłużnika” i poszukiwania właściwych instrumentów prawnych pełniących funkcję regresu *in pleno*. Nie w każde zabezpieczenie (zwłaszcza o charakterze nieakcesoryjnym) wbudowany został element subrogacji *ex lege* (art. 518 par. 1, pkt 1 k.c., *beneficium subrogationis*). W obrocie prawnym, zwłaszcza bankowym, obserwować można od dawna rozwój różnych form zabezpieczeń

⁵⁷ Zob. np. wyroki SN: z 6.06.2014 r., I CSK 428/13, OSN 2015, nr 4, poz. 53; z 9.01.2015 r., V CSK 11/14, OSN 2016/1, poz. 16.

⁵⁸ Zob. A. Szpunar, *Wstąpienia...*, s. 94 (stanowisko to przeczy ogólnemu zapatrywaniu Autora o niedopuszczalności subrogacji umownej *de lege lata*, tamże, s. 43).

m.in. o charakterze kaucyjnym i depozytowym, przewłaszczenia (rzeczy i nie tylko) dla zabezpieczenia, ustanawianych przez osoby trzecie. W tym przypadkach osoba trzecia nie uzyskuje *de lege lata*, po wykorzystaniu zabezpieczenia, roszczenia subrogacyjnego *ex lege*, chociaż właśnie takie zabezpieczenia ustanawiane jest w porozumieniu z dłużnikiem. Otwierają się też nowe sfery zastosowania subrogacji umownej (np. w razie spełnienia świadczenia przez osobę trzecią w warunkach określonych a art. 533 k.c., jeżeli podzielić trafne stanowisko, że pozwana w procesie pauliańskim osoba trzecia nie ma statusu osobistego „dłużnika pauliańskiego”).

VI. PRAWNA KONSTRUKCJA SUBROGACJI UMOWNEJ

De lege lata konstrukcja prawna subrogacji umownej powinna z założenia odpowiadać zasadniczym elementom konstrukcyjnym subrogacji ustawowej (art. 518 k.c.). Stanowiłaby ona kolejny przypadek translatywnej zmiany wierzyciela. U podstaw każdej subrogacji leży kilka zasadniczych elementów określanych w cywilistyce europejskiej, tj. konkurencyjna wobec cesji postać sukcesji translatywnej, niezbędny element zapłaty przez osobę trzecią, zmiana wierzyciela po wykonaniu, priorytet roszczenia poprzedniego wierzyciela w razie subrogacji częściowej i inne formuły nieszkodzenia podstawiającemu w wyniku subrogacji. Prawny skutek subrogacji umownej w postaci transferu wierzytelności (lub jej części) zostanie osiągnięty w wyniku zapłaty wierzytelności (lub jej części), przy czym źródłem tego transferu pozostawałoby odpowiednie porozumienie subrogacyjne. Reguła wyrażonej intencji stron w dokonaniu podstawienia wydaje się dość oczywista także *de lege lata*.

Pod względem czasowym zawarcie umowy subrogacyjnej może poprzedzać czas spełnienia świadczenia⁵⁹. Strony umowy subrogacyjnej nie byłyby na pewno zainteresowane przedłużeniem stanu powstającego po zawarciu umowy subrogacyjnej i przed dokonaniem zapłaty należności, chyba że umowę tę zawarto by z zastrzeżeniem warunku (art. 89 k.c.). Natomiast skutek podstawienia powinien nastąpić równocześnie z zapłatą (por. art. 178 pkt 1 k.z.). Umowa subrogacyjna nie może wywierać retrospektywnych skutków prawnych, tj. po dokonaniu zapłaty i wygaśnięciu wierzytelności⁶⁰. Zapłata wierzytelności powinna być jednoznaczna i jednorazowa, a nie np. sukcesywna. W grę mogą wchodzić także odpowiednie tzw. surogaty zapłaty prowadzące do umorzenia zobowiązania wierzyciela.

Szczegółowe przesłanki subrogacji umownej są podobne jak w przypadku subrogacji ustawowej. Chodzi o wierzytelności zbywalne, pieniężne (także w walucie obcej, art. 358 k.c.), istniejące (nie przyszłe), także jeszcze niekoniecznie wymagalne.

Subrogacyjny transfer wierzytelności (*ex lege* i *ex contractu*) angażuje interesy trzech podmiotów: dłużnika, subrogowanego (podstawionego) i subrogującego (podstawiającego). Subrogujący zainteresowany pozostaje w uzyskaniu zapłaty wierzytelności,

⁵⁹ Zob. np. C. François, *La réforme du droit des contrats*, Paris 2021, <https://iej.uni-paris1f> (dostęp: 10.09.2021 r.).

⁶⁰ Zob. np. A. Bambe, J. Bourdoiseau, *La subrogation...*

subrogowany – w nabyciu samodzielnego roszczenia subrogacyjnego, przede wszystkim wraz z odpowiednimi zabezpieczeniami wobec dłużnika. Dla dłużnika zmiana wierzyciela w wyniku subrogacji jest zdarzeniem neutralnym prawnie, bowiem nie może prowadzić do pogorszenia jego sytuacji prawnej. Obowiązkiem kontraktowym podstawionego będzie zapewne rychłe zawiadomienie dłużnika o umowie subrogacyjnej z wierzycielem lub z dłużnikiem (*denuntatio de subrogatio*). Jak się wydaje, w takich właśnie jurydycznych ramach można poszukiwać odpowiedniej konfiguracji podmiotowej porozumienia subrogacyjnego w prawie polskim *de lege lata*.

W prawie francuskim i innych systemach romańskich (ale nie tylko) tradycyjnie w przepisach kodeksów cywilnych pojawia umowa subrogacyjna, przewidziana obok subrogacji ustawowej. W zakresie subrogacji umownej z reguły przyjmuje w doktrynie odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów o cesji. Podjęta w 2016 r. we Francji reforma prawa kontraktowego spowodowała także istotne zmiany w zakresie prawnej regulacji subrogacji legalnej i umownej. Dawny art. 1251 k.cf., przewidujący katalog przypadków subrogacji *ex lege*, został (w wyniku wyraźnej inspiracji judykatury francuskiej przyjmującej szeroką i liberalną wykładnię tych przypadków) zastąpiony art. 1346 k.c., w którym użyto bardzo ogólnej, oryginalnej formuły występowania przypadków subrogacji legalnej. Otóż podstawiony z mocy ustawy jest ten podmiot, który – mając w tym interes prawny (*ayant un interet legitime*) – spona wierzytelność, a jego zapłata zwalnia wobec wierzyciela taki podmiot, którego powinien obarczać definitywne ciężar długu, w całości lub w części⁶¹. W ten sposób podkreśla się, że chodziło o wyeliminowanie subrogacji osób, które nie miałyby takiego interesu prawnego i nie byłyby zainteresowane w istnieniu długu (*totalement étrangers á la dette*). Niekiedy dostrzega się w takiej „generalizacji” subrogacji legalnej przyczyny jednak ograniczenia lub nawet wyeliminowania pola zastosowania subrogacji umownej (*ex parte creditoris*). Podkreśla się jednak potrzebę pozostawienia subrogacji umownej (w obu wariantach) jako niezbędnej dla francuskiej praktyki handlowej, np. z racji jej zastosowania w ramach różnych mechanizmów finansowych, zwłaszcza w zakresie factoringu, i w celu uniknięcia niepewności w obrocie prawnym⁶². Taka myśl pozostaje nieobca, jak wskazano wcześniej, dla polskiej praktyki kontraktowej.

Subrogacja umowna może dochodzić do skutku w dwóch wariantach: z inicjatywy wierzyciela lub dłużnika (art. 1346–1 k.c. francuskiego, art. 1201 k.c. włoskiego, art. 1250 pkt k.c. belgijskiego, art. 1653–1654 k.c. Quebec, art. 1250–1251 kodeksu cywilnego Luksemburga, art. 590–591 k.c. portugalskiego, art. 1210–1211 k.c. hiszpańskiego), art. 1595–1596 k.c. rumuńskiego). Umowa subrogacyjna *ex parte creditoris* w tych systemach nie wymaga zgody dłużnika, stosują się do niej odpowiednio przepisy o przelewie wierzytelności. Podkreśla się jednak stale istotne różnice konstrukcyjne

⁶¹ Tak np. C. François, *La réforme*; A. Benabent, *Droit des obligations*, Paris 2021, s. 583–588; L. Andreu, M. Tomassin, *Cours de droit des obligations*, Paris 2020, s. 587–593.

⁶² A. Bambe, J. Bourdoiseau, *Subrogation...*; szerzej o subrogacji umownej w sferze faktoringu w praktyce francuskiej zob. np. A. Wowerka, *Factoring w prawie francuskim. Analiza unormowania z zakresu prawa prywatnego materialnego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2010/VIII, s. 140 i n.

tej postaci subrogacji i przelewu wierzytelności oraz znaczne zainteresowanie w obrocie handlowym właśnie tą pierwszą formą transferu wierzytelności. Umowa o subrogację może być też zawarta między postawionym a dłużnikiem (*ex parte debitoris*). Wywołuje ona skutki prawne, jeżeli spełnia przesłanki z reguły dość szczegółowo określone w ustawie (są one zbliżone wielu ustawodawstwach, zob. art. 1346–2 k.c. francuskiego, art. 1202 k.c. włoskiego, art. 1655 k.c. Quebec). Przesłanki te mają służyć przede wszystkim ochronie pierwotnego wierzyciela, skoro nie jest tu także potrzebna jego zgoda (por. np. art. 1346–2 k.c. francuskiego). Pewne odpowiedniki takich przesłanek pojawiły się, jak wiadomo, w art. 178 pkt 2 k.z. (spłata wierzyciela sumą pożyczki uzyskanej w tym celu przez dłużnika od osoby trzeciej w intencji podstawienia pożyczkodawcy w prawa wierzyciela). Przesłanki takie powodują znaczne ograniczenie występowania tej postaci subrogacji umownej (formalizując ją odpowiednio) w obrocie prawnym i służą ochronie pierwotnego wierzyciela.

Umowę subrogacji przewidziano także w tych systemach prawnych o innych niż romańskich proveniencjach. Wspomina się o niej np. w nowym kodeksie węgierskim z 2013 r. (section 6; 202 pkt 2, po przepisach o cesji; *a assignment*), przy czym wyraźnie odsyła się tam do odpowiedniego stosowania tych ostatnich przepisów do subrogacji⁶³. W przepisach k.c. holenderskiego uregulowano przypadki subrogacji ustawowej⁶⁴. Przyjęto tam też, że subrogacja może dojść do skutku *ex contractu*, gdy osoba trzecia, spłacająca wierzytelność w imieniu dłużnika, jest odpowiedzialna na podstawie umowy z dłużnikiem, pod warunkiem, iż wierzyciel w momencie zapłaty wiedział o takiej umowie lub został o niej poinformowany (section 6; 150 pkt D). Chodzi tu zapewne o nowszą wersję wspomnianej wcześniej subrogacji umownej *ex parte debitoris*. Jak się więc okazuje, istniejąca w danym porządku prawnym rozwinięta regulacja cesji wierzytelności nie eliminuje potrzeby tworzenia również ogólnych podstaw prawnych dla subrogacji umownej.

Powstaje istotna kwestia **podmiotowego ukształtowania subrogacji umownej** w prawie polskim *de lege lata*, skoro – jak wspomniano wcześniej – pojawia się jednak potrzeba jej obecności w obrocie prawnym. Trzeba na pewno, kierując się rozwiązaniami z innych porządków prawnych, bardzo ostrożnie podchodzić do wariantu umowy osoba trzecia – dłużnik, nawet gdyby w takiej umowie nawiązano wyraźnie do przesłanek subrogacji przewidzianych w art. 518 par. 1 pkt 3 k.c. (i przesłanki takie odpowiednio rozbudowano). Dzieje się tak dlatego, że pole do zastosowania subrogacji *ex contractu* wyznaczają jednak przypadki subrogacji ustawowej, do których należy także przypadek wskazany w wymienionym przepisie. Trzeba na pewno dostrzegać ewentualne zastosowanie roszczeń subrogacyjnych *ex contractu* raczej poza zasięgiem występowania subrogacji ustawowej. Nie byłoby zapewne ani możliwości, ani też prawnej potrzeby tworzenia konkurencyjnych roszczeń subrogacyjnych *ex contractu*, podobnych do roszczeń wynikających *ex lege* (np. w umowie o subrogację z poręczycielem, z zastawcą), chyba że nie sprzeciwia się temu przepis ustawy (por. np. art. 828 par 1 k.c.). Oznaczać by to mogło obchodzenie przepisów o subrogacji ustawowej, kształtowanej także wspomnia-

⁶³ Zob. *The test of the code civil of Hungary*, <https://tdziegler.wordpress.com> (dostęp: 10.09.2021 r.).

⁶⁴ Zob. *Dutch Civil Code in English*, <https://www.dutchcivillaw.com> (dostęp: 10.09.2021 r.).